

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

Masteroppgave 2018 30 stp
Fakultet for landskap og samfunn

Muslimske kvinners bruk av offentlig rom på Grønland

– en casestudie av Urtehagen og Motzfeldts Gate

Muslim Women's Use of Public Space in Grønland
– A Case Study of Urtehagen and Motzfeldts Gate

Lars Kristian Stramrud
By- og regionplanlegging

FORORD

Denne oppgaven markerer slutten på studieløpet By- og regionplanlegging ved Norges Miljø- og biovitenskapelige Universitet (NMBU). Oppgaven utgjør siste semester og har et omfang på 30 studiepoeng.

Oppgaven er skrevet i samarbeid med By- og regionforskningsinstituttet NIBR og forskningsprosjektet DEMOSSPACE som undersøker hvordan urban design kan skape inkluderende og demokratiske offentlige byrom. Slikt er viktig!

Takk til alle på NIBR for kontorplass, nøkkelkort, tålmodighet og hjelp underveis. En spesiell takk rettes veilederne mine Melissa Anna Murphy og Beata Sirowy samt orakelet Berit Aasen.

Ellers vil jeg takke Siv og Vilde for et morsomt semester med gode hytteturer til Glufsebukta og Rondane, Live for korrekturlesing, Sissel Engblom for brainstorming og tips, klassekamerater og professorer ved NMBU.

Lars Kristian Stramrud,

Oslo, 13. desember 2018.

SAMMENDRAG

Det er i dag en bred enighet om at offentlige rom skal være tilgjengelig og inkluderende for alle mennesker i samfunnet. Samtidig blir Oslo — i likhet med vesten generelt — stadig mer multietnisk. De offentlige rommene på Grønland speiler på mange måter en situasjon som i fremtiden vil bli mer og mer aktuell i de fleste urbane strøk: Mennesker fra hele verden preget av forskjellige sosiale og religiøse normer lever side om side og skal ta i bruk de samme offentlige rommene. I lys av dette dukker det opp flere problemstillinger om hvem rommets brukere er og hva som former denne bruken.

Den feministiske diskursen rundt byplanlegging og arkitektur har i all hovedsak omhandlet kjønn generelt og fremmet viktigheten av kjønns sensitiv planlegging for å oppnå rettferdige og demokratiske offentlige rom. Denne oppgaven har samme tilnærming, men argumenterer i tillegg for viktigheten av å anerkjenne forskjellene innad i kjønn. Religiøse og sosiale normer er — særlig i islamsk kultur — kjønnsavhengige faktorer som legger føringer for hvordan offentlig rom oppfattes og brukes.

Opgaven kombinerer klassiske teorier om offentlig rom med teori om feministisk urbanisme, territorialisering og offentlig rom i islamsk kultur. Gjennom et casestudie og observasjon av offentlig rom på Grønland innhentes empirisk data som påviser rommets faktiske brukere fordelt på kjønn og religiøs tilknytning. Studien viser at muslimske kvinner er underrepresentert i å bruke caseområdet som en sosial arena.

For å få en dypere forståelse for den kjønnete bruken er det gjennomført intervjuer av muslimske kvinner på Grønland. I lys av funnene fra observasjon og intervju diskuterer oppgaven årsaker til den kjønnete bruken og hvilke tiltak man som planlegger kan gjøre for å fremme muslimske kvinners bruk av offentlig rom.

Nøkkelord: offentlig rom, byutvikling, arkitektur, Oslo, Grønland, islam, feminisme, territorialisering

ABSTRACT

A fundamental principle in contemporary planning is that public spaces should be accessible for everyone. Meanwhile is Oslo — akin to the West in general — becoming more and more multiethnic. In many ways, the public places in Grønland mirrors a situation which in the future will be more and more relevant in urban places: People from all over the world with different religious and social norms will be living side by side and use the same public spaces. This raises certain issues regarding how people use public space and on what terms this use are shaped.

The feminist discourse related to urban planning and architecture has originally dealt with gender in general and promoted the importance of gender sensitive planning to secure fair and democratic public spaces. This thesis shares this approach, but are also arguing for the importance of recognising that differences also exist within gender. Religious and social norms are — especially in islamic culture — gender dependent factors which influences how public place are perceived and used.

This thesis combines classic theories on public space with feminist theory on urban planning, territorialization and how public space is perceived in islamic culture. Through a case study and field observation in Grønland, empirical data is collected to illuminate who the actual users of this space are based on gender and religious affiliation. The study shows that muslim women are underrepresented in using public space in Grønland as a social sphere.

To gain a deeper understanding of this gender specific pattern, interviews of muslim women in Grønland are conducted. In the light of the findings from the field observation and the interviews, the thesis discusses possible causes of why the use of public space in Grønland are vastly gendered. Based on this discussion — and within the planners role of action — a list of measures are presented that potentially can increase muslim women's use of public space.

Keywords: public place, urban planning, architecture, Oslo, islam, feminism, gender, territorialization

INNHold

KAPITTEL 1 – INTRODUKSJON	1
1.1 Bakgrunn, mål og avgrensning	1
1.2 Problemstilling og forskningsspørsmål	3
1.3 Oppgavens oppbygning	4
1.4 Begrepsavklaring	4
KAPITTEL 2 – TEORI	6
2.1 Offentlig rom	6
2.1.1 Verdien av offentlig rom	7
2.1.2 Forutsetninger for et vellykket offentlig rom	9
2.1.3 Frihet og kontroll i det offentlige rom	10
2.2 Feministisk urbanisme	14
2.2.1 Generelle feministiske prinsipper for en rettferdig by	14
2.2.2 Androsentrisk byarv	16
2.2.3 Kvinners bruk av byen	16
2.2.4 Kjønnsnøytrale rom	18
2.3 Offentlig rom i et islamsk perspektiv	19
2.3.1 Offentlig/privat rom i muslimske land	19
2.3.2 Tilgang til offentlig rom i muslimske land	19
Kapittel 3 – Metode	23
3.1 Forskningsmetode	23
3.1.1 Kvalitativ og kvantitativ metode	23
3.2 Forskningsdesign	24
3.2.1 Casestudie	24
3.2.2 Caseområde: Grønland	26
3.3 Datainnsamling	27
3.3.1 Observasjon	27
3.3.2 Intervju	33
3.3.4 Dokumentanalyse	36
3.4 Forskningens kvalitet	37
3.4.1 Pålitelighet – reliabilitet – bekreftbarhet	37
3.4.2 Gyldighet – validitet – troverdighet	38
3.5 Avgrensninger	39
Kapittel 4 – Kjønnfordeling på Grønland	41
4.1 Caseområdet Grønland	41

4.1.1	Presentasjon av case: Urtehagen	45
4.1.2	Presentasjon av case: Motzfeldts Gate	48
4.2	Empiriske funn fra observasjon	50
4.2.1	Motzfeldts Gate	52
4.2.2	Urtehagen	58
4.2.3	Refleksjoner fra observasjon i caseområdet	63
4.3	Intervju	65
4.5	Dokumentanalyse	72
Kapittel 5 – Diskusjon		75
5.1	Hvem bruker offentlig rom i casene?	75
5.2	Planleggingstiltak for å fremme muslimske kvinners bruk av casene	86
5.3	Begrensninger	91
Kapittel 6 – Konklusjon		94
6.1	Oppsummering	94
6.2	Forslag til videre forskning	96
6.3	Refleksjoner	96
Referanser		97
Vedlegg		103
	Vedlegg 1 – Wien: utdrag fra kommuneplan	103
	Vedlegg 2 – Al-bishawi et al.	104
	Vedlegg 3 – Intervjuguide	105
	Vedlegg 4 – Plantegninger observasjon	108

KAPITTEL 1 – INTRODUKSJON

1.1 BAKGRUNN, MÅL OG AVGRENSNING

“(..) in some Muslim societies, space may be experienced as more public or more private depending on whether a preponderance of men or women are using it (Mazumdar & Mazumdar, 2001). One study finds that, whenever men use an open space, it is defined as more public; whereas, when women use it, it is considered an extension of the private sphere and therefore a place where women can safely circulate and encounter other women.”

(Miles & Johnson, 2016, s. 1896).

Innen 2040 forventes det at innvandrerbefolkningen i Oslo vil utgjøre over halvparten av byens befolkning (SSB, 2012, s. 44). På samme måte som kvinner har inntatt offentlige rom i byen, vil innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn innta vestlige land i årene fremover. Mange av disse er muslimer (SSB, 2012, s. 44), og jeg har i denne oppgaven valgt å fokusere på muslimske kvinner. For mange av disse preges hverdagslivet av religiøse, kulturelle og sosiale normer som i sum former hvordan byens rom brukes. Hvordan tar planlegging av offentlig rom hensyn til slike normer? Kan man se resultater av en kjønns- og kulturblind planlegging i dagens offentlige rom? I lys av et økende fokus på kjønn i planleggingsdiskursen: hvor mye har religionsaspektet å si for faktisk bruk av offentlige rom i multietniske miljøer?

Oppgavens problemstilling er *“Finnes det fysiske- eller strategiske planleggingstiltak som kan fremme muslimske kvinners bruk av offentlig rom på Grønland?”*. Formålet med oppgaven er å belyse en situasjon på Grønland som på mange måter speiler hvordan resten av Oslo vil se ut i fremtiden: multietnisk. Samtidig finnes det lite teori om muslimske kvinners preferanser og bruk av offentlig rom i vestlige miljøer. Oppgaven vil forhåpentligvis bidra til forståelsen for hvordan kultur, religion og kjønn påvirker bruk av offentlig rom i vestlige miljøer, med særlig fokus på islam, videre hvordan planleggere kan tilrettelegge for at byen blir så demokratisk og rettferdig som mulig, på tvers av kjønn og religion.

Sitatet ovenfor er hentet fra en artikkel skrevet av Asal Mohamadi Johnson og Rebecca Miles om muslimske kvinners bruk av offentlig rom i Brooklyn, New York. Et av Miles og Johnsons funn var at bruken blant annet var avhengig av faktorer som planleggere tradisjonelt sett ikke var klar over (Miles & Johnson, 2016, s. 1892). En av disse faktorene var at antallet muslimske kvinner i et byrom var avgjørende, og jo flere kvinner med religiøse plagg, jo mer legitimt var det å oppholde seg i rommet. I muslimske miljøer er det altså ikke bare rommets utforming og hvem brukerne i rommet er som har betydning, men også hvilket kjønn brukerne har.

"If we assume that no difference exist, then we may create systems and spaces that reinforce the status-quo".

(Day, 2011, s. 150).

De fleste byer er bygget i en tid da menn dominerte yrker som arkitekter, ingeniører og planleggere, og resultatet er at de byene vi lever i dag er bygget av menn, for menn. I takt med et økende feministisk fokus i samfunnsdebatten, har diskursen omkring androsentriske bymiljøer tiltatt, i senere tid også i Norge (Urban, 2015; Fadnes, 2018; Klem, 2018). Kritikken mot kjønnsblind planlegging har i all hovedsak omhandlet opplevd utrygghet og at byer formes på menns premisser. Brorparten av diskursen er skrevet fra et hvitt middelklasse-perspektiv og har omhandlet vestlige kvinner. Et at hovedargumentene har vært at for å skape demokratiske og rettferdige byer, må kjønnsaspektet inn i planleggingsprosessene, helst så tidlig som mulig (Fadnes, 2018, s. 17).

Grønland

Oppgaven er geografisk avgrenset til Grønland i Bydel Gamle Oslo, øst for Akerselva. Dette er et område i stor forandring og som i løpet av de neste årene skal gjennom et kommunalt initiert områdeløft. Det er også en bydel som har opplevd høy prisvekst de senere år. Grønland har en unik posisjon i det islamske miljøet i Oslo ved å være sentrum for flere store muslimske organisasjoner. Dette gjør området til et spesielt sosiokulturelt sted med gode forutsetninger for å forske på andre kulturers bruk av offentlige rom i en vestlig kontekst. Etersom Oslo kommune ønsker å være en

tryggere, grønnere og mer skapende by for *alle* (Oslo Kommune, 2018, s. 4) er det derfor viktig å sikre tilgang på gode offentlige arealer til lokalbefolkningen.

Det overordnede temaet for oppgaven er offentlig rom. Der den kjønnsensitive planleggingen fokuserer på kjønn generelt, fokuserer jeg i denne oppgaven på kjønn, religion, og kulturforskjeller, og hvilken betydning disse faktorene i kombinasjon med hverandre kan ha for offentlig rom og dets brukere.

Figur 1: Grønland i Oslo-kontekst. Fritt etter bydelskart (Oslo Kommune, 2018c).

1.2 PROBLEMSTILLING OG FORSKNINGSSPØRSMÅL

Oppgavens problemstilling er:

Finnes det fysiske eller strategiske planleggingstiltak som kan fremme muslimske kvinners bruk av offentlig rom på Grønland?

I tillegg er det definert tre forskningsspørsmål som skal bidra til å aktualisere og besvare problemstillingen:

1. Hvem bruker de offentlige rommene i caseområdet?
2. Hvilke bruksmønstre er det mulig å spore i caseområdet?
3. Er caseområdet androsentrisk?

1.3 OPPGAVENS OPPBYGNING

Oppgaven er delt inn i seks kapitler, og denne introduksjonen utgjør det første kapittelet.

Kapittel to består av teori som er relevant for å besvare problemstillingen. Først presenteres generell teori om offentlig rom, så offentlig rom i et feministisk perspektiv og til slutt offentlig rom i et islamsk perspektiv.

Det tredje kapittelet redegjør for hvilke forskningsmetoder jeg har brukt i oppgaven, metodiske valg og begrunnelsen for disse valgene.

I kapittel fire presenterer jeg de empiriske dataene jeg har samlet inn, og som sammen med det teoretiske grunnlaget fra kapittel to danner grunnlag for det femte diskusjonskapittelet.

I kapittel seks oppsummeres oppgaven. Her svarer jeg kort på de tre forskningsspørsmålene, før hovedproblemstillingen besvares. Helt til slutt gis noen avsluttende refleksjoner og forslag til videre forskning.

1.4 BEGREPSAVKLARING

Gjennom oppgaven benyttes en rekke begreper. Noen av disse blir utdypet underveis i teksten, mens jeg her definerer de mest sentrale begrepene som blant annet blir brukt i problemstilling og mål.

Muslimske kvinner/“muslimsk utseende”/“vestlig utseende”

Som følge av den islamske normen om at kvinner skal dekke til deler av kroppen med hijab, niqab eller burka, kunne jeg i observasjonen skille mellom muslimske kvinner og kvinner med mer *vestlig utseende*. Dette er en noe vag inndeling ettersom man både kan være muslim uten å bære religiøse plagg, og man kan ha et *vestlig utseende* samtidig som man er muslim, for eksempel konvertitter. Betegnelsen *ikke-vestlig* er videre kritisert for å være stigmatiserende, men referer i all hovedsak til land i Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania (Høydahl, 2008).

Muslimsk utseende heller ikke et godt begrep ettersom det refererer til et "religiøst utseende", som gir lite mening.

I oppgaven er denne to-delingen likevel gjort av praktiske hensyn: *muslimsk utseende* referer altså til kvinner som bærer muslimske plagg som hijab, niqab eller burka, mens *vestlig utseende* referer til resten.

Fysiske og strategiske planleggingstiltak

Med *fysiske planleggingstiltak* menes tiltak som endrer rommets fysiske utforming eller arkitektur. Eksempler er å endre bredden på et fortau eller endre den fysiske utformingen av en park eller annet rom.

Med *strategiske planleggingstiltak* menes alle andre tiltak som ikke direkte er fysiske. Eksempler kan være å fokusere på enkelte befolkningsgrupper i medvirkningsprosesser eller igangsette tiltak i rommet rettet mot en spesifikk gruppe mennesker.

Mannsklubber/te-klubber/etniske klubber

I mangel på bedre ord brukes disse begrepene om hverandre i oppgaven. Begrepene refererer til fysiske lokaler på gateplan drevet av etniske- og/eller religiøse organisasjoner.

Androsentrisk

Begrepet androsentrisk referer til noe som er fokusert eller sentrert på maskuline interesser og menn, og som gjerne forsterker et maskulint fokus eller preg (Oxford University Press, 2018).

Bruksmønster

Med bruk menes hvordan mennesker beveger og oppholder seg i et rom, for eksempel ved å gå i en rett linje på fortauet fra A til B, eller gå mer i sikksakk, krysse gaten og sette seg ned på en fast plass. Bruksmønstre referer da til mønstre innen slik bruk. Engelske synonymer er *patterns of use* eller *patterns of mobility*.

KAPITTEL 2 – TEORI

2.1 OFFENTLIG ROM

Definisjoner

I boken *Public Space* av Carr, Francis, Rivlin, & Stone (1992, s. 3) defineres offentlig rom som de felles fysiske steder hvor samfunnet og dets medlemmer møtes sosialt med like forutsetninger for å være i rommet, og hvor det skjer en menneskelig interaksjon i form av kommunikasjon eller andre sosiale aktiviteter. Dette kan være gater, parker eller torg, og rommenes viktigste kjennetegn er at deres hovedfunksjon er å være felles arenaer for sosialt liv og lek, transport og bevegelse, og generell mellommenneskelig kommunikasjon (Carr et al., 1992, s. 3). I praksis kan offentlig rom oppfattes med ulike grader av offentlighet, som igjen kan føre til at enkelte grupper mennesker enten blir ekskludert eller inkludert.

"Without being accessible, a place cannot become public."

(Madanipour, 2010, s. 8).

Graden av offentlighet er altså et dynamisk og individuelt begrep som avhenger av hvem som har tilgang til rommet og hvem som tar det i bruk (Carmona, Tiesdell, Heath, & Oc, 2010, s. 137). Dette støttes av den britiske geografen Doreen Masseys (2005, s. 9) teori om at rom generelt er i konstant endring, og oppfatningen av rommet endres basert på hvem som oppholder seg i det, hvem man spør og hvilke relasjoner menneskene som befinner seg i rommet har til hverandre.

Offentlig/privat

Marcuse (2005, s. 113) illustrerer, med utgangspunkt i juridisk eierskap, hvordan offentlig rom i byen kan organiseres. Denne oppgaven fokuserer på offentlig rom utendørs, men tabellen til Marcuse er likevel illustrerende for å forstå konseptet offentlig rom, hvilke mekanismer som styrer vår oppfattelse av rommet og spesielt graden av offentlighet.

Figur 2: Grad av offentlighet påvirkes av eierskap og rommets funksjon (Marcuse, 2005, s. 113).

Eierskap	Funksjon	Bruk	Eksempel
Offentlig	Offentlig	Offentlig	Gate, torg
Offentlig	Offentlig	Administrativ	Rådhus
Offentlig	Privat	Privat	Kafé som leier fortaus-areal
Privat	Offentlig	Offentlig	Flyplass, togstasjon
Privat	Privat	Offentlig	Butikker, kaféer, restauranter
Privat	Privat	Privat	Hus, leilighet, hjem

Et poeng her er at et privateid rom kan ha en offentlig funksjon, og dermed være et offentlig rom – for eksempel en flyplass. På samme måte kan et offentlig eid areal, for eksempel et fortau, leies ut til et privat formål, for eksempel kafédrift, og således være et privat rom med adgangsbegrensninger.

2.1.1 VERDIEN AV OFFENTLIG ROM

Demokratisk rom

Som Carr et al. (1992, s. 3) poengterer, er offentlige rom viktige møteplasser for mennesker. Dette støttes av Don Mitchell (2003, s. 131), som peker på at offentlige roms rolle helt siden agoraene i antikkens Hellas har vært selve symbolet på demokratiet, der mennesker samles for å avgjøre viktige saker gjennom diskusjon, eksponering for ulike meninger og organisering. Nettopp denne sosiale, men også politiske aktiviteten som offentlig rom legger til rette for, kalte den tyske filosofen og sosiologen Jürgen Habermas (1989, s. 176) for *den offentlige sfære*, hvor rommets viktigste funksjon var å være en plass hvor alle borgere ideelt skulle kunne utfordre makthaverne i samfunnet. Det offentlig rommet var altså den materielle og fysiske dimensjonen for denne sfæren (Mitchell, 2003, s. 131), og i møtet mellom denne sfæren og det offentlige rommet får borgerne mulighet til å påvirke samfunnet politisk. Samtidig peker Habermas (1989, s. 74) på at nettopp denne like tilgangen for alle er normative mål for hvordan den offentlige sfæren burde være og vanskelig lar seg operasjonalisere i virkeligheten. Nancy Fraser (1990, s. 62) peker videre på at en slik lik tilgang for alle borgere i samfunnet aldri finner sted og at den offentlige sfæren i

tillegg er noe maskulint. Helt siden agoraene har offentlig rom hatt varierende grad av ekskludering og vært forbeholdt visse grupper av befolkningen, spesielt hvite menn og/eller medlemmer av spesifikke sosiale klasser (Mitchell, 2003, s. 132; Madanipour, 2010, s. 7). I de tilfeller en slik ekskludering skjer, mister den offentlig sfære og det offentlige rom mye av sin funksjon. Dette er fordi den ekskluderte gruppen mister sin mulighet til å ytre og ivareta sine egne personlige interesser, samtidig som de inkluderte mister muligheten til å bli eksponert for perspektiver som er forskjellige fra deres egne.

På samme måte blir offentlig rom i dag brukt som arenaer for å uttrykke og mobilisere politiske krefter, for eksempel i demonstrasjoner utenfor Stortinget i Oslo. Gater, fortau og torg er fortsatt viktige arenaer for å rekruttere politiske stemmer, gjøre underskriftskampanjer for å ta opp saker politisk eller for å sikre medvirkning og prøve å løse sosiale problemer på lokalt eller regionalt nivå.

Sosial arena

I følge den amerikanske sosiologen Richard Sennett fikk offentlig rom funksjon som sosiale møteplasser på 1800-tallet, etterhvert som byggingen av storbyene skred frem (1974, s. 16). Urbaniseringen "tvang" mennesker til å komme i kontakt med hverandre fordi sosiale sentre ble etablert i form av urbane parker, kafeer, fortau og gater. Særlig fruktbar var denne utviklingen fordi den la til rette for sosial kontakt på tvers av sosiale klasser og grupperinger. Verdien av en slik eksponering peker også Iris Marian Young på (sitert i Mitchell, 2003, s. 131): at offentlig rom har nettopp et stort sosialt potensial i det faktum at man ved å opphold seg i dem eksponeres for kulturer, meninger og mennesker ulik en selv, og at man på den måten får toleranse for andre. Offentlige plasser kan dermed også ses på som en arena for personlig utvikling fordi man gjennom personlig informasjonsutveksling lærer nye ting, blant annet om andre menneskers kultur (Varna & Tiesdell, 2010, s. 579). På denne måten kan offentlig rom også fungere som brobygger mellom ulike kulturer, og er dermed viktig i inkludering- og integreringsarbeid i multikulturelle bydeler. Desto viktigere blir tilgangen til offentlig rom i bydeler med mindre leilighetsstørrelser eller hvor antall familiemedlemmer er stort, da slike forhold kan føre til at offentlig rom blir en

forlengelse av hjemmets private sfære. Madanipour (2010, ss. 111-119) peker på at det under slike forhold ofte blir et press på de offentlig rom som er tilgjengelig i området, som ofte fører til at rommene domineres av enkelte befolkningsgrupper – ofte menn – og at disse samtidig ekskluderer andre grupper fra å sosialisere seg og dra nytte av offentlig rom generelt.

2.1.2 FORUTSETNINGER FOR ET VELLYKKET OFFENTLIG ROM

Det finnes mange definisjoner av offentlige rom og hvilke kvaliteter rommene må ha for å være vellykkede, ettersom dette i bunn og grunn er subjektive preferanser. Ettersom offentlig rom kommer i mange forskjellige former og typer som igjen kan ha ulike formål – for eksempel er ikke alle designet for at folk skal oppholde seg i dem –

	Kvaliteten på det fysiske miljøet	
	Dårlig	Bra
Nødvendige aktiviteter	●	●
Frivillige aktiviteter	●	●●●●●
Sosiale aktiviteter	●	●

Figur 3: Jan Gehl sin kategorisering av aktiviteter i gode/dårlige utformede rom (Gehl, 2011, s. 11)

Figur 4: The Place Diagram av Project for Public Places (2018).

er det vanskelig å definere universelle kvaliteter som gjelder for alle offentlig rom. Likevel har den amerikanske ideelle organisasjonen Project for Public Spaces (PPS), som blant annet bygger videre på arbeidet til den amerikanske urbanisten William Whyte og hans idéer for hva et vellykket offentlig rom er, definert hvilke aspekter som bør tenkes gjennom uavhengig av hva slags offentlig rom som skal lages. Organisasjonen definerte fire hovedkvaliteter som i samspill definerer om rommet er vellykket eller ei: sosiabilitet, aktiviteter og bruk, tilgang og koblinger til andre plasser, samt komfort og attraktivitet.

Den danske arkitekten Jan Gehl (2011, ss. 9-12) er kjent for sin kategorisering av forskjellige typer aktiviteter mennesker gjør i offentlig rom, henholdsvis nødvendige, frivillige og sosiale aktiviteter (figur 3). Nødvendige aktiviteter er for eksempel å vente på en buss, å gå til jobb eller gjøre ærend, mens frivillige aktiviteter er å gå tur, å sole seg eller sitte på en benk. De sosiale aktivitetene er de aktiviteter som finner sted når andre mennesker også oppholder seg i rommet og som skjer spontant. I følge Gehl (2011, s. 11) finner frivillige aktiviteter kun sted dersom det offentlige rommet er av høy kvalitet, og hyppigheten av disse aktivitetene i gode rom like høy som de nødvendige aktivitetene. Motsatt vil dårlig utformede offentlig rom kun legge opp til nødvendige aktiviteter fordi "*folk skynder seg hjem*" (Gehl, 2011, s. 11).

2.1.3 FRIHET OG KONTROLL I DET OFFENTLIGE ROM

Offentlig rom skal ideelt sett være åpent og tilgjengelig for alle mennesker på likt grunnlag, men tilgangen blir likevel begrenset av ulike faktorer. Kevin Lynch (1981) definerte fem dimensjoner som sammen påvirker nettopp tilgangen til offentlig rom: tilstedeværelse, "use and action", appropriasjon, modifisering og disposisjon (Lynch, 1981). På bakgrunn av disse dimensjonene har Carr et al. (1992, s. 137) formulert fem faktorer som i samspill påvirker oppfattelsen av hvor tilgjengelig et offentlig rom er:

- ▶ **Tilgjengelighet:** hvem kan fysisk, visuelt og symbolsk ta i bruk offentlig rom.
- ▶ **Fri bruk:** I hvor stor grad rommet fritt kan tas i bruk til de aktiviteter man ønsker.
- ▶ **Kontroll over rommet:** Hvordan noen grupper kan ta kontroll over et rom gjennom gjentatt bruk, som igjen kan virke ekskluderende for andre grupper.
- ▶ **Mulighet for endring av rommet:** Hvor dynamisk et rom er, og hvordan det kan endres over tid for å imøtekomme nye behov.
- ▶ **Eierskap:** Hvem som juridisk eier og/eller forvalter rommet kan påvirke graden av offentlighet. Se forøvrig figur 2 om eierskap.

Av disse fem dimensjonene er *visuell- og symbolsk tilgjengelighet, fri bruk og kontroll over rommet* relevante for denne oppgaven. I tillegg vil *territorialitet* omtales som en annen faktor identifisert som relevante for mitt caseområde. I et byrom er disse dimensjonene ofte dynamiske og kan endre seg over tid, og dette avhenger blant annet av hvor stort sprik det er mellom planlagt miljø og faktisk bygget rom.

Visuell tilgjengelighet

Visuell tilgjengelighet er relevant for at brukerne av offentlig rom skal oppleve trygghet i rommet. Muligheten til å se inn i rommet og føle seg velkommen og trygg er helt grunnleggende for å i det hele tatt vurdere å ta i bruk et rom, spesielt for kvinner. Å kunne vurdere et rom visuelt, uten at bygninger, vegetasjon eller andre elementer hindrer inn- og utsyn er viktig når brukere vurderer å ta et offentlig rom i bruk (Carr et al., 1992, ss. 144-146; Carmona et al., 2010, s. 209). Et viktig aspekt er forskjellen på opplevd trygghet og faktisk trygghet, der opplevd trygghet er den viktigste og utslagsgivende for bruken.

Relatert til visuell tilgjengelighet er teorien om *eyes on the street*, som Jane Jacobs (1961, s. 54) identifiserte som en viktig faktor for at offentlige byrom skal oppleves- og være trygge. Hvis et byrom har høy aktivitet vil folk iakttatte byrommet fra for eksempel vinduer og på den måten følge med på hva som skjer. Dette samspillet mellom brukere og iakttager kan kun skje dersom det offentlig rommet er oversiktlig og visuelt tilgjengelig.

Symbolsk tilgjengelighet

Menneskelige og ikke-menneskelige elementer i rommet kan gi hint om hvem rommet er til for, og slik ekskludere mennesker indirekte. En ikke-menneskelig faktor kan være om en shoppinggate kun består av dyre luksusbutikker, som ganske direkte forteller hvem gaten egentlig henvender seg til. På samme måte kan et område som lokalt er kjent for å være dominert av en spesifikk befolkningsgruppe sende signaler om at området er deres, og dette kan heve terskelen for at andre tar i bruk rommet (Carr et al., 1992, s. 149).

Fri bruk

Med fri bruk mener Lynch i Carr et al., 1992, s. 151) at brukerne i det offentlige rom føler seg frie til å foreta seg de aktiviteter de vil, uten å bli påvirket av andres bruk av det samme rommet. At rommet er delt mellom ulike grupper mennesker og aktiviteter skal altså ikke ha noen innvirkning på hvordan det tas i bruk internt. Lynch trekker frem at én gruppes bruk av rommet kan påvirke andre grupper, og i verste fall minimere andres bruk, spesielt i områder hvor tilgangen på offentlig rom er liten. Et annet aspekt er hvordan den fysiske utformingen av et rom kan forhindre ønsket bruk av rommet. Noen offentlige rom legger ikke til rette for variert bruk og kan på den måten være ekskluderende i seg selv. Et eksempel på dette er offentlig rom i form av skateparker, som i følge (Malone, 2002, s. 165) brukes mer av gutter enn jenter.

Kontroll over rommet

Carr et al (1992, s. 158) hevder at for at folk i det hele tatt skal ta i bruk offentlige rom, må de til en viss grad kreve sin plass i rommet. Et resultat av dette kan være føre til at andre blir ekskludert, spesielt hvis de som krever sin plass er en homogen og større gruppe mennesker. Blant lavinntektsgrupper er følelsen av tilhørighet til for eksempel den lokale parken ofte viktigere enn det faktum at rommet er privat- eller offentlig eid, og disse gruppene har oftere en tendens til å anse en park eller en gate som sitt territorium. Dette kan ha sammenheng med generell kjøpekraft og følelsen av å tilhøre en lavinntektsgruppe som ofte har lavere tilgang til private rom i form av små leiligheter eller hus, som kan føre til at disse gruppene må bruke offentlig rom hyppigere og i flere anledninger enn folk i høyere inntektsgrupper (Carr et al., 1992, s. 167).

Territorialitet

Territorialitet defineres av den svenske arkitekten Mattias Kärrholm (2005, s. 99) som en romlig begrensende kontroll, hvorpå et territorium i denne sammenheng er et geografisk område hvor et sett med regler eller faste rutiner i form av bruk eller brukere preger dette området på et vis. Videre finnes det flere tilnærminger til begrepet, hvor den ene – som legges til grunn for denne oppgaven – er i et

samfunnsfaglig perspektiv som fokuserer på territorialitet som en atferd for å enten kontrollere, forsvare eller personalisere et territorium (Altman, 1975 i Kärholm, 2005, s. 99). Kärholm har videre klassifisert hvordan territorialitet kan produseres i offentlige rom i urban kontekst, enten bevisst for å beslaglegge eller markere et område, eller ubevisst som et resultat av repetitiv bruk.

Mens *territorielle strategier* er upersonlige og planlagte tiltak som gjøres på avstand fra rommet som markeres som territorium, er *territorielle taktikker* spontane og personlige tiltak som finner sted i rommet .

Figur 5: Former for territoriell produksjon (Kärholm, 2005, s. 100).

	Upersonlig kontroll	Personlig kontroll
Bevisst produksjon	Territorielle strategier	Territorielle taktikker
Produksjon gjennom bruk	Territoriell assosiasjon	Territoriell appropriasjon

Motsatt er *territorielle assosiasjoner* og *territoriell appropriasjon* produksjon av territorium gjennom ikke-planlagte og ubevisste handlinger, og et resultat av etablerte normer og fast bruk av områder. Assosiasjon og appropriasjon forekommer altså som et resultat av bevisste handlinger, men er ikke målet i seg selv.

En *territoriell strategi* (Kärholm, 2004, s. 83) kan være å planlegge og bygge et offentlig rom for ungdommer, og slike produksjoner av territorium er ofte et resultat av formaliserte vedtak. Motsatt skjer en *territoriell taktikk* (Kärholm, 2004, s. 88) mer spontant og i rommet, for eksempel at en fast ungdomsgjeng daglig legger sine håndklær et fast sted på badeplassen og dermed fysisk okkuperer et areal eller ved det Kärholm kaller *ready mades*, som for eksempel stoler utenfor en kafé (Kärholm, 2004, s. 89), eller i dette eksempelet håndklær. Taktikker handler altså i større grad om personlig kontroll og er som regel knyttet opp til fysiske avgrensninger eller markeringer.

Med *territoriell assosiasjon* (Kärholm, 2004, s. 93) menes de tilfeller hvor en spesiell aktivitet/funksjon, gruppe mennesker eller et individ tydelig assosieres med et areal, og er i hovedsak mer uformelt enn strategier og taktikker. For eksempel kan det som en gang var akebakken i et boligområde fortsatt assosieres med nettopp aking, og på

den måten anses som et territorium for aking. I motsetning er *territorielle appropriasjoner* (Kärrholm, 2004, s. 91) mer personlige og har ofte et aspekt av personlig tilknytning til et sted. For eksempel dersom man daglig sitter på den samme benken og leser en bok, sier man at territoriet har blitt appropriert (gjennom personlig bruk). Territorielle assosiasjoner og appropriasjoner bunner altså mer i vaner og hevd gjennom bruk, fremfor materielle markeringer (Kärrholm, 2004, s. 90).

2.2 FEMINISTISK URBANISME

Feminisme er et vidt begrep, men vil i denne oppgaven defineres som en ideologi som fremmer likestilling, frihet og rettferdighet for kvinner og menn (Ik Dahl & Natvig Aas, 2018). Videre handler feministisk urbanisme om hvordan det fysiske miljøet og rom i byen forholder seg til disse prinsippene. Viktige aspekter er hvordan kvinner og menn bruker byen forskjellig, opplevd utrygghet og hvordan byer generelt kan sies å være androsentriske miljøer som direkte og indirekte ekskluderer kvinner, i følge den amerikanske arkitekturprofessoren Kristen Day (2011, s. 150).

2.2.1 GENERELLE FEMINISTISKE PRINSIPPER FOR EN RETTFERDIG BY

Feministisk teori om rom og byer handler i mindre grad om spesifikke tiltak for å gjøre byen mer inkluderende og mer om å inkludere kjønnsaspektet og feministiske grunnverdier i planlegging av rom. Samtidig som man inkluderer kjønnsperspektivet i planlegging, poengterer Day (2011, ss. 150-151) viktigheten av å anerkjenne at det også finnes forskjeller blant kvinner.

Doreen Massey, feministisk professor i geografi, peker blant annet på at vår oppfattelse av rom og sted er produkter av sosiale relasjoner, hvorpå sosiale relasjoner igjen består av klasse og kjønn, og derfor også maktrelasjoner. Rom og sted er altså et politisk produkt – at sosiale fenomen og rom stammer fra sosiale relasjoner – og at det romlige er sosiale relasjoner "stretched out" (Massey, 1994, s. 2). Hun argumenterer videre for at vår kulturs oppfattelse av kjønn kommer til uttrykk både direkte og indirekte gjennom sted og rom, men også at steder og rom reflekterer, påvirker og konstruerer samfunnets oppfattelse av kjønnsrollene (Massey,

Space, Place and Gender, 1994, s. 186). Et eksempel på hvordan et samfunns oppfattelse av rom og sted kan påvirke og forsterke kjønnsroller er måten byer ble organisert på under modernismen ved å lage et tydelig skille mellom offentlig/privat rom/sfære med offentlig rom i form av kafeer og parker som sosiale arenaer forbeholdt menn, mens kvinnen tilhørte den private sfæren i hjemmet. Også før modernismen var kvinnens plass i den private sfæren, men da de sosiale arenaene inne i byen oppstod i nærheten av mannens arbeidsplass, ble kvinnens rolle og hennes samfunnsdeltakelse ytterligere innskrenket.

“The public city which is celebrated in the enthusiastic descriptions of the dawn of modernism was a city for men”.

(Massey, 1994, s. 233).

Etter datidens sosiale normer var det bare kvinner uten respekt for seg selv og sitt omdømme som tok i bruk offentlig rom, og skulle hun mot all formodning gjøre det var det med risikoen for å bli overfalt. Et resultat av denne kjønnsdelingen var fremveksten av det Massey kaller *flâneuren* – betrakteren av byen – som var en aktivitet forbeholdt menn fordi å betrakte var en rolle preget av begjær for det man betraktet, hvor kvinner *kun* var objektet som skulle betraktes (Massey, 1994, s. 234). Jane Jacobs kalte denne betrakterrollen mennesker får i offentlig rom for *street ballet* (Jacobs, 1961), mens Whyte kalte det for *urban choreography* (Whyte, 1980). Begge begrepene var forløperne til det den danske arkitekten Bianca Hermansen kaller *det performative byliv*, som går ut på at det å bli iaktatt i offentlig rom er med på å forme individets selvforståelse og igjen kjønnsrollene våre. Hun mener det hviler visse forventninger til hvordan kvinner og menn skal bruke byen, og at disse er knyttet til kjønn. Dette illustreres godt i sitatet fra en artikkel i det tyske magasinet Stern, gjengitt i boken Public Space av Carr et al (1992, s. 155):

“A woman in New York City dresses up as a man to find out what it would feel like to act as a man. Her boyfriend strongly advises her: “Take your time as you walk. Women always seem to move as if they need to a reason to be here; as if they need to reach a certain destination. As a man you simply occupy the

space. It's yours".

(Carr et al., 1992, s. 155).

2.2.2 ANDROSENTRISK BYARV

Et interessant aspekt ved teorien som er brukt hittil i oppgaven, er at den i all hovedsak er skrevet fra et vestlig standpunkt av hvite menn. Det er også denne teorien som blir brukt som hovedkilder i diskurser og praksiser om offentlig rom i av forskere og planleggere i Norge den dag i dag.

Den svenske professoren i urbanisme, Carina Listerborn (1999, s. 13), peker i likhet med Massey på det faktum at de fleste byer er planlagt og bygget av menn, i en tid da kvinnens offentlige sfære var i hjemmet. Samtidig poengterer hun hvordan bymiljøer fra denne epoken, ved å nettopp overse kvinners behov, straffer og ekskluderer kvinner den dag i dag (Listerborn, 1999, s. 13). Det meste av den feministiske teorien fokuserer på byarven fra funksjonalismen og modernismen, med funksjonsdelte og horisontale byer, som forsterket oppfatningen av byer som noe maskulint – og det private hjemmet som noe feminint og kvinners offentlige rom – ettersom de fleste jobbene befant seg i sentrum av byer (Carmona et al., 2010, s. 164). Funksjonsdelte byer gjør at hele bydeler ligger øde og ubrukt store deler av døgnet, som påvirker spesielt kvinners opplevde trygghet med det resultat av at offentlig rom blir mindre brukt i frykt for vold eller overgrep (Day, 2011, s. 151). Slik frykt går spesielt ut over eldre kvinner, kvinner fra lavinntektsgrupper og minoritetskvinner (Day, 2011, s. 155), slik at offentlig rom i områder med høy tetthet av disse befolkningsgruppene er særlig eksponert for fravær av kvinner.

2.2.3 KVINNERS BRUK AV BYEN

Doktorgradsavhandlingen til Kristine Smeby (2017, s. 247) om likestilling og foreldreansvar konkluderer med at mor fortsatt har størsteparten av det praktiske ansvaret for barn i Norge. Statistikk viser at kvinner har lavere tilgang på bil enn menn, foretar flere handlereiser enn menn og bruker kollektivtrafikk mer enn menn (Reisevaneundersøkelsen, 2014, ss. 7-26). Dette gjør praktiske oppgaver som følger med et økt barneansvar i urbane strøk enda vanskeligere for kvinner, og utformingen

av det fysiske miljøet i byen desto viktigere for at kvinner skal føle seg trygge og inkludert. At kvinner statistisk sett har lavere tilgang på bil og bruker kollektivtrafikk i større grad enn menn, kan tas til inntekt for at de også ferdes mer til fots og på fortau enn menn.

Carr et al (1992, s. 156) peker på at kvinner ofte bruker rom i byen hvor det er større folkemengder, og at foretrekker å oppholde seg på steder hvor de ikke kan oppsøkes bakfra og i nærheten av eventuelle fluktruter (Carr et al., 1992, s. 156). William Whytes kjente observasjonsstudier av offentlig rom avslørte også at kvinner i større grad enn menn er mer kresne på hvilke benker eller andre sitteplasser de velger å bruke, mer sensitive ovenfor forstyrrelser og velger oppholdsplasser deretter og generelt bruker mer tid enn menn på å velge offentlig rom hvor disse preferansene blir møtt (Whyte, 1980, s. 18). Carr peker videre på at disse vurderingene og preferansene også finnes hos eldre mennesker, og at disse menneskegruppene vurderer når det er tryggest og mest behagelig å faktisk benytte seg av offentlig rom og velger deretter (Carr et al., 1992, s. 156).

Opplevd utrygghet

Den franske sosiologen Michel de Certeau peker i boken sin *The Practice of Everyday Life* på viktigheten av å kunne bevege seg fritt i byrommet som helt vesentlig for å kunne føle tilhørighet til omgivelsene. Gjennom repetitiv og uhindret bruk skaper fotgjengeren sine egne assosiasjoner og følelser tilknyttet byrommet, og på denne måten oppstår tilhørigheten og tryggheten til omgivelsene – gjennom fri bevegelse i det offentlige rom (de Certeau, 1984, s. 103; Beebejaun, 2017, s. 5). Samtidig bekrefter faglitteraturen at det er en sterk sammenheng mellom byens fysiske miljø – den materielle strukturen – og følelsen av tilhørighet til omgivelsene (Børrud & Røsnes, 2016, s. 148).

Statistikk viser dog at følelsen av trygghet i byen er kjønnsavhengig. En rapport fra Politihøgskolen om Trygghet i offentlig rom viser at 9 % av menn har "unngått å gå ut alene på grunn av frykt", mens tallene for kvinner 38 % (Aas, Runhovde, Strype, & Bjørge, 2010, s. 108). Videre viser rapporten at 80 % av kvinner på Grünerløkka føler

seg utrygge i bydelens parker (det finnes ikke spesifikke tall for Grønland i denne undersøkelsen). Stedsanalysen *På sporet av det nye Grønland* (2017, s. 124) viser dog de samme tendensene for bydelen hvor caseområdet mitt ligger: Det er en klar kjønnet utrygghet på Grønland.

2.2.4 KJØNNENØYTRALE ROM

Day påstår at noe av det viktigste planleggere og arkitekter kan gjøre for å inkludere kvinner i offentlig rom er å lage rom som oppleves trygge samtidig som de legger til rette for variert bruk – for eksempel lekeplasser i nærheten av sittegrupper i parker. Nettopp trygghetsaspektet går igjen i mye av feministisk teori om rom, også hos Gehl (2010) som peker på at en forutsetning for å bevege seg fritt i byens er å føle seg trygg. Sett i sammenheng med de Certeaus (1984, s. 103) teori om at tilhørighet skapes gjennom repetitiv og fri bruk og Børrud & Røsnes (2016, s. 148) påstand om sammenhengen mellom fysisk miljø og tilhørighet, kan det argumenteres for at det fysiske miljøet og hvordan vi materielt utformer byen påvirker kvinners bruk av den, som igjen påvirker deres opplevde trygghet. Sentralt i denne sammenheng er Jane Jacobs teori om positiv sosial kontroll via den tidligere nevnte *eyes on the street*-teorien (Jacobs, 1961, s. 54). Hvis man legger til rette for variert bruk i et byrom, vil folk også følge med på hva som skjer i rommet, og følelsen av å bli iaktatt kan minimere kriminalitet og opplevd utrygghet. Ved å planlegge offentlig rom i nærhet til bygninger med aktive fasader og servicetilbud som befolker området i så mange timer av døgnet som mulig, og hvor servicetilbudene henvender seg vel så mye til kvinner som til menn, tilrettelegger man for en økt andel av kvinner i rommet (Jacobs, 1961, s. 36). I tillegg er det viktig å utforme rommene slik at de er oversiktlige og forhindrer frykten for å bli angrepet, spesielt bakfra (Carr et al., 1992, s. 156).

2.3 OFFENTLIG ROM I ET ISLAMSK PERSPEKTIV

De fleste av feministisk teori om rom og sted er skrevet fra et hvitt, kvinnelig middelklasse-perspektiv. Likevel har fokuset på kvinners oppfattelse av offentlig rom, særlig i utviklingsland, tiltatt noe de senere årene, men det mangler fortsatt empirisk forskning på hvordan særlig minoritetskvinner oppfatter offentlig rom i vestlige miljøer (Day, 2011, s. 151).

2.3.1 OFFENTLIG/PRIVAT ROM I MUSLIMSKE LAND

Ifølge Islamsk kultur defineres tilgang til offentlig rom ut i fra et religiøst begrep kalt *mahram* (Mazumdar & Mazumdar, 2001, s. 305). Mahram refererer til de menneskene i samfunnet av det motsatte kjønn som islam forbyr ekteskap mellom. For menn er dette mor og søster, mens for kvinner er det far og bror – altså de nærmeste i familien. Motsatt er *na-mahram* de resterende i samfunnet, og det er disse menneskene islam forbyr kontakt og interaksjon mellom, også i det offentlige rom. Det er altså menneskene i rommet som avgjør om rommet er åpent for det andre kjønn eller ei, og spesielt strengt er disse prinsippene for det kvinnelige kjønn i rom utenfor hjemmet, altså i det offentlige rom.

2.3.2 TILGANG TIL OFFENTLIG ROM I MUSLIMSKE LAND

Når menn bruker rommet anses det som offentlig, og videre senker menns fravær i rommet graden av offentlighet, noe følgende skildring fra en feltstudie i India illustrerer godt:

"Friday, during the prayers, when all the men were in the mosque, women could go out to socialize and visit each other freely".

(Kawi i Mazumdar & Mazumdar, 2001, s. 306).

Det er i rom utenfor hjemmet at sjansen for å treffe på *na-mahram* er størst, og følgelig er disse rommene regulert gjennom tradisjonell islamsk kultur. Dette gjør at særlig kvinners mobilitet, spesielt i urbane områder med mye mennesker, blir innskrenket fordi det forventes at de minimerer den sosiale kontakten med det motsatte kjønn. Samtidig forventes det at også menn minimerer kontakten med det motsatte kjønn i

offentlig rom, men restriksjonene er strengere for kvinner. Et beskrivende eksempel på kjønnsrollene er at menn som går gatelangs ikke skal se opp på balkonger i fare for å se ukjente kvinner, samtidig som det forventes at kvinner ikke oppholder seg i offentlig rom uten å ha et spesifikt ærend og skynder seg hjem når ærendet er utført (Mazumdar & Mazumdar, 2001, s. 306) .

Parker, kinoer og strender kan også være spesifikt for kvinner eller menn, eller de kan deles inn i forskjellige tidssoner i løpet av dagen som regulerer adgangen basert på kjønn. På samme måte finnes det egne t-banetrogner spesifikt for menn, for eksempel i Iran (Mazumdar & Mazumdar, 2001, ss. 306-307).

Muslimske kvinner i offentlig rom i islamske byer

Generelt reguleres muslimske kvinners tilgang til offentlige rom i muslimske land gjennom faktorer som alder, religiøs tro, sosial posisjon og kjønn (Pojadi, Johnson, Mateo-Babiano, & Minnery, 2018, s. 5). Etter islamsk skikk er det obligatorisk for kvinner å dekke seg til i de rom de kan eksponeres visuelt for na-mahram, og dette gjøres ved å bruke enten en *burka* eller *niqab* som dekker ansikt, hår og kropp, eller en *hijab* som dekker hår og bryst (Pojadi et al., 2018, s. 5).

Et virkemiddel i islamsk skikk for å forhindre kontakt med na-mahram er at kvinner må ha en følgeperson – en såkalt *chaperone* – av mannlig slekt eller eldre kvinne i de rom de teoretisk sett kan bruke (Mazumdar & Mazumdar, 2001, s. 305).

Det finnes også de rom som ifølge islamsk skikk ikke skal benyttes av kvinner. Hovedgater og populære møteplasser er eksempler på slike rom, og det samme gjelder teklubber. Slike steder for sosialisering og informasjonsutveksling på tvers av familier og miljøer er generelt forbeholdt menn, og det samme gjelder for religiøse rom som moskéen: Kvinner utestenges ikke, men blir oppfordret til å be hjemme (Mazumdar & Mazumdar, 2001, s. 308).

Det finnes også rom som er mindre restriktive på kvinners adgang, slik som *hammamen* (offentlig bad). Et muslimsk ordtak sier "*use the bath water to make*

friends" (Bamdad i Mazumdar & Mazumdar, 2001, s. 308), og ifølge Bamdad er dette det eneste stedet kvinner kan skape nye bekjenskaper uten overvåkingen fra menn, noe som gjør hammamen til en viktig sosial arena for muslimske kvinner.

Andre mindre restriktive rom har til felles at de har en rituell karakter helst lokalisert i nærområdet, og kvinnene står friere til å oppsøke disse plassene på egne premisser. Mazumdar & Mazumdar (2001, s. 308) skriver at slike steder er gode anledninger for muslimske kvinner å vandre gatelangs i et roligere tempo, noe som gjør dem til godt bevandret i byens "rituelle geografi".

Figur 6: Kvinner i burka på Naqsh-E-Jahan-plassen i den viktige islamske byen Isfahan, Iran (Altwajiri, 2018). Foto: forfatteren.

Privatliv anses altså som viktig for at muslimske kvinner skal bruke offentlig rom, og graden av privatliv sikres altså gjennom å bruke religiøse plagg, å bevege seg i grupper og helst benytte offentlig rom kun til nødvendige aktiviteter (Al-Bishawi, Ghadban, & Jørgensen, 2015, s. 1573). I gamle muslimske byer i arabiske land ble kvinners behov for privatliv en naturlig del av designprosessen av byene slik at

kvinner likevel kunne bruke offentlig rom som en sosial arena. For eksempel ble takterrasser brukt som skjermede sosiale rom for kvinner uten at de ble direkte eksponert for den offentlige sfæren og andre menn, og vinduer og høyder på bygninger på den andre siden av gaten ble justert slik at de sikret at kvinner kunne iaktta gatene uten å selv bli iakttatt. Planter og annen vegetasjon i forskjellige høyder i parker og bakgårder sikret også at kvinnene ble skjermet mens de brukte disse rommene (Al-Bishawi et al., 2015, s. 1567). Islamske byer har altså historisk lagt opp til at kvinner kan være sosiale i offentlig rom uten å bli eksponert for medlemmer av *namahram*, og på den måten ivareta den private sfære¹. Det er altså en interessant og til dels konfliktfylt dikotomi mellom idealet for offentlig rom i muslimske land versus en vestlig kontekst, særlig med tanke på åpenhet/lukkethet og offentlig/privat. Dette diskuteres nærmere i kapittel 5.1 under *Fysiske Faktorer*.

Muslimske kvinner i vestlige offentlig rom

Generelt mangler det teori og forskning på muslimske kvinners oppfattelse og bruk av offentlig rom i en vestlig kontekst.

Clare Rishbeth (2010) tar opp vinklingen, men da om etniske minoritetsgruppers preferanser på offentlig rom generelt, og ikke kvinner spesielt. Blant innvandrere fant hun preferanser som kunne spores tilbake til oppvekst og barndom i sitt fødeland – det hun kaller *nostalgiske preferanser*, og at de som innvandret frivillig hadde lavere nostalgiske preferanser enn de som måtte flykte (Rishbeth, 2010, s. 354). I parker i urbane rom var disse preferansene ofte knyttet opp til hvordan de brukte slike rom i hjemlandet sitt, og at symbolske elementer ble viktigere etter at de forlot hjemlandet sitt (Rishbeth, 2010, s. 358).

¹ Se vedlegg 2 for full liste av fysiske tiltak Al-Bishawi et al. identifiserte i Nablus.

KAPITTEL 3 – METODE

3.1 FORSKNINGSMETODE

Oppgaven benytter både kvalitativ og kvantitativ forskningsmetode, med hovedvekt på kvalitativ metode og data. Fra observasjonen har jeg innhentet både kvalitative og kvantitative data, mens dataene fra dybdeintervjuene og dokumentanalysen er kvalitative.

3.1.1 KVALITATIV OG KVANTITATIV METODE

Kvalitative metoder skaffer oss mye informasjon om få enheter og er generelt en mer fleksibel forskningsmetode enn kvantitativ metode fordi de forskjellige fasene i prosjektet kan pågå samtidig.

Kvantitativ metode brukes i de tilfeller hvor det trengs få data fra mange enheter (Larsen, 2007, ss. 21-27).

Fordeler

En fordel ved kvalitativ metode er at graden av bortfall som regel er lavere i kvalitative undersøkelser fordi terskelen for å trekke seg fra et intervju generelt er lavere enn ved å unnlate å fylle ut et spørreskjema, hvor man også ofte er anonym (Larsen, 2007).

Fordelen med kvantitativ metode er at den i større grad gir forskeren muligheten til å generalisere funnene fordi enhetene man studerer, om plukket ut etter sannsynlighetsutvelging, er representative og dermed har overføringsverdi utenfor utvalget man undersøker. Ettersom antallet enheter ofte er høyt i kvantitativ forskning blir også forskerens forhold til kildene mindre personlig. Kombinert med at enheten man studerer som oftest er anonym kan dette gi ærligere svar enn ved datainnsamlingsmetoder som foregår ansikt-til-ansikt (Larsen, 2007, s. 25).

Ulemper

En ulempe med kvalitativ metode og spesielt intervjuer, er *intervju* eller *kontrolleffekten*, som Larsen (2007, s. 27) beskriver som når informantens svar blir påvirket av at intervjueren er tilstede mens spørsmålene blir besvart. Dette kan skje

ved at informanten for eksempel svarer det han tror intervjueren vil høre eller det som er allment akseptert. Det kan være vanskelig å vite når denne effekten inntreffer, ettersom informanten og forskeren som regel ikke kjenner hverandre fra før. En måte å unngå slike feilkilder på er å ikke stille ledende spørsmål.

Det faktum at datainnhenting er mer personlig og følgelig at dataene i seg selv blir med individuelle gjør også at bearbeidelsen og analysen blir mer ressurskrevende. Denne graden av individualitet og det faktum at kvalitativ metode som regel studerer enheter eller utvalg som ikke er representative, gjør som nevnt tidligere at funnene man gjør er vanskelig å generalisere utenfor utvalget man studerer (Larsen, 2007, ss. 26-27).

Kvantitativ metode gir på sin side lite informasjon om hver respondent, graden av validitet har en tendens til å bli lav og forskeren kan trekke slutninger på tynt grunnlag fordi det vi tror vi observerer faktisk ikke har noen sammenheng med det vi undersøker. Dette kan dog minimeres ved gode forberedelser i forkant av undersøkelsen. Slike feilslutninger kan føre til at vi behandler og tolker dataene vi samler inn feil, som igjen kan føre til at konklusjonene av undersøkelsene blir ugyldige (Larsen, 2007, ss. 25-26).

3.2 FORSKNINGSDESIGN

Forskningsdesign er hvordan man knytter empirisk data til utgangspunktet for forskningen: hvordan man skal besvare problemstillingen, og til slutt konklusjonen (Yin, 2009, ss. 24-27).

3.2.1 CASESTUDIE

For å besvare et forskningsspørsmål finnes det ulike metoder man kan bruke, hvor valg av metode avhenger av hva man skal forske på og hva man vil finne ut. I følge Yin (2009, s. 8) egner casestudie seg best i de tilfeller hvor (1) forskningsspørsmålet har en forklarende form som *hvordan-* og *hvorfor-*spørsmål, (2) forskeren har lite kontroll over hendelser i forskningsprosjektet og (3) det som er i fokus er et samtidfenomen i en spesifikk kontekst.

Formålet med denne oppgaven er å finne ut *hvordan* planleggere kan tilrettelegge offentlige rom for muslimske kvinner (1). Menneskers bruk av caseområdet er i tillegg noe som vanskelig lar seg kontrollere (2), og denne bruken av caseområdet skjer i nåtid – det er altså et samtidfenomen (3). Dette gjør at man kan kombinere forskjellige forskningsmetoder i det som kalles *Mixed Methods Research*, og i dette prosjektet kombineres metodene observasjon, intervju, u og dokumentanalyse. Nettopp dette er en av casestudiet styrker (Larsen, 2007, s. 27; Yin, 2009, s. 11).

Mixed Methods Research (MMR)

Kvantitativ metode egner seg hvis man for eksempel vil finne ut hvor *mye* nordmenn bruker på julegaver hvert år, men ikke dersom man vil forstå *hvorfor* nordmenn bruker så mye penger på julegaver. For å besvare oppgavens problemstilling best mulig benytter jeg både kvantitative og kvalitative forskningsmetoder, og det er dette som er MMR (Maxwell, 2018, s. 2); fra observasjonen får jeg både kvantitativ data i form av tall på hvem som faktisk bruker caseområdet fordelt på kjønn, men jeg får også kvalitativ data i form av bevegelse- og oppholdsmønstre ut fra registreringene jeg har gjort på plantegningene av caseområdet. Disse dataene vil så kombineres med kvalitative data som jeg får fra dybdeintervjuene av de muslimske kvinnene i caseområdet, og til slutt med ytterligere kvalitativ data fra dokumentanalysen. Ved å kombinere disse forskjellige forskningsmetodene og deres respektive datatyper vil jeg først prøve å besvare de tre målene, og på bakgrunn av disse forsøke å besvare hovedproblemstillingen "*Finnes det fysiske- eller strategiske planleggingstiltak som kan fremme muslimske kvinners bruk av offentlig rom på Grønland?*".

Figur 7: Forskningsmetoder brukt i denne oppgaven

Mål	Metode
1: Hvem bruker de offentlige rommene i caseområdet?	Kvantitativ (observasjon)
2: Hvordan bruker muslimske kvinner caseområdet?	Kvalitativ (observasjon og intervju)
3: Er caseområde androsentrisk?	Kvalitativ (dokumentanalyse)

Kritikk mot casestudie som forskningsmetode

En kritikk mot casestudie er at den gir lite grunnlag for å generalisere, spesielt hvis man utfører enkelt-casestudier. Dette fordi fenomenet man forsker på ofte er knyttet opp til både spesifikke kontekster og steder, og derfor vanskelig kan ses å ha overføringsverdi til andre miljøer eller kontekster.

Denne oppgaven utføres som et enkelt-casestudie og vil på den måten kun beskrive et stedsspesifikt fenomen på Grønland i Oslo. Teknisk sett ser jeg på to case, men begge ligger i umiddelbar nærhet til hverandre i samme caseområde, og i samme stedsspesifikke kontekst. Intensjonen med observasjonen som er utført i de to casene er ikke å generalisere spesifikt, men heller å belyse en situasjon på Grønland i Oslo. Samtidig har de fleste mellomstore byer multikulturelle bydeler som Grønland, slik at til tross for at dette er et enkelt-casestudie kan oppgaven ha overføringsverdi til andre vestlige byer.

Samtidig poengterer Silverman (2013, s. 144) at casestudie er en kvalitativ forskningsmetode hvor generalisering ikke er et mål i seg selv, i motsetning til i kvantitativ metode hvor utvalgene man studerer ofte er representative og funnene dermed kan generaliseres i høyere grad. Likevel burde målet i casestudier være å generalisere analytisk – altså at man i istedenfor å generalisere på tvers av utvalg og miljøer (statistisk), bruker funnene til å utforme teoretiske påstander eller hypoteser for videre forskning (analytisk) (Yin, 2009, s. 39).

3.2.2 CASEOMRÅDE: GRØNLAND

Caseområdet ligger på Grønland i Oslo og er delt inn i to case: Urtehagen og Motzfeldts Gate. Casene ble valgt fordi de representerer viktige offentlig rom i en bydel med høy innvandrerbefolkning, og derfor har en direkte kobling til problemstillinger rundt kvinners rolle i det offentlig rom generelt, og muslimske kvinner spesielt. De er også helt vanlige offentlig rom: et torg og en gate. At Grønland preges av små leiligheter og en generell mangel på gode uterom (Brattbakk et al., 2017, s. 48) øker viktigheten av at de få eksisterende møteplassene og offentlig rommene fungerer optimalt. Likheter mellom de to casene er som nevnt geografisk

lokasjon og dermed også demografiske forhold. Dette gjør at potensielle brukere av områdene også er de samme.

Caseområdet og casene presenteres nærmere i kapittel 4.

3.3 DATAINNSAMLING

3.3.1 OBSERVASJON

Å observere er en datainnsamlingsmetode som gir en annen informasjon enn om man kun studerer noe utenfra, som for eksempel i et litteraturstudium. Ved å fysisk være tilstede i et miljø kan man ved hjelp av sansene iaktta atferd eller fenomener og registrere disse underveis og/eller etterpå. Å studere byen på denne måten kan gi oss direkte kunnskap om sosiale interaksjoner mellom mennesker, hvordan det fysiske miljøet påvirker menneskers bruk og opplevelse av byen og i noen tilfeller hvordan slike faktorer fremmer eller hemmer inkludering eller ekskludering av visse grupper (Watson & Till, 2003, s. 122).

Ved å observere caseområdet på Grønland innhentet jeg helt stedsspesifikk og spesialisert kunnskap om hvordan disse offentlige rommene ble brukt i forhold til mitt tema og problemstilling. Dette er kunnskap som jeg vanskelig kunne skaffet ved å for eksempel ha lest en bok. Observasjonen min ble altså utført som en *feltundersøkelse*, altså i det naturlige miljøet til fenomenet jeg studerte, nemlig hvem brukerne av det offentlige rommet på Grønland var.

Som observatør kan man innta forskjellige roller i miljøet som studeres, og disse rollene spenner fra ikke-deltagende observatør til aktivt deltagende observatør (Larsen, 2007, ss. 88-92). Når man tar på seg rollen som en ikke-deltagende observatør er det viktig at man unngår det Fangen (2010, s. 78) kaller *forskereffekten*, altså at forskerens tilstedeværelse påvirker atferden til de som observeres. Som ikke-deltagende observatør er det derfor viktig å gli inn i miljøet man observerer for å sikre at det dataene man får gjennom observasjonen er så naturlige som mulig. En slik utvendig eller skjult rolle kan være vanskelig å innta, men egner seg godt til observasjon i offentlig rom og spesielt de rom hvor forskeren kan oppføre seg likt som

de som blir iaktatt uten store anstrengelser (Fangen, 2010, s. 78). På denne måten får forskeren en skjult rolle i rommet, og jo mer forskeren glir inn i omgivelsene og unngår å påvirke omgivelsene, jo mer nøyaktig blir registreringene og informasjonen man får ut av observasjonen.

I denne oppgaven har jeg gjennomført en ikke-deltagende observasjon. I forberedelsene til observasjonen fant jeg ut at jeg trengte reell data som viste faktisk kjønnsfordeling mellom brukerne i caseområdet for å underbygge problemstillingen min, og hvordan jeg måtte gå frem for å få så nøyaktige data som mulig. Da jeg beveger meg gjennom dette området i hverdagen og så smått har lagt merke til at kjønnsfordelingen er noe ujevn, forventet jeg å finne tall som viste at caseområdet hadde en overvekt av mannlige brukere. Jeg bestemte meg derfor for å registrere brukerne og deres kjønn gjennom visuell observasjon.

Observasjon – Pilotstudie – Metode

Som en del av forberedelsene utførte jeg en pilot for observasjonen for å teste ut metoden i praksis og på den måten luke ut eventuelle feilkilder. Piloten ble utført over fire dager – mandag, onsdag, fredag og lørdag – hvor observerte hvert case ved fire klokkeslett per dag: 09:00, 12:00, 15:00 og 18:00. Jeg delte caseområdet opp i fire plantegninger for å få en så hensiktsmessig målestokk for plotting av posisjon som mulig. Urtegaten var liten nok til å få plass på en plantegning, mens strekningen fra krysset Urtegata/Motzfeldts Gate og ned til Grønlandsleiret ble delt opp i tre plantegninger da dette er et lengre gateløp. Totalt ble det altså fire forskjellige "rom" som var små nok til å ha god oversikt over menneskene i rommet, men store nok til at jeg hadde kunne holde meg på lang nok avstand uten å bli påvirket av de jeg observerte. Ved å sitte på faste plasser som jeg valgte ut på forhånd, har jeg registrert kjønnsfordelingen mellom brukerne av caseområdet, og markert på en plantegning hvor de fysisk har oppholdt seg i det offentlige rommet. Jeg oppholdt meg på hver faste plass i hvert "rom" fram til jeg hadde registrert de menneskene som bedrev stasjonære aktiviteter, før jeg så beveget meg til neste faste plass.

Metodiske funn fra pilotstudie

Piloten viste at jeg måtte justere plantegningene litt da noen av de faste plassene folk brukte til opphold var utenfor kartgrunnlaget. Jeg erfarte også at det holdt med tre plantegninger (se vedlegg 4) da oversikten fra det første rommet var god nok til å "se inn" i neste plantegning, men hele piloten ble gjennomført med fire plantegninger. Videre lærte også at det ikke var noe poeng i å observere klokken 09:00 fordi det rett og slett var for få mennesker som brukte caseområdet så tidlig om morgenen.

Jeg observerte også raskt at mange av kvinnene jeg observerte i caseområdet bar religiøse plagg som hijab, niqab og burka, og bestemte meg derfor for å registrere også dette på plantegningene. Det var altså visuelt mulig å differensiere de kvinnene jeg observerte i to grupper: de som tydelig bar religiøse plagg, og dermed mest sannsynlig var muslimer, og de som klart så vestlige ut som trolig stammet fra vestlige land og som ikke bar religiøse plagg og. I visshet om at man kan være religiøs uten å bære religiøse plagg, valgte jeg likevel å gjøre denne grupperingen fordi antallet kvinner med religiøse plagg var såpass stort. Jeg registrerte derfor de som *ikke* bar religiøse plagg som "*Euro*" på plantegningene med henvisning til europeisk opphav, og dette inkluderer da også nordmenn. Denne betegnelsen ble valgt ute i feltet og var et ganske spontant valg, men som i ettertid har gitt interessante funn. Kort oppsummert har alle kvinner som er registrert i observasjonen båret religiøse plagg og tydelig tilhørt etniske minoritetsgrupper, bortsett fra de det står "*Euro*" ved siden av. Til info er det brukt betegnelsen "*Euro*" og "*europeisk*" i feltnotatene og på plantegningene, mens jeg i det videre hovedsakelig bruker betegnelsen "*vestlig utseende*" om disse.

Ettersom Urtehagen Barnehage ligger innenfor den ene casen, observerte jeg også at det i all hovedsak er kvinnene i minoritetsfamilier som leverer/henter barna i barnehagen. Det var også en klar overvekt av kvinnelige ansatte i barnehagen, som dermed brukte Urtehagen i en arbeidssituasjon. Disse to aktivitetene – levering/henting av barn, og bruk av caseområdet i en arbeidssituasjon – vurderte jeg til å være ikke-frivillige aktiviteter, mens min interesse var på de som brukte caseområdet på fritiden som en sosial arena, altså en frivillig aktivitet. Jeg valgte derfor å skille

mellom disse to typene aktivitetene og fokuserte på å registrere de aktivitetene som var av frivillig karakter. Dette ledet meg til en annen problemstilling jeg måtte ta stilling til: det var naturligvis mange som brukte caseområdet som gjennomfartsåre, altså til å gå gjennom, og dette var jo også en frivillig aktivitet og en måte å bruke det offentlig rommet på. Likevel var jeg interessert i de som følte seg komfortable nok til å oppholde seg i rommet over en lengre tid, altså de som bedrev en stasjonær aktivitet (Gehl, 2011, ss. 9-12). For å ha en klar ramme på registreringene mine valgte jeg derfor å fokusere på de som oppholdt seg i rommet i mer enn to minutter. Denne avgrensningen gjorde at jeg bestemte meg for å registrere de tydelig bedrev frivillige og stasjonære aktiviteter.

Det viste seg å være lite praktisk å sjonglere med to tusjer og masse ark, samt at jeg innså at faren for å bli oppsøkt og konfrontert med hva jeg holdt på med var stor ettersom det som regel var de samme brukerne av caseområdet fra en dag til en annen. Jeg vurderte en eventuell konfrontasjon fra en av faste gjengene med voksne menn som ubehagelig, spesielt da jeg hadde planer om å observere i caseområdet mange dager fremover og ville være på god fot med de faste brukerne i disse rommene. Dette fikk meg til å ta forhåndsregler, blant annet ved å gå over til å bruke én tusj og heller forskjellige symboler for menn og kvinner, slik at hvis jeg skulle bli konfrontert, så ville jeg i det minste ikke trenge å forklare at jeg faktisk registrerte og gjorde forskjell på kvinner og menn, men at jeg registrerte antall brukere av caseområdet alle under ett.

I piloten oppholdt jeg meg kun på hver plass i caseområdet til jeg hadde talt opp antall mennesker som bedrev stasjonære aktiviteter før jeg gikk videre til neste stopp, men jeg innså fort at en slik type registrering ble for tilfeldig og at jeg heller måtte bruke en fast tid på hver plass for å minimere faren for at det enten skulle være mange eller få mennesker i rommet den tiden jeg observerte. Jeg bestemte meg derfor for at jeg i neste "ordentlige" observasjon skulle oppholde meg systematisk på hver plass i ti minutter og registrere de menneskene som brukte området som tilsvarte plantegningen, og dermed gjøre registreringene mine mindre tilfeldige. Etter disse ti minuttene var jeg "ferdig" med rommet, og bevegde meg videre til neste rom. På noen

av de faste plassene jeg oppholdt meg kunne jeg "se inn" i neste planområde, men jeg registrerte ikke disse menneskene før jeg observerte fra den plassen som tilhørte riktig plantegning. Jeg fikk likevel kvalitativ data fra å observere dem og så naturlig nok tydelig om de var menn eller kvinner, men de er som sagt ikke blant de registrerte dataene.

Refleksjoner

Under piloten fikk jeg endel blick fra faste brukere av caseområdet, spesielt fra mennene utenfor te-klubben i Motzfeldts Gate, men også fordi jeg i begynnelsen satt med tegningene i fanget og registrerte folk på kort avstand. Jeg vurderte det likevel dithen at til tross for at jeg fikk nysgjerrige blick så påvirket jeg ikke atferden til de jeg observerte, men jeg begynte heller å observere fra lengre avstand.

Spesielt utenfor Motzfeldts Gate 6 fikk jeg i starten en del ubehagelig oppmerksomhet og blick. For å unngå lignende oppmerksomhet igjen valgte jeg i de påfølgende dagene og for hele hoved-observasjonene å heller sykle forbi denne adressen og telle antall personer utenfor mens jeg var i fart, før jeg observerte dem videre på lengre avstand og fra der fulgte med på hvor mange som gikk eller kom til. Denne oppmerksomheten og adressen omtales for øvrig ytterligere i kapittel 4.

Observasjon etter pilotstudie

Etter piloten registrerte jeg kvinner med et kryss og menn med en prikk på plantegningene. Registreringene ble gjennomført ved to tidspunkter hvor forutsetningene for at så mange kvinner som mulig bruker offentlig rom lå til rette. Dette vurderte jeg til å være klokken 12:00 og 18:00. Før og etter disse tidspunktene blir mest sannsynlig de familieoppgaver som knyttes opp til tradisjonelle kjønnsroller utført (levere barn i barnehagen, matinnkjøp og husarbeid). Uavhengig om slik oppgavefordeling eksisterer blant befolkningen i Gamle Oslo burde det kunne forventes at andelen kvinner er på sitt høyeste i det offentlige rom rundt klokken 12:00 og 18:00, noe også pilotstudien viste.

Også arbeidsledighet kan tenkes å gi utslag på om folk bruker caseområdet, spesielt klokken 12:00, men arbeidsledigheten i Gamle Oslo er tilnærmet kjønnsuavhengig:

Det er en noe større andel arbeidsledige menn enn kvinner blant innvandrere fra Asia, Afrika, Latin-Amerika og Øst Europa utenfor EU: 7,7 % for menn, og 9,2 % for kvinner med samme landbakgrunn (Oslo Kommune, 2018a). Jeg regner denne forskjellen for såpass liten at den ikke vil gi markante utslag på hvem som bruker caseområdet og ikke.

Observasjonene er gjennomført under sammenlignbare forhold i forhold til vær og vind, samt fordelt over både hverdager og helger, for å få så representative, gjennomsnittlige og realistiske data som mulig. Den eneste ukedagen jeg bevisst har unngått i observere på er fredag fordi det ifølge islamsk tradisjon er obligatorisk å gjennomføre fredagsbønnen i moskéen for menn, mens kvinner tradisjonelt ber hjemme (Predelli, 2003, s. 373). Kvinner har likevel tilgang til moskéen under fredagsbønn, dog i et eget mindre rom, men det er rimelig å anta at det er flere menn enn kvinner som oppsøker moskéen på fredag. Jeg har derfor unnlatt å observere på fredager for å få så representative data som mulig. På en annen side kunne det vært interessant å observere caseområdet under fredagsbønnen og sammenlignet dataene med de jeg hadde innhentet, men dette ble dessverre ikke gjort.

Jeg har oppholdt meg på faste plasser på god avstand slik at jeg minst mulig påvirker atferden til de jeg observerer. I Motzfeldts Gate har beveget meg så naturlig som mulig for å unngå oppmerksomhet og heller memorert antall mennesker og deres posisjon for så å plote dem inn på kartet når jeg har vært ute av syne for de jeg registrerer. Dette gjaldt spesielt i området forbi te-klubben i Motzfeldts Gate. Videre har jeg observert hvert rom i ti minutter, før jeg beveget meg videre til neste rom. Under hver observasjon har jeg ført dagbok med merknader og tanker jeg har gjort meg under feltundersøkelsen, og som også kan brukes for å se mønstre eller brukes som forklaring dersom noen av registreringene er utenfor normalen.

Etttersom jeg bor på Grønland har jeg også beveget meg i caseområdet utenom observasjonsøktene. Det var da vanskelig å unngå å se etter sosiale mønstre relatert til oppgaven, men jeg har likevel vært obs på å ha et så objektivt syn som mulig. Fra

min daglige bevegelse i caseområdet er det gjort noen funn som nevnes kort i diskusjonskapittelet.

3.3.2 INTERVJU

Intervjuer kan enten gjøres i små grupper – såkalte fokusgrupper – eller i én til én-situasjon (Moses & Knutsen, 2012, s. 131). Videre kan intervjueren benytte seg av en intervjuguide og på den måten utføre et semistrukturert intervju ved hjelp av en denne som lister opp spørsmål og/eller temaer som gjennom intervjuet.

For å sikre en dypere forståelse og innsikt i hvordan muslimske kvinner bruker og oppfatter offentlig rom generelt, og casene spesielt, har jeg gjennomført semistrukturerte intervjuer. Larsen (2007, s. 82) anbefaler prosjekter med begrenset tid og/eller forskere med lite erfaring med intervju å praktisere en viss grad av struktur på intervjuene. Jeg har derfor benyttet meg av en intervjuguide (se vedlegg 3) med forhåndsdefinerte spørsmål som skal stilles i en rekkefølge, men har kun brukt denne som en mal. Informantene har fått svare fritt og i de tilfeller de har berørt spørsmål eller temaer som egentlig skulle kommet senere i intervjuet, har jeg latt informanten snakke fritt.

Hensikt

Generelt var jeg interessert i forskjellige kulturers oppfattelse av begrepet offentlig rom, hvordan offentlig rom brukes i forskjellige kulturer, hvilken rolle offentlig rom spilte i deres liv samt om innvandrere og deres bruk av offentlig rom hadde vært annerledes i det landet de opprinnelig kom fra. Spilte torget eller fortauet en annen rolle for kvinners sosiale liv i og fra Senegal eller Somalia? For kvinner (men også menn) som har vokst opp i et annet land og en annen kultur: endres deres syn og bruk av offentlig rom seg når de flytter fra sitt fødeland og kommer til Norge? Hvordan brukes nabolaget og rommene mellom bygningene annerledes i andre land? Og er de offentlig rommene så mannsdominerte i andre land og kulturer som de ser ut til å være på Grønland? Synes kvinnene det i så fall er greit, og hvordan er deres syn på deres egen rolle i offentlig rom?

Rekruttering

Informantene er valgt ved hjelp av ikke-sannsynlighetsutvelging, da generalisering ikke har vært et mål med intervjuene. Informantene jeg ville intervjuer var minoritetskvinner som bor på Grønland eller som bruker bydelens offentlige rom daglig. Informantene er dermed valgt ut etter en skjønsmessig utvelgelse (Larsen, 2007, s. 77) hvor felleskriteriene var henholdsvis etnisitet, kjønn og bostedsadresse. Ettersom det viste seg at å rekruttere informanter var krevende, har jeg også kontaktet fagpersoner med innsikt i minoritetsmiljøet på Grønland, og som tidligere har jobbet med dette miljøet, hvorpå disse personene igjen har tipset meg om hvem jeg burde kontakte og prate med. Denne metoden kalles *snøballmetoden* (Larsen, 2007, s. 77).

Min rolle som mannlig, hvit intervjuer kombinert med språk, kultur og religionsforskjeller gjorde rekrutteringen av informanter utfordrende. Etter å ha sendt ut over 30 e-poster og tekstmeldinger til forskjellige fagpersoner som har jobbet eller jobber med Grønland, fikk jeg til slutt napp via et offentlig tjenestetilbud i bydelen. Her kom jeg i kontakt med en etnisk minoritetskvinne som jobbet ved tjenestetilbudet og som hadde daglig kontakt med etniske minoritetskvinner, og som via jobben sin rekrutterte informanter på vegne av meg. Dessverre var det også her utfordrende å få folk til å stille opp, og min kontakt opplyste meg om at mye mest sannsynlig grunnet i min rolle som mannlig intervjuer. Språkproblemer gjorde det også vanskelig ettersom flere kvinner sa de var villige til å stille opp, men da med tolk som forutsetning på grunn av dårlig norskkunnskaper. Dette hadde jeg dessverre ikke økonomiske midler til.

Konfidensialitet

Personlig informasjon som jeg samlet inn om informantene var landbakgrunn, bostedsområde, antall år i Norge, sivilstatus og antall barn. Denne informasjon ble innhentet direkte fra informantene helt i begynnelsen av intervjuet. Gjennom den praktiske organisering av intervjuene uttalte kontakten min navnene på kvinnene, men jeg har i oppgaven gitt dem fiktive navn.

Utvalg

Intensjonen min var å få et så bredt utvalg (alder, yrke, antall år i Norge, landbakgrunn etc.) som mulig. Ettersom observasjons-piloten viste at andelen muslimer i caseområdet var høy kombinert med en personlig interesse for islam og hvilken innvirkning trosretningen har på menneskers liv og bruk av byen, ville jeg gjerne snakke med muslimske kvinner. Dette var likevel ikke en uttrykt preferanse i mitt rekrutteringsarbeid, men demografiske forhold på Grønland og tilfeldighetene skulle ha det til at samtlige kvinner jeg fikk intervjuet var muslimer.

Utvalget jeg endte opp med var ganske ensidig og lite variert ettersom alle informantene var i samme livssituasjon og hadde ganske lik oppholdstid i Norge. Jeg skulle gjerne snakket med yngre kvinner i tillegg, men på grunn av tidsbegrensninger ble ikke dette mulig. Dette kunne gitt meg en enda dypere og bredere forståelse for temaet på tvers av livsfase, generasjoner og hvordan eventuelle yngre informanter vokst opp i Norge opplevde Grønland.

To av informantene snakket til dels godt norsk mens den tredje vekslet mellom norsk og engelsk. Jeg opplevde det som utfordrende å unngå å benytte fagbegreper med samtlige informanter og også vanskelig å ikke stille ledende spørsmål fordi de ofte ikke forstod hva jeg mente til tross for at jeg forklarte begrepene grundig og uten bruk av faglige termer. Jeg fikk inntrykk av at informantene ville vise meg at de forstod meg, selv om jeg noen ganger fikk inntrykk av at de ikke gjorde det. Samtlige informanter gikk på ukentlig norskkurs.

Gjennomføring av intervjuer

Intervjuene ble gjennomført på et samtalerom på det offentlige tjenestetilbudet hvor de først ble rekruttert. Dette stedet ble valgt med vilje for at informantene skulle være i allerede kjente og trygge omgivelser. Jeg ga likevel informantene valget om gjennomføre intervjuet et annet sted, for eksempel på kafé eller på kontoret mitt på NIBR. Alle foretrakk samtalerommet på det offentlige tjenestetilbudet.

Alle intervjuene varte i rett under 60 minutter, ble tatt opp og transkribert i ettertid for å få oversikt over innholdet og eventuelt oppdage nye aspekter som ble sagt. Intervjuguiden ble fulgt, og opplevdes god å ha når samtalen – som den ofte gjorde – skled ut. Intervjuene forløp seg på en hyggelig måte, og jeg merket at temaet "offentlig rom" var noe samtlige informanter var opptatt av og engasjert i.

3.3.4 DOKUMENTANALYSE

For å se hvordan Oslo Kommune forvalter og planlegger offentlig rom i forhold til kvinner og etniske minoritetskvinner, gjør jeg en analyse av *Kommunedelplan for torg* (Oslo Kommune, 2009) samt rapporten *Møteplasser i multietniske utemiljøer*. På bakgrunn av funnene jeg gjør gjennom observasjonen og intervjuene vil jeg finne ut om kommunen kan gjøre noe annerledes for å optimalisere rommene de forvalter. I tillegg til KDP17 vil jeg bruke kommunens tjeneste *Saksinnsyn* (Oslo Kommune, 2018d), for å undersøke hvilke forhold som ble ilagt vekt ved planleggingen av casene, men også i fremtidige møteplasser i bydelen.

Planleggingen og etableringen av Urtehagen var som nevnt i 1984 (Oslo Kommune, 1984), og Motzfeldts Gate har historie helt tilbake til 1866 (Tvedt, 2000, ss. 284-285). KDP17 og andre relevante veiledere eksisterte ikke på disse tidspunktene og er følgelig ikke lagt til grunn i planleggingen av casene. Likevel har de relevans ettersom kommunen forvalter eiendommene og følgelig kan gjøre endringer på rommenes utforming i ettertid.

Videre vil jeg sammenligne funn fra dokumentanalysen men også fra observasjon og intervjuer, med andre byers arbeid for å lage inkluderende offentlig rom.

Hovedsakelig tar jeg for meg Wiens *Manual for Gender Mainstreaming in Urban Planning and Urban Development* (Vienna City Administration, 2013) som er en av de første veilederne for utforming av offentlig rom med særlig hensyn på kjønn.

3.4 FORSKNINGENS KVALITET

3.4.1 PÅLITELIGHET — RELIABILITET — BEKREFTBARHET

Reliabilitet er et mål for om forskningen eller undersøkelser er pålitelig eller nøyaktig, og måles fra lav til høy grad. Hvis undersøkelsene vi gjør har høy reliabilitet, vil andre som forsker på samme tema og som bruker identisk metode og forutsetninger komme frem til samme konklusjon som oss. Forskningsmetoden er da konsekvent, og det er få eller ingen utenforliggende faktorer som påvirker dataene vi samler inn, og til slutt resultatet av forskningen (Larsen, 2007, s. 39).

For å oppnå høy grad av reliabilitet i observasjonen min var det viktig at jeg var konsekvent og hadde klare rammer for hva og hvem jeg faktisk registrerte. Observasjonspiloten gjorde meg oppmerksom på at jeg måtte ha en tydeligere plan for hva jeg skulle registrere. I begynnelsen registrerte jeg kun de brukerne i det offentlige rommet som var der i det øyeblikket jeg entret caset. Denne fremgangsmåten var mer som stikkprøver å regne, og jeg forsto fort at jeg heller måtte observere hvert rom like lenge – i mitt tilfelle 10 minutter – og på den måten minimere graden av tilfeldigheter. I tillegg gjorde piloten meg mer bevisst på at jeg måtte ha klare kriterier på hvem som skulle telles opp og hvem som ikke skulle. Her bestemte jeg meg for å kun registrere de som oppholdt seg i rommet i mer enn to minutter og som helt tydelig bedrev stasjonære og frivillige aktiviteter. Ved å sette slike klare rammer så minimerte jeg tilfeldige registreringer og økte sjansen for at om noen andre skulle gjøre samme observasjon med identiske forutsetninger, så ville de få identiske svar. Jeg økte altså reliabiliteten på dataene.

På samme måte var det viktig at jeg gjennomførte intervjuene på en slik måte at uavhengig av om det var jeg eller noen andre som foretok dem, ville informantene svare det samme. Jeg måtte altså prøve å ikke påvirke informantene på noen måte ved å minimere den ovennevnte intervjueffekten, noe Larsen (2007, s. 81) påpeker som en av hovedutfordringene ved kvalitative intervjuer: å ikke stille ledende spørsmål og generelt strukturere intervjuene på en slik måte at det for informanten var umulig å vite helt spesifikt hva jeg var ute etter og spesielt hva som var ”riktige” svar. Derfor var jeg bevisst på hvordan jeg omtalte temaet mitt både når jeg rekrutterte

informanter og i hvilken rekkefølge jeg stilte spørsmålene under selve intervjuet. Det var først på slutten av intervjuet at informantene ble stilt spørsmål som direkte handlet om kjønn, ekskludering og territorialitet.

Å eliminere forskereffekten helt er vanskelig, men å være bevisst på den og aktivt jobbe for å minimere den så mye som mulig var noe jeg hadde i bakhodet mens jeg jobbet med intervjuene.

3.4.2 GYLDIGHET – VALIDITET – TROVERDIGHET

“By validity, I mean truth: interpreted as the extent to which an account accurately represents the social phenomena to which it refers.”

(Hammersley, 1990, s. 57).

Validitet eller gyldighet er et mål på om det vi ønsker å måle, faktisk er det vi måler. Dataene vi samler inn må være relevante for problemstillingen vår, den må være gyldig og vi må inkludere alle de aspekter som kan påvirke forskningsresultatet.

Innenfor det ene caset Urtehagen, ligger som nevnt Urtehagen Barnehage. I observasjonspiloten ble jeg oppmerksom på at om jeg skulle registrere de menneskene som leverte barna i barnehagen, ville andelen kvinner gå betraktelig opp ettersom det ofte var kvinner som gjorde avlevering og henting av barn. Jeg valgte derfor å se bort ifra aktivitet knyttet til barnehagen i dens åpningstid, fordi jeg anså dette som verken stasjonære, frivillige eller sosiale aktiviteter, som jo var i min forskningsinteresse. Derfor valgte jeg tidspunkter jeg anså som gunstige for at så mange kvinner som mulig tok i bruk offentlig rom frivillig. Dette er ytterligere omtalt under *Observasjon* i kapittel 2.2.1.

Et annet moment for å sikre god validitet i observasjonen er å unngå å være farget av en mening eller forutinntatthet. Silverman (2013, s. 289) bruker i denne sammenhengen Karl Poppers (1959, s. 20) klassiske *falsifikasjonsprinsipp* som eksempel, og sier at vi må forsøke å motbevise våre egne antagelser om et fenomen,

og i de tilfeller hvor vi ikke klarer å motbevise antagelsene vår, kun da snakker vi om objektiv kunnskap og data.

I observasjonen minimerte jeg denne fallgraven ved å, som nevnt tidligere, sette klare kriterier for hva som kvalifiserte til å bli "telt opp". Kombinert med det faktum at det er forholdsvis lett å skille mellom kvinner og menn på så kort avstand som casene representerte, anså jeg dette som lite relevant for min feltundersøkelse. Eventuelle feilkilder her anså jeg som minimale.

Når jeg utformet spørsmålene til intervjuet mitt var det også viktig at jeg var tydelig på hva jeg spurte om, slik at informantene ikke misforsto spørsmålet. Jeg formulerte derfor spørsmål uten bruk av faguttrykk i tillegg til å være bevisst på å stille oppfølgingsspørsmål og gi oppklaringer dersom jeg så at informanten var usikker på hva jeg spurte om. Både når jeg skrev intervjuguiden og rekrutterte informanter var jeg i tillegg opptatt av at informantene skulle ha inntrykk av at jeg var interessert i deres generelle bruk og oppfattelse av offentlig rom, og introduserte derfor ikke begreper som "trygg/utrygg", "territorialitet" eller "velkommen/uvelkommen" før mot slutten av intervjuet.

3.5 AVGRENSNINGER

På grunn av oppgavens omfang og begrenset tid har det vært nødvendig å gjøre noen avgrensninger. Jeg skulle gjerne utført flere casestudier i andre bydeler og byer, både med lik demografisk sammensetning, men også i bydeler med en lavere etnisk minoritetsandel av befolkningen. Dette ville gitt meg et større sammenligningsgrunnlag og økt overførbarheten av funnene mine.

I intervjuene skulle jeg gjerne snakket med flere informanter, særlig yngre muslimske kvinner, men også muslimske menn. Å høre mennenes oppfattelse av offentlige rom ville vært interessant. Dette kunne gitt meg en enda dypere innsikt i hvordan minoritetssamfunnet på Grønland er satt sammen og hvordan de sosiale kodeksene fungerer.

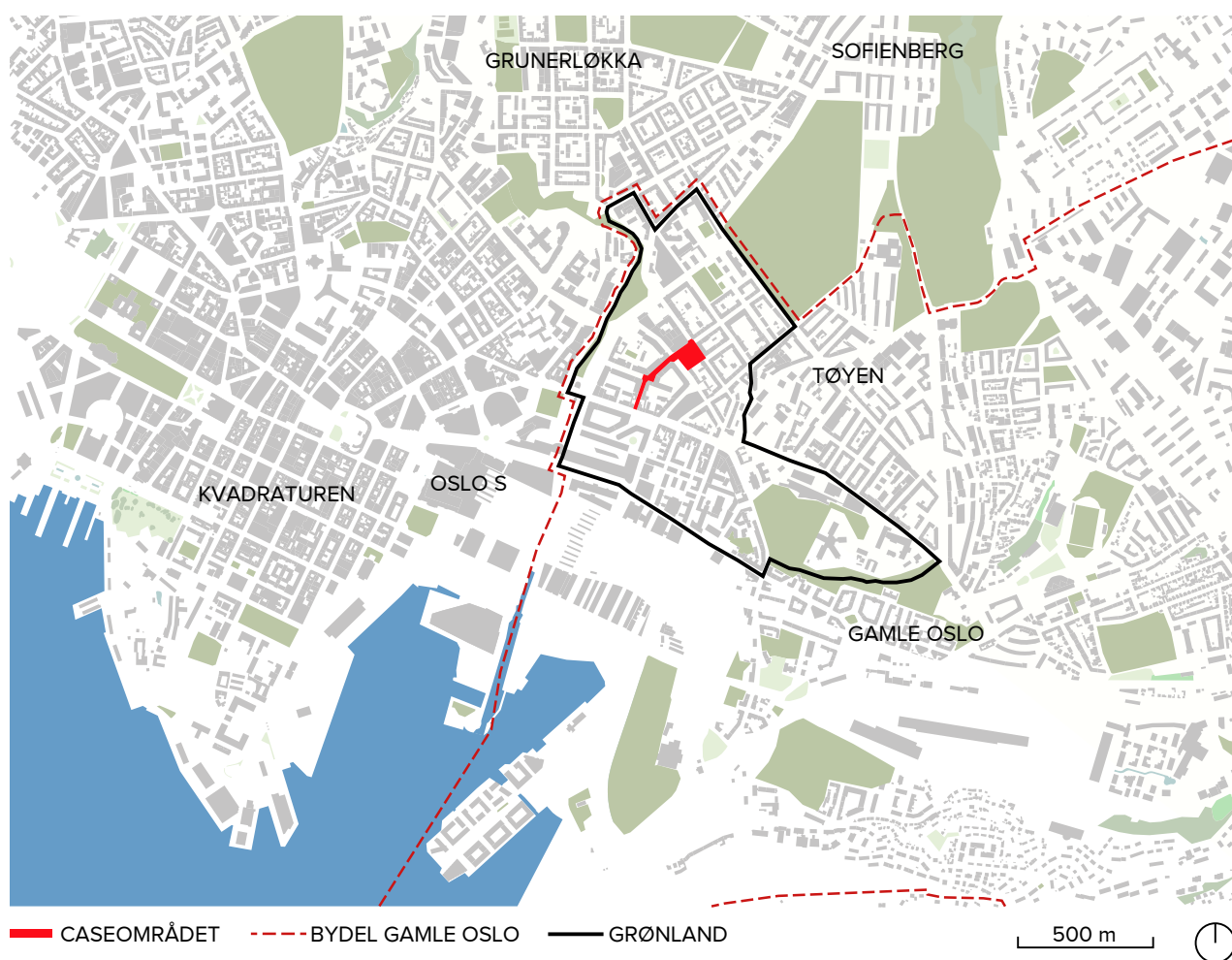
Det hadde også vært interessant å snakke med planleggere i Plan- og bygningsetaten og ansatte i Bydel Gamle Oslo om hvordan de jobber for inkludering og medvirkning av muslimske kvinner og en balansert kjønnsfordeling i offentlig rom generelt. I dokumentanalysen hadde det vært nyttig å se på hvordan diskursen om kjønn, minoritetskvinner og offentlig rom har utviklet seg gjennom tidene.

KAPITTEL 4 – KJØNNSFORDELING PÅ GRØNLAND

Oppgavens problemstilling "Finnes det fysiske eller andre strategiske planleggingstiltak som kan fremme muslimske kvinners bruk av offentlig rom på Grønland?" fordrer at det er en ubalanse i kjønnsfordelingen av offentlig rom på Grønland. For å underbygge denne påstanden er det innhentet empirisk data fra observasjon.

I dette kapitlet vil jeg først presentere caseområdet og casene hver for seg. Jeg vil så presentere de empiriske funnene fra observasjonen jeg gjennomførte i casene – først kvantitativt og tallmessig, og så kvalitativt sammen med registreringene jeg gjorde på plantegningene, altså bevegelses i rommet. Til slutt presenteres funnene fra dybdeintervjuene.

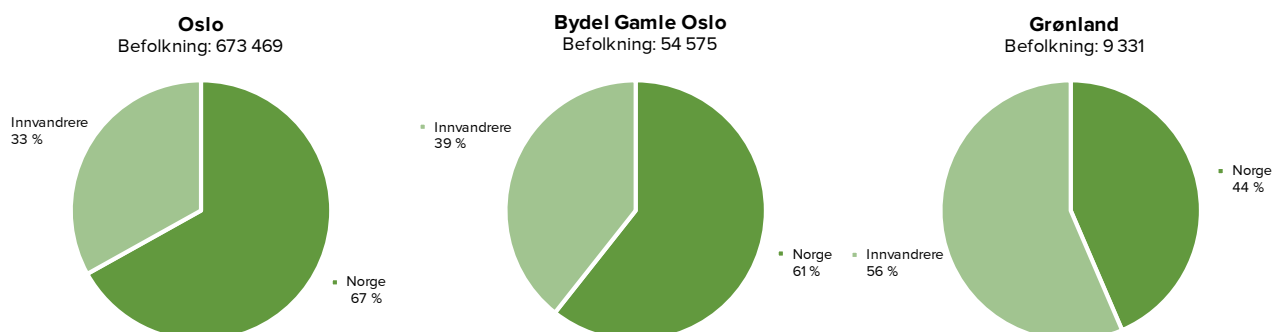
4.1 CASEOMRÅDET GRØNLAND

Figur 8: Caseområdet i Oslo-kontekst (OpenStreetMap, 2017).

Grønland i Bydel Gamle Oslo regnes som landets mest mangfoldige område i form av beboersammensetning, sentralitet, nærhet til viktige kollektivknutepunkt og store offentlige institusjoner. Samtidig preges befolkningen av omfattende barnefattigdom, høy andel innvandringsbefolkning og store levekårsutfordringer (Brattbakk et al., 2017, s. ix). Bygningsmassen på Grønland er preget av små leiligheter og familier bestående av mange medlemmer, med trangboddhet som resultat (Brattbakk et al., 2017, s. 9). Kombinert med et underskudd på offentlige torg, møteplasser og parker (Brattbakk et al., 2017, s. 48), blir de få offentlige rommene som er tilgjengelig på Grønland desto viktigere for bydelens befolkning.

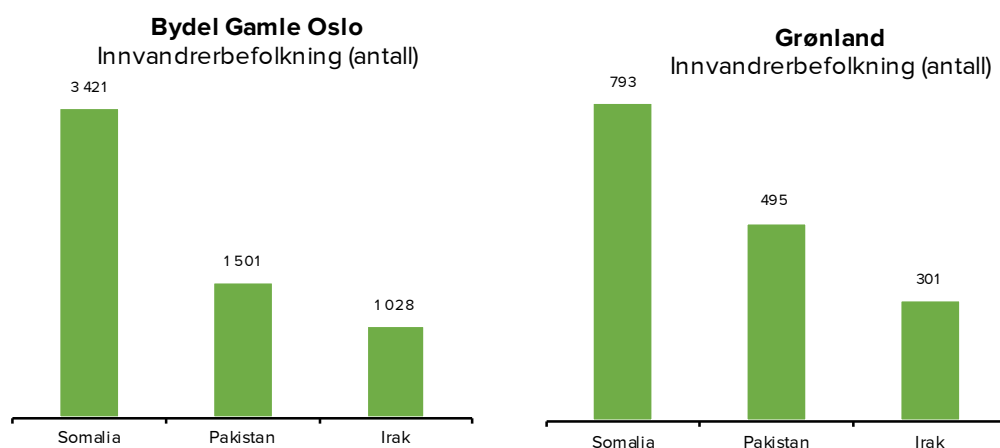
De valgte casene, Urtehagen og Motzfeldts Gate, er begge lokalisert på Grønland, øst i Oslo. Andelen innvandrere og innvandrere med norskfødte foreldre tilsvarer over halvparten av befolkningen i dette området, og Grønland er den delen av Bydel Gamle Oslo med høyest konsentrasjon av innvandrere (figur 9 og 10) (Oslo Kommune, 2017, s. 3).

Figur 9: Andel av befolkning med innvandrerbakgrunn (Oslo Kommune, 2018a).

Av innvandrere fra ikke-vestlige land er Somalia, Pakistan og Irak de høyest representerte landbakgrunnene i både bydelen og på Grønland, og dette er alle land hvor islam er majoritetsreligion med over 96 % oppslutning (PEW Forum, 2017). Det er dog vanskelig å si hvor sterkt religion står etter utvandring til et nytt land samtidig som det finnes lite statistikk over trossamfunn på bydelsnivå i Oslo, men en fersk oversikt viser at Grønland og Tøyen – som begge ligger i Bydel Gamle Oslo – er et sentrum for islam i Norge (Bangstad, 2018, s. 19). Blant annet ligger Norges største moské, Central Jamaat-e Ahl-e Sunnat moskéen, innenfor caseområdet, og dette

trossamfunnet har alene over 6000 medlemmer (Bangstad, 2018, s. 19) og plass til 2500 samtidig bedende (Central Jamaat Ahle Sunnat, 2018). På Tøyen, fem minutters gange fra caseområdet, ligger også moskéen til Norges største islamske trossamfunn, Tawfiq Islamsk Senter, med over 7400 medlemmer (Bangstad, 2018, s. 21). Det er altså grunn til å anta at i tillegg til bydelens muslimske befolkning for øvrig, så trekker bydelen til seg muslimer fra andre bydeler i Oslo.

Figur 10: De største gruppene ikke-vestlige innvandrere og deres landbakgrunn i Bydel Gamle Oslo og Grønland (Oslo Kommune, 2018a).

Det finnes ingen statistikk på kjønnsfordelingen av innvandrere lavere enn fylkesnivå, men i Oslo er 48,2 % av innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre kvinner (SSB, 2018cb. Av alle innbyggerne i Bydel Gamle Oslo er 48 % kvinner (SSB, 2018a). Tatt disse tallene i betraktning så burde andelen av kvinner og menn i offentlige rommene i bydelen teoretisk sett være like.

Teknisk sett er de to casene ett sammenhengende fysisk område (figur 11), men ettersom de er to forskjellige typer byrom – Urtehagen et torg og Motzfeldts Gate en tradisjonell gate – vurderer jeg dem som to forskjellige case: De har forskjellige fysiske forutsetninger som offentlig rom og legger opp til ulike aktiviteter, blant annet gjennom reguleringsformål og utforming. Urtehagen som torg legger opp til stasjonære og frivillige aktiviteter, mens Motzfeldts Gate hovedsakelig er en gjennomfartsåre for biler og gående i bydelen.

Figur 11: Caseområdets oppdeling i to caser (1881,no, 2018)

Likheter mellom de to caseområdene er som nevnt geografisk lokasjon og dermed også demografiske forhold — noe som også gjør at brukerne av områdene potensielt er de samme.

4.1.1 PRESENTASJON AV CASE: URTEHAGEN

Figur 12: Urtehagen sett mot nord (1881.no, 2018)

Urtehagen er et lokalt torg og en møteplass på Grønland i Bydel Gamle Oslo, og ligger om lag 300 meter nord for hovedgata i bydelen, Grønlandsleiret. Oslo kommune eier tomten (Kartverket, 2018), som tjener som en naturlig gjennomfartsåre og forlengelse av Motzfeldts Gate for de gående og syklende som kommer til/fra Grønland T-banestasjon og som skal videre opp til/fra Tøyen.

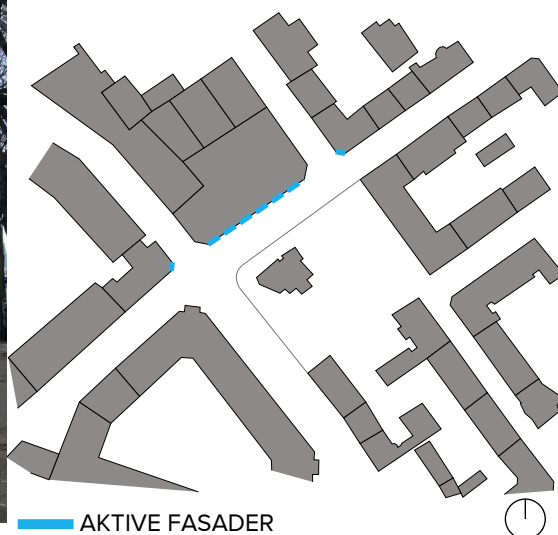
Torget ble etablert i 1984 som bydelspark med bakgrunn i at området manglet tilgang til friområder og at barnetettheten var seks ganger så stor som ellers i Oslo (Oslo Kommune, 1984).

Torget er regulert som *Friområde (park)* i reguleringsplan fra 1984 og markert som *Grønnstruktur (eksisterende)* i gjeldende kommuneplan (Oslo Kommune, 2015). Torget omfattes også av Kommunedelplan for torg og møteplasser og er markert som *Lokalt torg og møteplass* (Oslo Kommune, 2009). Til tross for at Urtehagen omtales i reguleringsplan og kommuneplan som en park og grønnstruktur, bærer plassens fysiske opparbeidelse lite preg av grønnstruktur og vil i det videre omtales som et lokalt torg og møteplass.

Urtehagen fyller et kvartal som måler 3,6 daa og består stort sett av harde flater av belegningsstein og asfalt, samt noe beplantning i form av trær og gress langs plassens randsoner. På torget ligger også Urtehagen barnehage med sin fargerike fasade og lille dom som vitner om at dette er en islamsk, religiøs barnehage.

Figur 13: Siktlinjer mot aktive fasader blokkeres av moskeens arkitektur og barnehagen. Foto: forfatteren.

Figur 14: Illustrasjon over aktive fasader rundt Urtehagen (OpenStreetMap, 2017).

Diagonalt over torget fra Motzfeldts Gate til Urtegata går hoved-gjennomfartsåren for fotgjengere. Torgets topografi er forholdsvis flat, men strukturert rundt to forskjellige platåer hvor det høyeste ligger i nord og øst slik at sikten er best herfra. Plassen er forholdsvis oversiktlig, men nivåforskjellene og bygningsmassen til Urtehagen barnehage sperrer for siktlinjene i noen retninger.

Rett over gata i vest ligger Norges største moské, Central Jamaat-e Ahl-e Sunnat, med plass til cirka samtidig 2500 bedende (Central Jamaat Ahle Sunnat, 2018).

Av tilgrensende bygninger er det få som har innsyn i Urtehagen, spesielt når det er blader på trærne som omkranser torget i alle retninger bortsett fra én, og den visuelle tilgjengeligheten anses derfor som lav i Urtehagen. Det er generelt lite innsyn og eyes on the street. Det er kun mot sørøst at torget ikke har høye trær med store trekroner langs tomtegrensen, og i hele denne lengderetningen finnes en gavlvegg uten vinduer og dermed ingen innsyn.

Av de resterende tilgrensende bygningene har moskéen publikumsrettede aktiviteter i første etasje, men få vinduer i resten av byggets øvrige etasjer. Moskéen har i tillegg innrykk i fasaden mot Urtehagen, der butikkene er plassert, og siktlinjene til butikkene er delvis blokkert av moskéens arkitektur og Urtehagen Barnehage. Det er også aktive fasader på hjørnet av to nærliggende kvartaler.

Figur 15: Urtehagen mot sør. Foto: forfatteren

Figur 16: Dronefoto av Urtehagen mot øst (Finn,no, 2018)

Boligblokken som går langs hele torget i forlengelsen av Urtegata har leiligheter i første etasje og delvis utsyn over parken, mens de resterende etasjenes innsyn blokkeres av trekronene.

Bygården med leiligheter i Norbygata har, i likhet med de andre bygningene rundt Urtehagen, innsyn til torget når det ikke er blader på trærne i Norbygata, men førsteetasjen i denne bygården har ikke innsyn til Urtehagen på grunn av muren i Norbygata.

Urtehagen som sosial arena

Torget legger opp til sosiale aktiviteter på flere måter: her finnes pallekarmer for urbant landbruk, bordtennisbord, flere sittemuligheter på benker, trapper eller murer fordelt på flere forskjellige oppholdssoner og en lekeplass i tilknytning til barnehagen. I tillegg er det langs torgets randsoner noe opphøyde plenarealer. Sentralt på torget er det en åpen plass hvor det i de fleste av årets måneder er plassert fotballmål og på den måten legger opp til sportsaktiviteter.

4.1.2 PRESENTASJON AV CASE: MOTZFELDTS GATE

Figur 17: Motzfeldts Gate med Grønlandsleiret oppe i venstre hjørne (1881.no, 2018)

Gaten strekker seg fra Grønlandsleiret og opp til Jens Bjelkes Gate, og caseområdet omfatter cirka 280 meter av denne gata, med start i Grønlandsleiret og slutt i møtet med Urtegata.

Motzfeldts gate ble regulert og utbygd i perioden mellom 1861 og 1896 som en del av boligutbyggingen på Grønland (Ruud, 1987, ss. 25-28). Gaten er i dag regulert til *Offentlig kjørebane og gang/sykkelsti* (Oslo Kommune, 2018c), samtidig som den er markert som en *Annen viktig gangforbindelse* i gjeldende kommuneplan (Oslo Kommune, 2015). Motzfeldts Gate er en kommunal vei og forvaltes av Oslo Kommune (Statens Vegvesen, 2018).

Gaten er en tradisjonell enveiskjørt gate (kjøreretning mot Grønlandsleiret) med opphøyd fortau på begge sider. Gatetverrsnittets bredde varierer fra 10 meter til 15 meter, noe som gir varierende bredde på fortauet. Fra Breigata og nordover er

fotgjengerfeltet i vest adskilt fra kjørefeltet med opphøyd kantstein med beplantning av trær. I reguleringskart fra 1984 er dette feltet markert som gang/sykkelvei. Høyden på bebyggelsen i gaten varierer fra én til syv etasjer, hovedsakelig boligbebyggelse med kommersielle tilbud på gateplan.

Figur 18: Venstre: Passive fasader i nederste del av Motzfeldts Gate. Høyre: Øverste del av gata har flere servicetilbud. Moskéen skimtes i midten av bildet. Foto: forfatteren.

Motzfeldts Gate som sosial arena

Innenfor caseområdet ligger tre frisørsalonger, en telefon- og pengeoverføringsbutikk, to tekstilbutikker, fem restauranter, to dagligvare/grønnsaksbutikker, et tyrkisk forsamlingslokale samt kontorer og fritidstilbud for eldre i regi av Bydel Gamle Oslo. Øverst i caseområder ligger som nevnt moskéen Central Jamaat-e Ahl-e Sunnat. Alle disse servicetilbudene legger opp til frivillige, sosiale aktiviteter, men gaten mangler generelt oppholdsarealer og har dårlig med sittemuligheter bortsett fra noen murkanter og private stoler som er plassert utenfor noen av servicetilbudene.

4.2 EMPIRISKE FUNN FRA OBSERVASJON

Som nevnt i metodekapittelet og introduksjonen til dette kapittelet, observerte jeg caseområdet som en feltundersøkelse og på den måten skaffet jeg meg empirisk data som underbygget problemstillingen min. Dataene fra casene vil i det påfølgende presenteres fordelt på hvert case. Først kvantitativt for å på den måten belyse forskningsspørsmål 1 om hvem brukerne av rommene er, og så i et kvalitativt lys ut ifra registreringer og markeringer på plantegninger, kombinert med de tidligere presenterte kvantitative dataene for å besvare forskningsspørsmål 2 om bruksmønstre i caseområdet. Denne kvalitative analysen gjøres for å identifisere eventuelle bruks- og oppholdsmønstre i de offentlige rommene, og på bakgrunn av funnene kunne foreslå fysiske eller andre strategiske tiltak for å fremme muslimske kvinners bruk av casene.

Observasjon

Figur 19: Oversikt over observasjonsdager og kvantitativ data fra observasjonen.

Dato	Ukedag	Klokkeslett	Vær	Antall registreringer		SUM
				Urtehagen	Motfeldts Gate	
24. aug	Tirsdag	09:00, 13:00, 15:00, 17:00	Litt skyer, 15-19°C	57	135	192
3. sep	Mandag	12:00, 15:00, 17:00	Sol, 20-22°C	42	91	133
4. sep	Tirsdag	09:00	Sol, 19-22°C	27	0	27
SUM				126	226	352
12. sep	Onsdag	12:00	Sol, 17°C	23	44	67
13. sep	Torsdag	12:00	Sol, 17°C	3	27	30
18. sep	Tirsdag	18:00	Sol, 19°C	13	72	85
20. sep	Torsdag	18:00	Sol, 16°C	9	48	57
24. sep	Mandag	12:00	Sol, 12°C	1	33	34
26. sep	Onsdag	18:00	Sol, 16°C	16	72	88
30. sep	Søndag	12:00	Sol, 16°C	12	19	31
			SUM	77	315	392
					SUM	744

Inkludert piloten har jeg til sammen registrert 744 personer i begge caseområdene over ti dager. Piloten utgjorde tre dager i slutten av august og september og omfattet 352 registreringer. Hoved-observasjonen gikk over syv dager i september og omfattet totalt 392 registreringer.

Etter piloten ble det klart at jeg – for å få mer valide data – måtte sette noen klare kriterier for hvem jeg skulle registrere. Derfor er det kun de 392 registreringene i

observasjonen som tilfredsstill kriteriene gjengitt nedenfor. Dataene fra piloten vurderes som for tilfeldige og utelates derfor i den videre analysen.

Kriterier for registrering:

- ▶ Stasjonær aktivitet
- ▶ Frivillig aktivitet (sosial karakter)
- ▶ Aktiviteten varer i mer enn to minutter

Kvantitative funn generelt

Observasjonen ble gjennomført mellom 12.-

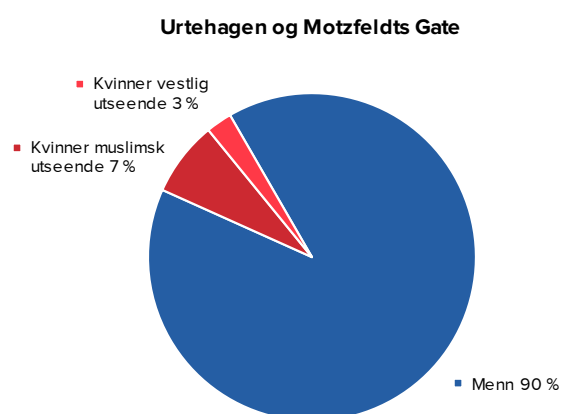
og 30. september 2018 under like værforhold: sol, blå himmel og mellom 12 og 19 grader. Fredag og lørdag er utelatt, den første av metodiske grunner nevnt i metodekapittelet og den siste av

tilfeldigheter. Videre er det, som nevnt tidligere, observert i ti minutter i hvert rom/område som tilsvarte en plantegning.

Ettersom Urtehagen fikk plass i en

plantegning er det derfor observert i ti minutter i Urtehagen per observasjon. Fra Urtehagen hadde jeg også oversikt over første del av Motzfeldts Gate slik at disse områdene ble observert samtidig (se vedlegg 4). Videre er Motzfeldts gate delt inn i ytterligere to plantegninger, slik at jeg til sammen observert i Motzfeldts Gate i tretti minutter, mens Urtehagen ble observert i 10 minutter. Hver observasjonsøkt varte derfor 30 minutter.

Gjennom hele observasjonen i begge caseområdene har jeg til sammen observert og registrert 39 kvinner og 353 menn. Av kvinnene bar 29 stykker religiøse plagg, og dermed registrert som muslimske. Oppsummert var brukerne av hele caseområdet menn i 90 % av tilfellene, muslimske kvinner 7 % og kvinner med vestlig utseende 3 %.

Figur 20: Gjennomsnittlig kjønnsfordeling begge casene. Data fra egen observasjon.

4.2.1 MOTZFELDTS GATE

Forskningsspørsmål 1: Hvem bruker de offentlige rommene i Motzfeldts Gate?

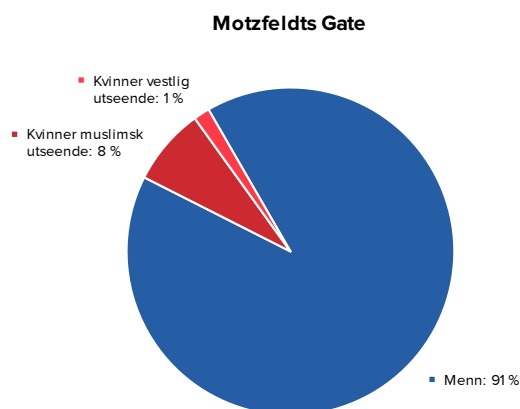
Kvantitativ analyse

Figur 21: Kvantitativ data fra observasjon i Motzfeldts Gate.

Motzfeldts Gate								
Dato	Ukedag	12:00			18:00			SUM
		Menn	Kvinner		Menn	Kvinner		
			muslimsk utseende	vestlig utseende		muslimsk utseende	vestlig utseende	
12/9	Onsdag	17	0		21	6		44
13/9	Torsdag	23	4					27
18/9	Tirsdag				69	3		72
20/9	Torsdag				44	4		48
24/9	Mandag	28	3	2				33
26/9	Onsdag				66	4	2	72
30/9	Søndag	18	0	1				19
SUM		86	7	3	200	17	2	315
		86	10		200	19		315

De kvantitative dataene ovenfor, og som dette kapitlet bygges på er basert på observasjoner på to faste tidspunkt, altså klokken 12:00 og 18:00. Også her har jeg sett bort ifra nødvendige aktiviteter som å levere og hente barn i barnehagen og kun fokusert på frivillige, stasjonære og sosiale aktiviteter.

Det er altså en klar overvekt av menn i begge caseområdene, og størst er kjønnsforskjellen i Motzfeldts Gate hvor de registrerte i snitt er 9 % kvinner. Dette er altså det mest mannsdominerte rommet av caseområdene, og følgelig er det også der antallet menn er klart størst: 286 menn er observert her mot 67 i Urtehagen. Dette må ses i sammenheng med at jeg har oppholdt meg kortere tidsmessig i Urtehagen ettersom Motzfeldts Gate ble delt i tre plantegninger, men det er uten tvil flere mennesker som bruker Motzfeldts Gate kontra Urtehagen fordelt på oppholdsareal.

Figur 22: Gjennomsnittlig kjønnsfordeling Motzfeldts Gate. Data fra egen observasjon.

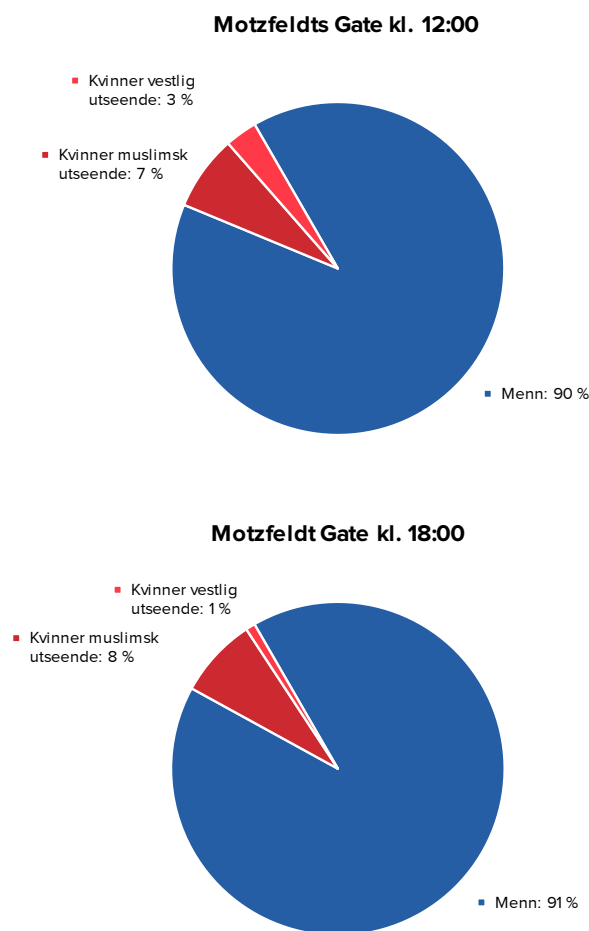
Videre er det liten variasjon i kjønnsfordelingen i løpet av dagen: den er tilnærmet identisk klokken 12:00 og 18:00, og den mannlige dominansen i gaten står altså sterkt uavhengig av tidspunkt. I piloten var det derimot en markant forskjell hvor 10 % flere kvinner ble observert i gaten på formiddagen kontra ettermiddagen, men da uten at kriteriene for registrering var oppfylt. Likevel underbygger disse tallene at antall menn har en sterk effekt på antallet kvinner: I piloten ble til sammen tre kvinner observert på tre dager klokken 18:00, mot 94 menn.

Det er også verdt å merke seg forholdstallene mellom antall kvinner og menn på ettermiddagen. Hyppigheten av kvinner i rommet går drastisk ned når antallet menn stiger: Det er altså en negativ eksponentiell vekst av kvinner når antallet menn øker.

Forskningsspørsmål 2: Hvilke bruksmønstre er det mulig å spore i Motzfeldts Gate?

Kvalitativ analyse – bruksmønstre

Gateløpet mellom Breigata og Norbygata er det klart mest brukte sosiale møtestedet i caseområdet og det er her det oppholder seg mest folk. Av servicetilbud i gateløpet eller like utenfor gateløpet finner man to tekstilbutikker, "Hamza Tekstil" og "Tawakal Fashioncenter", begge med kjoler på kvinnelige utstillingsdukker i vinduet samt hudpleiesalongen "Van's", som alle generelt retter seg mer mot kvinner enn menn. Videre finnes to herrefrisører, "Herre Frisør Klipp Meg" og "Istanbul Frisør", samt et samlingslokale for Den Tyrkiske Islamske Union (DTIU). Disse servicetilbudene, som alle tydelig har rot i- og henvender seg til etniske minoritetsgrupper, har en symbolsk verdi på den måten av det viser hvem gata henvender seg til, på samme måte som en

Figur 23: Kjønnsfordeling i Motzfeldts Gate kl. 12:00 og 18:00. Data fra egen observasjon.

shoppinggate bestående av bare dyre luksusbutikker indirekte kan ekskludere noen befolkningsgrupper (Carr et al., 1992, s. 149).

I tilknytning til de ovennevnte butikkene viser observasjonen at det er tydelige oppholdsmønstre på fortauet utenfor butikklokalene: Menn flokker seg utenfor "sine" servicetilbud og står gjerne rett opp og ned i ring og prater, mens fortauene utenfor butikkene som henvender seg mer mot kvinner er tomme.

Figur 24: Typisk kjønnsfordeling i Motzfeldts Gate. Onsdag 26. september kl. 18:10. Kvinner markert med X og menn med en prikk.

"20. september klokken 18:00: Hvis jeg i tillegg skulle registrert de som beveger seg gjennom områdene, altså ikke-stasjonære aktiviteter i tillegg, ville kjønnsforskjellene vært enda større. Utrolig mange menn kontra kvinner som går gjennom caseområdene."

DTIU holder til i Motzfeldts Gate nummer 6B og 6C og er en slags fritidsklubb for tyrkere med biljardbord og hyppig te-drikkning på utsiden. Det er usikkert om klubben er en ren herreklubb eller ei, men jeg observerte aldri kvinner gå inn eller ut av lokalet, sitte i inngangspartiet eller oppholde seg utenfor, slik mennene gjør. En interessant observasjon er at jeg i løpet av observasjonen aldri så én eller flere kvinner uten mannlig følge oppholde seg i nærheten av denne klubben. I de tilfeller de har oppholdt seg på den siden av gaten har det vært i følge med menn eller i god avstand fra klubben. For ordens skyld har jeg i dette gateløpet observert kvinner uten følge av menn – enten alene eller i flertall – 4 ganger, alle gangene på motsatt side av gaten.

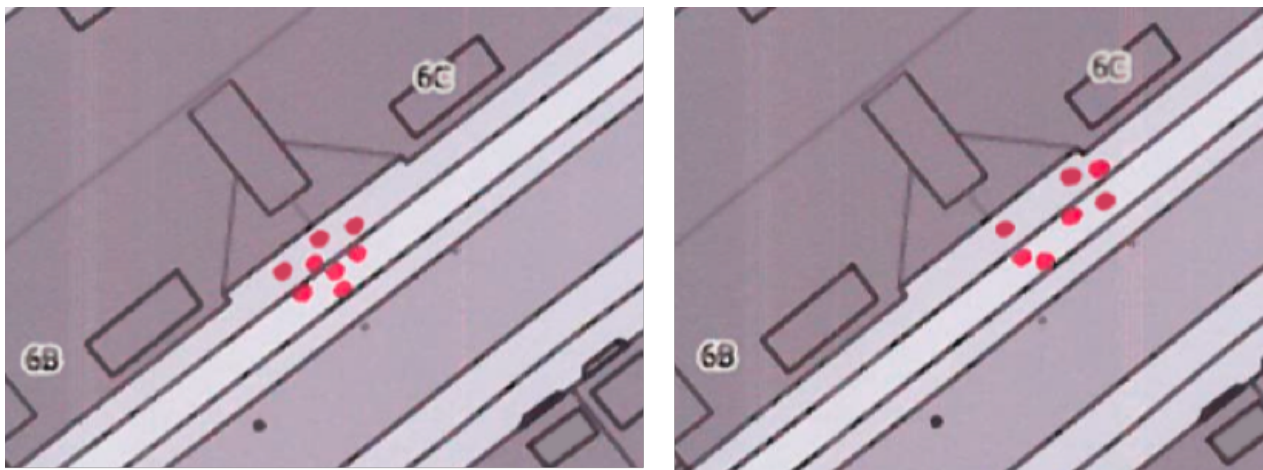

Figur 25: Tilfeldig bilde av DTIU fra Google Streetview (Google, 2018).

Nettopp denne tilstedeværelsen og nærværet av menn utenfor DTIU må kunne sies å påvirke den symbolske tilgjengeligheten i gata, noe også jeg opplevde på kroppen og som følgende feltnotat vitner om:

"12. september kl. 12:00: (..) I Urtehagen og alle andre stoppene jeg foretar var det ikke noe problem å observere i 10 minutter i strekk, men utenfor te-klubben i Motzfeldts Gate opplevde jeg det som ubehagelig fordi jeg får mye blikk fra mennene som okkuperer fortauet utenfor te-klubben."

Denne nesten konstante tilstedeværelsen og okkuperingen av fortauet utenfor DTIU må også kunne tolkes som en måte å produsere territorium (Kärrholm, 2005, s. 100) – både bevisst og ubevisst – og at dette får en negativ effekt på opphold og tilgjengelighet for de som ikke tilhører denne gruppen mennesker.

Figur 26: Bruksmønster: opphopning av menn utenfor DTIU. Venstre: Onsdag 12.10.2018 kl. 12:10. Høyre: torsdag 20.10.2018 kl. 18:10.

Relatert til slike opphopninger utenfor servicetilbud rettet mot menn og fraværet av slike utenfor de rettet mot kvinner, observerte jeg et annet kjønnsavhengig mønster:

"13. september kl. 12:00: I dag ble det tydelig at kvinnene ofte bærer poser med varer/vært i ærend, mens mennene henger rundt med lite å gjøre. Mennene er også ofte kledd i fine klær - ser i hvert fall ikke arbeidsledige ut (ref. tidspunktet). Kvinnene har også veldig ofte barn med seg. (..)"

I et senere feltnotat observeres mønsteret på nytt, og det får i tillegg en sosial dimensjon:

"20. september kl 18:00: (..) Kvinner gjør ærend, kommer to og to og venter på hverandre. Samtlige i dag har hatt rullevogn, barnevogn eller bæreposer. Menn loker."

Jeg bemerket meg altså at de gangene jeg observerte muslimske kvinner i caseområdene, så var de ute i ærend, ofte sammen med det som så ut som venninner, og at de på den måten gjorde innkjøp av varer og andre lignende ærender om til sosiale aktiviteter. At jeg la merke til dette kjønnsavhengige mønsteret ganske tidlig i observasjonen kan tenkes å ha påvirket de videre observasjonene mine – at jeg har sett etter dette mønsteret både bevisst og ubevisst. Likevel underbygges det av et sitat fra en ikke-navngitt bydelspolitiker i Stedsanalyse Grønland (Brattbakk et al., 2017), som omtaler hvilken sosial verdi det tidligere brukmarkedet i Olafiagangen hadde for enkelte befolkningsgrupper på Grønland:

"Det var også mange kvinner i bydelen her som ikke på en måte har anledning... det er ikke alle kvinnene som bor her som har like mye bevegelsesfrihet... men da var bruktmarkedet et sånt sted hvor det var på en måte lov å være. Så det var mange som hadde sin eneste tur ut av huset ut til bruktmarkedet hver lørdag og søndag."
(Brattbakk et al., 2017, s. 127).

I Motzfeldts Gate er det dog en tilnærmet likevekt mellom servicetilbud for kvinner og menn, slik at kvinner i teorien skal kunne kreve sin plass i rommet, som Carr et al. (1992, s. 158) peker som en viktig forutsetning for at offentlig rom og dets brukere. Likevel var det som nevnt sjeldent opphopninger av kvinner utenfor de "kvinnelige" servicetilbudene i like stor grad som det var utenfor de "mannlige" servicetilbudene. Uten å ha data eller andre empiriske registreringer, så observerte jeg også at det inne i tekstilbutikkene ofte oppholdt seg menn, noe som så ut til å ha en sammenheng med at det som regel var en mann bak kassa og at de besøkende da antagelig var venner av han. Jeg husker også å ha bitt meg merke i at det særlig i den ene tekstilbutikken nederst i Motzfeldts Gate, Hamza Tekstil, oppholdt seg flere menn i en slags sosial setting opptil flere ganger da jeg passerte butikken på fritiden sent på kvelden og utenfor observasjonsøkt. Heller ikke dette har jeg data på, men at tekstilbutikker brukes som sosiale rom for menn etter stengt tid er en interessant observasjon i seg selv. Satt på spissen så observerte jeg aldri at herrefrisører eller DTIU bli brukt som sosial møteplass av kvinner etter stengt tid.

Selv om fokuset mitt var stasjonære aktiviteter i rommene og det var disse jeg registrerte data på, bemerket jeg meg halvveis i observasjonen at det også var en klar kjønnsforskjell i hvem som brukte gaten som reisevei, typisk til og fra jobb. Kvinneandelen i Gamle Oslo er som nevnt 48 %, mens den i nabobydelen Tøyen er 50 % (Oslo Kommune, 2018a). Ettersom Motzfeldts Gate er en naturlig gjennomfartsåre for beboere på Tøyen som skal til t-banen og eventuelt videre til Norges største kollektivknutepunkt, Oslo S, skulle kjønnsfordelingen blant beboerne i området tilsa at gaten og dens daglige brukere skulle være nokså heterogen. Likevel observerte jeg en klar overvekt av menn.

4.2.2 URTEHAGEN

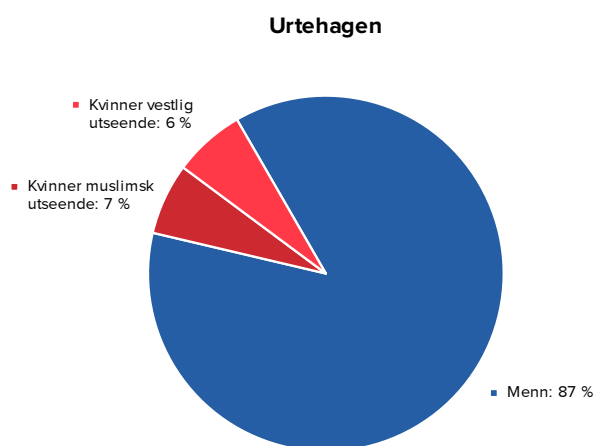
Forskningsspørsmål 1: Hvem bruker de offentlige rommene i Urtehagen?

Kvantitativ analyse

Figur 27: Kvantitativ data fra observasjon i Urtehagen.

Urtehagen								
Dato	Ukedag	12:00			18:00			SUM
		Menn	Kvinner		Menn	Kvinner		
			muslimsk utseende	vestlig utseende		muslimsk utseende	vestlig utseende	
12/9	Onsdag	7	2	0	13	1		23
13/9	Torsdag	3	0	0				3
18/9	Tirsdag				11	0	2	13
20/9	Torsdag				8	0	1	9
24/9	Mandag	1	0	0				1
26/9	Onsdag				14	1	1	16
30/9	Søndag	10	1	1				12
SUM		21	3	1	46	2	4	77
		21	4		46	6		77

Generelt viser kjønnsfordelingen på de forskjellige tidspunktene at det er flere kvinner med vestlig utseende som oppholder seg i Urtehagen kontra Motzfeldts Gate. Dette er basert på observasjoner på to faste tidspunkt, altså kl. 12:00 og 18:00. Også her har jeg sett bort i fra nødvendige aktiviteter som å levere og hente barn i barnehagen.

Figur 28: Gjennomsnittlig kjønnsfordeling Urtehagen. Data fra egen observasjon.

Av menneskene registrert i Urtehagen er 13,0 % av dem kvinner, mot 8,6 % i Motzfeldts Gate.

Urtehagen er derfor også et klart mannsdominert offentlig rom, i likhet med Motzfeldts Gate, dog i noe mindre grad. Over de syv dagene ble det observert 67 menn og 10 kvinner som tilfredsstilte kriteriene for registrering. Størrelsen tatt i betraktning er torget generelt lite brukt og mye av aktiviteten er knyttet til torgets lokasjon og derav egnethet som gjennomfartsåre.

I likhet med Motzfeldts Gate er andelen kvinner ganske lik på de forskjellige tidspunktene, men det er noe større variasjon i fordelingen mellom hvem kvinnene er:

På formiddagen er det flere muslimske kvinner og få vestlige, mens denne balansen snur på ettermiddagen.

Likevel er de sistnevnte observasjonene basert på såpass få registreringer at det ikke kan ilegges for mye betydning.

Hovedmønsteret er at andelen kvinner som oppholder seg i Urtehagen er større enn i Motzfeldts Gate.

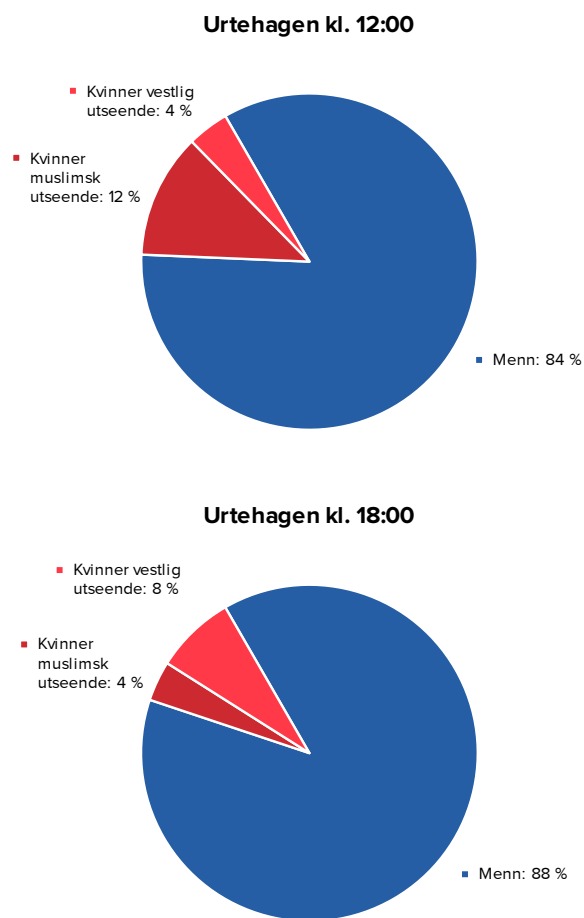
I løpet av de syv dagene og åtte observasjonsøktene ble det kun registrert én kvinne med vestlig utseende på formiddagen, mens det på ettermiddagen ble registrert fire kvinner med vestlig utseende. Igjen er dette få registreringer som vanskelig kan brukes til å generalisere, men det viser likevel et mønster hvor kvinner med vestlig utseende bruker parken mer på ettermiddagen enn formiddagen, og motsatt for muslimske kvinner.

Generelt er det flere kvinner med vestlig utseende som bruker Urtehagen enn Motzfeldts Gate: 4 % og 8 % på henholdsvis formiddag og ettermiddag, mot 3 % og 1 % i Motzfeldts Gate. Igjen er dette basert på få registreringer i Urtehagen, men tallene danner et interessant bilde i kombinasjon med tallene fra Motzfeldts Gate, som er basert på flere registreringer.

Forskningsspørsmål 2: Hvilke bruksmønstre er det mulig å spore i Urtehagen?

Kvalitativ analyse – bruksmønstre

Rundt Urtehagen ligger som nevnt få aktive og utadvendte fasader. Det er kun mot nordvest at torget har tilbud i form av Central Jamaat-e Ahl-e Sunnat moskéen og en Joker butikk. Et mønster jeg observerte tidlig var at menn ofte kom ut av moskéen og

Figur 29: Kjønnfordeling i Urtehagen kl. 12:00 og 18:00. Data fra egen observasjon.

på fortauet utenfor eller under den innrykkede fasaden/halvtaket som moskéen har ut mot Urtehagen. Under dette halvtaket finnes fire servicetilbud, hvorav to av dem er fritidsklubber og sosiale arenaer for menn, mens de to andre er butikker som retter seg generelt mot kvinner. Mennene som kom ut av "sine" sosiale arenaer hadde ofte en tendens til å trekke over gaten og henge i Urtehagen, eller samle seg på de provisoriske sitteplassene som muren rundt Urtehagen utgjør.

Figur 30: Ansamling av menn ved inngangen til Urtehagen, vis-a-vis moskeen. Foto: forfatteren.

Jeg observerte også at menn ofte kom ut av moskéen, så noen de kjente på andre siden av gata eller i Urtehagen og gikk bort til dem, hvorpå opphopningene av menn da ofte ble større og større. Nettopp denne frekventeringen av menn som kom ut og inn av moskéen og ofte samlet seg i "gjenger" på fortauet utenfor eller gikk inn i Urtehagen var grunnen til at jeg valgte å ikke observere på fredager, ettersom fredagsbønn er obligatorisk å utføre i moskéen kun for menn (Predelli, 2003, s. 373). Ofte samlet de seg ved inngangen til Urtehagen, slik at for å gå gjennom eller inn på torget må gå gjennom gjengen.

Et annet sosialt og kjønnsbasert mønster jeg oppdaget var hvor ofte mennene utenfor moskéen snakket i telefonen og hvor engasjerte de virket i samtalene seg i mellom når de stod i ring og pratet. At det var akkurat utenfor moskéen jeg bemerket meg dette anser jeg mer som en tilfeldighet, og som nok forsterket min fremtidige oppmerksomhet mot dette mønsteret. Likevel kan jeg ikke erindre å ha sett noen etniske minoritetskvinner prate med samme iver med andre kvinner på fortauet, eller

stå like lenge rett opp og ned på fortauet og prate i telefonen, uten at dette trenger å bety noe.

"24. september kl. 12:00: Kaldt i dag. Lite folk. Mange menn som snakker lenge i tlf, spesielt utenfor moskéen."

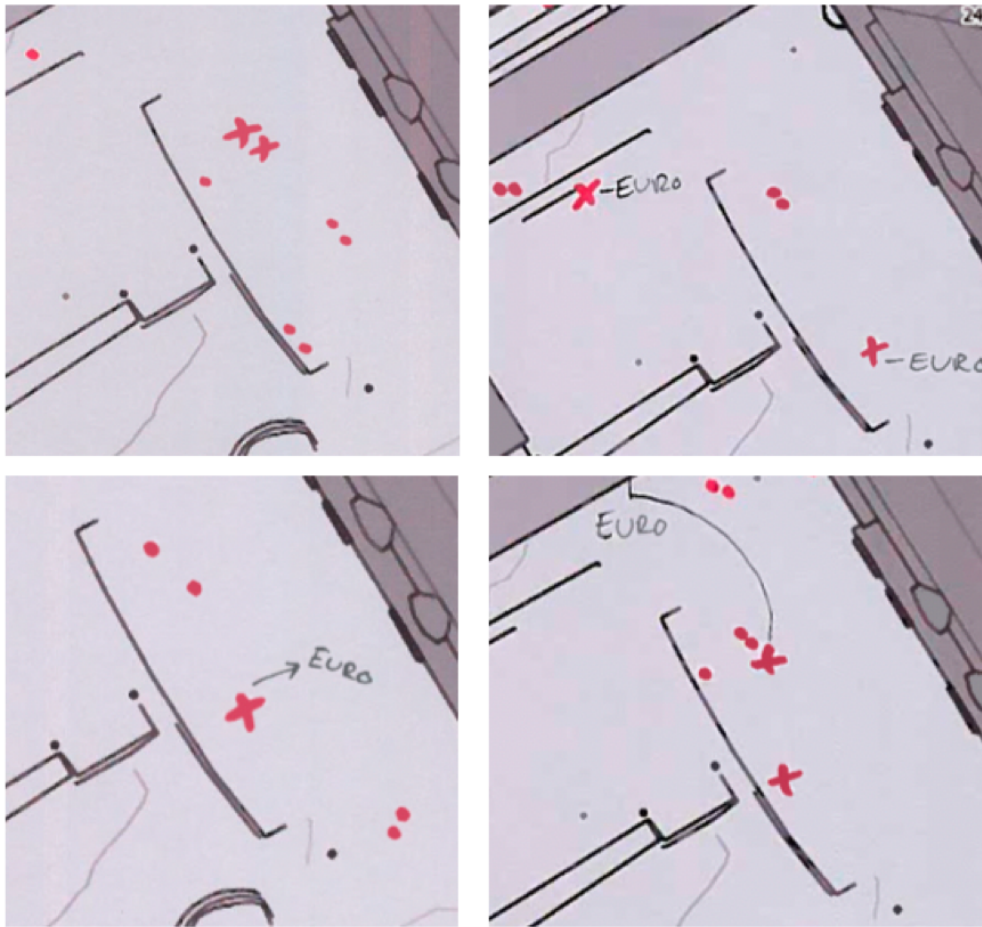
"30. september kl 12:00: Minoritetsmennene er veldig engasjert når de møtes og prater. Ser ut som møtes for å bli enige om noe/forhandler."

Generelt viser kjønnsfordelingen på de forskjellige tidspunktene at det er flere kvinner med vestlig utseende som oppholder seg i Urtehagen kontra Motzfeldts Gate. Med tanke på servicetilbud har Urtehagen – sammenlignet med Motzfeldts Gate – en høyere symbolsk tilgjengelighet for ikke-etniske minoriteter, men også på tvers av kjønn. Der Motzfeldts Gate har flere butikker, restauranter og frisører som generelt retter seg mot utenlandske etnisiteter eller menn/kvinner, er det kun moskéen og barnehagen i og rundt Urtehagen som retter seg spesifikt mot én gruppe mennesker. Moskéen er et symbolsk element i retning islam i seg selv, i tillegg til at barnehagen har en dom/kuppel som signaliserer den samme religiøse retningen.

"26. september kl. 18:00: (..) Merket også at samtlige kvinner jeg så i dag har europeisk utseende (..)"

Urtehagen er et forholdsvis oversiktlig torg, spesielt om man oppholder seg i den høyeste delen av parken langs Urtegata eller rundt lekeplassen til barnehagen. Her er et opphøyd platå med god oversikt i de fleste retninger og flere benker, og sammen med diagonalen gjennom parken er det dette området av torget som brukes hyppigst til både stasjonære aktiviteter og gjennomfart.

Av plantegningene og oppholds-registreringene jeg gjorde på disse, fantes det kvinner i Urtehagen seks av åtte observasjonsøkter. I fem av disse seks gangene så oppholdt kvinnene seg i den opphøyede delen av parken under trærne (se utsnitt av plantegningene neste side), enten sittende på benkene eller murkanter, der hvor den visuelle oversikten over parken er best, og som kan relateres til følelsen av opplevd

Figur 31: Bruksmønstre i Urtehagen: 5 av 6 ganger kvinner ble registrert i Urtehagen, oppholdt de seg på det stedet med best oversikt over området og sittende på benker/murkanter. Data fra egen observasjon. Kvinner markert med X og menn med en prikk. Oppe mot høyre: onsdag 12/9 kl. 12:00, tirsdag 18/9 kl. 18:00, torsdag 20/9 kl. 18:00 og onsdag 26/9 kl. 18:00.

Figur 32: Bruksmønstre: 5 av 6 ganger ble kvinner registrert her på det opphøyde arealet. Foto: forfatteren.

trygghet. Den ene gangen oppholdet var på det nedre platået så var kvinnen sammen med en annen mann, begge etniske minoriteter. Av registreringene av kvinner i Urtehagen var det kun to hvor kvinnen var alene og uten følge: den ene gangen en etnisk minoritetskvinne og den andre med vestlig utseende.

Utover dette var det kun fire ganger at etniske minoritetskvinner ble registrert mens de brukte torget til stasjonære aktiviteter, og av disse var det kun én gang at kvinnen oppholdt seg alene på torget. I resten av tilfellene oppholdt de seg i rommet enten med én eller flere andre etnisk minoritetsmenn. Man ser altså de samme mønstrene hvor muslimske kvinner meget sjeldent bruker de offentlige rommene alene, og heller i selskap med menn eller med andre kvinner mens de gjør ærend, ref. feltnotatet fra 20. september kl. 18:00.

I forlengelsen av Urtegata, like nordvest for caseområdet i Motzfeldts Gate og Urtehagen, ligger Fyrllyset som er Frelsesarmeens kontaktsenter for rusavhengige. Som et resultat av den pågående debatten om rusavhengiges tilstedeværelse i Brugata, flytter gruppen seg rundt til nye plasser, blant annet til Urtegata og Fyrllyset (Trædal, 2018). Ettersom Fyrllyset ligger såpass nære Urtehagen, har Urtehagen blitt et naturlig tilholdssted for noen av brukerne. I løpet av min observasjon observerte jeg de rusavhengige kun et par ganger inne i Urtehagen, men de oppholdt seg ofte like bortenfor og kan på den måten påvirke bruken av rommet utover det stedet de fysisk oppholder seg.

Figur 33: Initiativ til medvirkning og demokrati i Urtehagen i september. Foto: forfatteren.

4.2.3 REFLEKSJONER FRA OBSERVASJON I CASEOMRÅDET

Generelt fant jeg det særdeles interessant å innta en observasjonsrolle i disse caseområdene og iaktta bylivet rundt meg, samtidig som jeg skulle gli inn i miljøet så naturlig som mulig. Nesten daglig la jeg merke til nye sosiale mønstre blant

menneskene jeg iakttok, jeg kjente etterhvert igjen folk og deres rutiner, jeg så mye fint men også mye trist. Både Urtehagen og Motzfeldts Gate er – sammenlignet med vestlige bydeler som for eksempel Frogner eller Majorstuen – upolerte og til tider harde byrom med mange skjebner. Et feltnotat fra en av de siste observasjonsdagene oppsummerer feltundersøkelsen godt:

"26. september kl. 18:00: Varmere i dag og masse folk ute. Merket også at samtlige kvinner jeg registrerte i Urtehagen i dag har europeisk utseende. Var også vitne til en overdose/livløs mann som ble hentet i ambulanse i Urtehagen. Alle ikke-vestlige kvinner har religiøse plagg. En gjeng på 7 voksne menn av tilsynelatende afrikansk opphav står og peker på meg, men fortsetter med sitt: samtalen."

Rusmisbrukeres nærvær og hendelser som den nevnt i feltnotatet over vurderer jeg til å helt klart minske tilgjengeligheten i Urtehagen for visse grupper mennesker, og kanskje spesielt kvinner. Den opplevde tryggheten i rommet er helt essensiell for å ta i bruk rommet, og undersøkelser viser at kvinner i mye større grad frykter vold og trusler i nærmiljøet enn menn (Aas et al., 2010, s. 32). Kombinasjonen av rusmisbrukere og offentlig rom, og eventuelle problemer som følge av dette har fått mer oppmerksomhet på Grønland i det siste, blant annet gjennom flere workshops i nabolaget.

I Motzfeldts Gate, spesielt på ettermiddagene, opplevde jeg at fortauene nesten var helt fylt opp av menn – særlig etniske minoritetsmenn – og det var til tider anstrengende å bevege seg gjennom gaten. Grupper av menn, ofte mellom tre og syv i antallet, stod spredt nedover gaten og gjorde at man ofte måtte endre gangfart, stoppe opp og endre retning for å komme forbi og videre ned gaten. Hvis det for meg opplevdes til tider anstrengende å bevege meg nedover fortauet, må det være enda mer anstrengende for personer med barnevogner eller annen bagasje.

I tillegg opplevdes det ubehagelig å oppholde seg over lengre tid utenfor DTIU i Motzfeldts Gate 6. De gangene jeg observerte denne delen av gateløpet stod jeg i tillegg ikke rett over gata og stirret, men oppholdt meg inntil husveggen litt lenger

borti gata, på motsatt side av DTIU, hvor det for øvrig ofte stod flere andre menn, dog av ikke-vestlig utseende. Til tross for at jeg latet som ingenting, skjulte plantegningene mine og passet på å gli inn i miljøet, fattet mennene likevel interesse for meg, med det resultat at jeg følte meg uvelkommen. Til tross for blikk fra utallige menn – både i Urtehagen og Motzfeldts Gate – var det aldri noen som oppsøkte meg og stilte spørsmål. De holdt bare øye med meg, og snakket tydelig om meg og hva jeg drev med.

4.3 INTERVJU

For å få en dypere forståelse av hva som ligger bak kjønnsfordelingen i caseområdet på Grønland gjennomførte jeg dybdeintervjuer av muslimske kvinner.

Som nevnt var rekrutteringen av informanter krevende, men jeg fikk til slutt intervjuet tre kvinner. Videre i oppgaven har jeg gitt informantene de fiktive navnene "Aresha", "Bilan" og "Corinne".

*Figur 34: Oversikt over informanter og deres fiktive navn. *: en av informantene ville ikke bekrefte religionstilhørighet.*

	"Aresha"	"Bilan"	"Corinne"
Alder	Tidlig 30-årene	Midten av 40-årene	Begynnelsen av 50-årene
Landbakgrunn	Pakistan	Somalia	Senegal
Bosted	Grønland	Gamlebyen (nettopp flyttet fra Grønland)	Grønland
Antall år i Norge	5 år	8 år	6 år
Sivilstatus	Gift	Gift	Ugift
Barn	To barn (2 år og 5 år)	Fire barn (barnehagealder)	To barn (3 år og 5 år)
Religionstilhørighet	(Islam*)	Islam	Islam

Alle informantene på Grønland eller i bydel Gamle Oslo, samtlige bruker de offentlige rommene på Grønland daglig og kjente godt til Urtehagen og Motzfeldts Gate.

Intervjuet er strukturert rundt en intervjuguide som først registrerer basisinfo om informantene (se vedlegg 3), før den tar opp informantenes opplevelse av Grønland

generelt. Så får informantene spørsmål om deres forhold og opplevelse av caseområdet og casene Urtehagen og Motzfeldts Gate spesielt. Til slutt blir informantene spurt om de har noen tanker rundt den faktiske kjønnsfordelingen i caseområdet. To av kvinnene opplyste at de var muslimer, mens en ikke ville svare. Ettersom samtlige gikk med hijab og ga tydelig tegn på å ikke ville håndhise på meg da vi møttes, antok jeg at også den tredje var muslim.

Grønland

Et gjennomgående funn er at alle informantene omtaler Grønland i et forholdsvis negativt lys, med særlig begrunnelse i at det er et dårlig sted for barn å oppholde seg og vokse opp. Den første informanten, "Bilan", sier hun ikke føler en tilhørighet til Grønland nettopp på grunn av hvor lite barnevennlig området er for hennes barn. Dette begrunnes i rusmisbrukeres nærvær og okkupasjon av området, og mangel på lekeplasser. På spørsmål om hun føler seg hjemme på Grønland forløper samtalen seg slik:

"Lars: Føler du deg hjemme på Grønland?"

***Bilan:** Nei, nei, nei. Jeg liker ikke Grønland.*

***Lars:** Hvorfor ikke?"*

***Bilan:** Grønland er byen. Det er ikke bra for barn fordi det er ikke så mye lekeplasser eller gode steder å være sammen med barna. Ofte ser man narkomane. Det gjør man ikke i Gamlebyen, der er det god plass og på lekeplassene er det ikke folk som røyker noen ting og det er fint hele tiden. Men ikke på Grønland, her går man på gata og ser menn som røyker på lekeplassen og bruker sprøyter på lekeplassen. Det er ikke bra."*

Dette synet støttes også av informant nummer to, "Corinne":

"Lars: Er det noen spesielle steder du pleier å bruke på fritiden?"

***Corinne:** Ja, Botsparken. Den er fin for barn, og ingen farlige folk er der, som narkomane og folk som røyker. I tillegg er det mange kvinner som kommer dit sammen med barna sine. Det er bra, spesielt på sommeren da vi griller. (..)*

Lars: Er det noen andre steder du pleier å bruke?

Corinne: Nei, Grønland er ikke alltid bra for barna.

Lars: Hva er det du liker ved Botsparken da?

Corinne: Den er grønn, mye gress og natur. Sånn som i Afrika".

Og videre:

Lars: Føler du en tilhørighet til Grønland?

Corinne: Nei, fordi Grønland er ikke bra for barn. Hver dag ser man ting som ikke er bra, og som jeg ikke vil at mine barn skal se. (..)"

Dette støttes til en viss grad også av den siste informant, "Aresha":

Lars: Du sa du ikke likte Grønland?

Aresha: Ja, det er bråkete og mange folk står rundt – 4 til 5 personer ofte – her, her her (peker med hendene) og snakker. Noen av dem er hos Frelsesarmeen og tar narkotika. Det er ikke bra for barn."

På spørsmål om hvorfor Aresha foretrekker å gå "langt ut fra sentrum" og byen som turområde på fritiden, svarer hun:

Lars: Hvorfor ikke Grønland?

Aresha: Det er veldig stille der (langt ut fra sentrum). Grønland er bråkete, særlig for barna. Og Grønland har mye folk på fortauene og det er vanskelig med barnevogn".

Urtehagen

Rusmisbrukere, narkomane og utrygghet går også igjen når informantene beskriver Urtehagen. En interessant vending her at ordet "menn" oftere dukker opp i beskrivelsene av områdene, og at informantenes forhold til Urtehagen virker noe ambivalent ettersom torget blir omtalt i både positive og negative beskrivelser. For ordens skyld har jeg som intervjuer på dette tidspunktet ikke nevnt ordene

kjønnsfordeling, menn eller kvinner, men spurt om informantenes forhold til rommene på et generelt grunnlag. Om Urtehagen sier "Bilan":

***Bilan:** Av og til kommer det menn som sitter på huskene eller lekeapparatene og røyker. Jeg har også sett noen menn tisse i parken – det er ikke bra fordi barn leker jo der!"*

Likevel sier hun:

***Lars:** Er det noen spesielle lekeplasser her på Grønland som dere bruker?*

***Bilan:** Ja, Urtehagen. Men den parken er ikke bra fordi den er i byen med altfor mange folk. Ofte er der narkotika, slåssing og stygge ord der.*

***Lars:** Vil du si at Urtehagen er et trygt eller utrygt sted?*

***Bilan:** Det er et utrygt sted."*

Hun bekrefter altså, til tross for rusmisbrukere og opplevd utrygghet, at hun bruker torget. Dette kan underbygge påstanden om at bydelen har liten tilgang på offentlige rom som egner seg for barn og voksnes bruk samtidig, slik Urtehagen gjør, noe som støttes av Stedsanalyse Grønland sine funn (Brattbakk et al., 2017, s. 48) for bydelen. Å trosse den opplevde utryggheten i Urtehagen for å likevel ta rommet i bruk, bekrefter også "Corinne":

***Lars:** Føler du deg trygg i Urtehagen?*

***Corinne:** Nei, ikke alltid.*

***Jeg:** Hvorfor ikke?*

***Corinne:** Fordi en gang jeg hjalp en venn å flytte rett ved Urtehagen, kom en mann som skremte meg".*

***Lars:** Men bruker du Urtehagen likevel?*

***Corinne:** Ja, fordi alle butikkene er der. Jeg handler der hver dag."*

"Corinne" sin utrygghet skyldtes altså en engangshendelse og gjør at hun nå forbinder rommet med utrygghet. Dette kan selvsagt være tilfeldig, og mannen som skremte

henne kunne i teorien også heller skremt en mann fremfor en kvinne og må derfor ikke ilegges for mye vekt. Likevel er *mannen* eller *menn* gjennomgående i de tre informantenes begrunnelser for hvorfor de ikke opplever Urtehagen som et trygt offentlig rom. I direktesitatet² nedenfor bekreftes igjen negative opplevelser med menn i caseområdet, denne gang av "Aresha":

Lars: Bruker dere Urtehagen ofte?

Aresha: Nei, bare i helgen. (...). Men noen ganger er det ikke bra.

Lars: Hvilke ganger er det ikke bra? Er det noen spesielle folk i parken som gjør at det ikke er bra?

Aresha: Noen ganger.. bare.. it's like some guys.. they.. sell drugs and they.. (imiterer at en person tar sprøyte inn i armen) og det er ikke bra. Du går der med barna og de ser (imiterer sprøyte på nytt) og det er ikke bra.. nei."

Igjen blir hun og familiens frie bruk av Urtehagen påvirket av en annen gruppe mennesker. Likevel opplever jeg dog at hun skildrer disse opplevelsene mer som uromomenter som minimerer fremfor å eliminere hennes bruk av caseområdet ettersom hun på et senere tidspunkt i intervjuet bekrefter at hun likevel føler seg velkommen i Urtehagen. Aresha trenger også senere frem at søppel i Urtehagen er med på å minimere hennes bruk av området.

Motzfeldts Gate

Relatert til de kvantitative dataene fra observasjonen spurte jeg Aresha om hun følte at Motzfeldts Gate var reservert eller forbeholdt noen spesielle grupper mennesker:

Lars: føler du at Motzfeldts Gate er reservert for noen folk eller grupper?

Aresha: Nei, åpen for alle.

Lars: Okei. Jeg har for eksempel lagt merke til at i Motzfeldts Gate så er det mange menn som står utenfor og .. (blir avbrutt).

Aresha: Ja, men det er fordi det er Frelsesarmeen, moskéen og butikkene. Handle-butikker. Og du vet, mange frisører. Og det er ikke for kvinner.

² Informanten skifter mellom norsk og engelsk språk.

Lars: *Hvorfor ikke?*

Aresha: *Fordi vi kvinner... frisørene i Motzfeldts Gate er bare for barn og menn. Ikke for kvinner.*

Lars: *But what about the other shops and the mosque? Aren't those for women?*

Aresha: *Nei, mostly the mosque is only for men. Det er lov for kvinner, men ikke obligatorisk. I følge koranen er det bare for menn. Ikke for kvinner. De kan be hjemme, det er best. (...). Og derfor det er veldig.. mange menn som står og snakker."*

(...)

Lars: *så det hadde vært bra med en kvinnelig frisør i Motzfeldts Gate?*

Aresha: *Ja, veldig bra. Fordi kvinner også trenger frisør. Og kvinner må ofte gå veldig langt for sånne ting, mens menn bare går ut døren. Så det er ikke bra. Gender balance! Jeg liker gender balance! På engelsk det er equal."*

Videre, på spørsmål om hun synes antallet menn i gaten er det problem, sier hun "A lot of problem!" og at hun unngår å bruke gaten hvis hun kan.

Mot slutten av intervjuet ble "Bilan" spurt om det var noen spesielle steder på Grønland hun opplevde som dominert av menn. Hun svarer da Urtegata, som er den ene gata Motzfeldts Gate krysser. På spørsmål om hun hadde noen formening om hvorfor de samlet seg akkurat her, svarte hun:

Lars: *hvorfor er det så mange menn her tror du?*

Bilan: *Vet ikke, det bare står veldig mange menn der fra forskjellige land, spesielt Somalia og andre arabiske land. De står der hele tiden. Og jeg er dame, jeg kan ikke gå der, fordi mange menn står og ser på meg. Noen ganger ser de på meg og (viser "kom hit-bevegelser" med armene). En gang gikk jeg der med handleposer i hver hånd og da stod det mange menn der, og de gjorde sånn (viser armbevegelser igjen) og da måtte jeg gå fort. Jeg liker*

ikke det.

Lars: *synes du er det problematisk eller dumt at det er så mange menn der?*

Bilan: *Ja, det syntes jeg er dumt fordi de bare står der. Og det var slik i Somalia også, da måtte jeg også gå fort."*

At mennene oppleves som iakttakende kan leses som en slags kollektiv sosial overvåkning som til tider virker ubehagelig og som igjen fører til at hvert fall Bilan øker farten for å komme seg fortest mulig gjennom gateløpet. "Corinne" derimot, sier at hun bestemt føler seg trygg i Motzfeldts Gate nettopp på grunn av alle mennene som oppholder seg i gaten kombinert med at hun alltid "*vet hvor politiet står*". Opplevelsen og effektene av den klare overvekten av menn i gaten oppleves altså forskjellig hos de tre informantene, hvor hos "Bilan" og "Aresha" oppleves det som noe negativt, mens "Corinne" føler det som et betryggende element.

Kjønnsfordeling i caseområdet generelt

Som nevnt var det kun mot slutten av intervjuet at jeg spurte informantene direkte om kjønnsbalansen i caseområdet, og kun "Aresha" uttrykte at (u)balansen var et problem. Dette var dog som svar på et ganske ledende spørsmål, men som jeg ikke klarte å unngå på grunn av språkutfordringer. Likevel var hun rask i sitt svar og ga meg et inntrykk av at dette var noe hun hadde tenkt på før.

Som nevnt uttrykte ikke de to andre informantene noe særlig skepsis eller misnøye over det generelle faktum at begge casene var så mannsdominerte som dataene fra observasjonen viste, og jeg fikk inntrykk av at de hadde holdningen om at "det bare var sånn". Dette tyder på at mye skyldes forskjeller og kutymer med rot i kultur og mest sannsynlig også religion. En av informantene, "Aresha" igjen, var rask i sitt svar da jeg lurte på om hun noen gang gikk tur i området alene:

Lars: *Går du tur alene noen ganger eller (Aresha avbryter meg)..*

Aresha: *Nei, min mann er alltid med. Ikke alene."*

4.5 DOKUMENTANALYSE

Kommunedelplan for torg og møteplasser (KDP17)

Kommunedelplan for torg og møteplasser er Oslo Kommunes (2009) egen plan for utforming av offentlig rom i Oslo, med vekt på rommets verdi som sosial arena. Planen anerkjenner behovet offentlig rom i Oslo har i forhold til etnisk og kulturelt mangfold (Oslo Kommune, 2007, s. 3).

I kapittelet *Den flerkulturelle byen*, som er basert på rapporten *Møtesteder i multietniske bymiljøer* (Ruud & Søholt, 2006) (neste avsnitt), understrekes brukstendenser knyttet til kjønn og offentlig rom: Menn bruker i større grad urbane rom i form av gater og plasser, mens kvinners bruk av uterom omhandler i stor grad nødvendige aktiviteter relatert til hverdagsliv og husholdning. I tillegg trekkes parselhager (relatert til urbant landbruk) frem som særlig viktige møteplasser for kvinner i multietniske bymiljøer. Dette er forøvrig også de to eneste gangene kvinner er nevnt spesifikt i planen, mens religion ikke omtales i det hele tatt.

Videre omtales Grønlands symbolske tilgjengelighet og "(..) særskilte multietniske urbanitet og spesialiserte handel" som et tilhørighetsskapende element for mange (Oslo Kommune, 2007, s. 32).

Møtesteder i multietniske bydeler

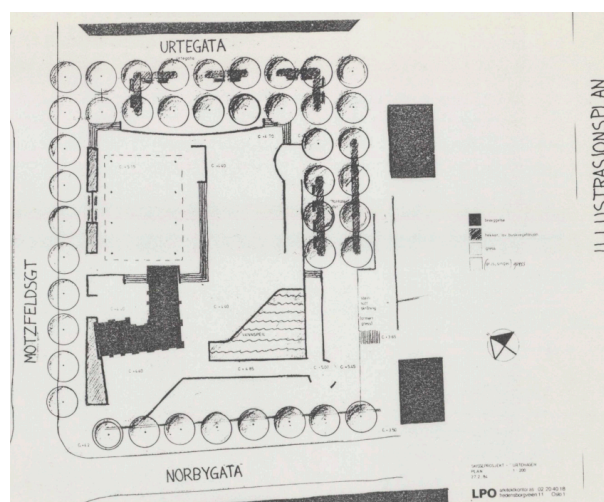
Som et innspill til KDP17 utarbeidet Byggforsk på oppdrag fra Oslo Kommune en rapport om møteplasser i multietniske bymiljøer (Ruud & Søholt, 2006). Her trekkes parselhager frem som særlig viktige sosiale arenaer for etniske minoritetskvinner (Ruud & Søholt, 2006, s. 29), og at disse ofte tas i bruk sammen med barn. Videre trekkes det sosiale aspektet ved dagligdagse ærend frem som viktig for minoritetskvinner. Særlig omtales stoffbutikkene som viktige møteplasser for kvinner, med begrunnelse i at menn og kvinners aktiviteter ofte er kjønnsdelte i andre kulturer og at disse butikkene er "kvinnenes rom" (Ruud & Søholt, 2006, s. 30).

"Naken hud er knyttet til seksualitet som offentlig er et tabubelagt emne".
(Ruud & Søholt, 2006, s. 54).

Videre trekker rapporten frem verdien av piknik i parker blant minoritetsfamilier, men at parkens utforming og brukere er viktige faktorer for valg av park. Parker med lettkledde mennesker eller grillplasser som ikke tar hensyn til muslimske tradisjoner begrenser minoritetsfamiliers bruk av disse plassene (Ruud & Søholt, 2006, s. 32). I tillegg poengteres viktigheten av at møteplassene har kvaliteter knyttet til naturen og er skjermet for trafikk og støy (Ruud & Søholt, 2006, s. 43). Som et skritt på veien mot økt samfunnsdeltakelse trekker også rapporten frem lukkede rom kun for minoritetskvinner, og det generelle funnet om at det brukere har til felles er det som binder dem sammen (Ruud & Søholt, 2006, s. 59).

Saksinnsyn - Urtehagen

I forbindelse med omregulering og etablering av Urtehagen som friområde i 1994 kom det innspill fra naboer om at det burde innarbeides noen islamske symboler i Urtehagen. I Saksfremstillingen er begrunnelsen for disse symbolene å inkludere den høye andelen “pakistanske beboere i bydelen”. Bydelsutvalget støttet dette forslaget og oppfordret Park- og Idrettsvesenet til å innlede et samarbeid med “pakistanske innvandrersorganisasjoner ved utformingen av parken” (Oslo Kommune, 2018: saksnummer 198492455). Dette kan ses i sammenheng med arbeidet Miljøbyen Gamle Oslo gjorde og som omtales i kapittel 5.1

Figur 35: Illustrasjonsplan for Urtehagen av LPO Arkitekter (Oslo Kommune, 2018: saksnummer 198492455).

Wien: egen kommunedelplan for kjønnsensitive rom

For å tilrettelegge for at flere jenter og kvinner skal bruke offentlig rom, har kommunen i Wien utviklet *Gender mainstreaming in Urban Planning and Development* – en egen kommunedelplan for å gjøre offentlig rom så kjønnsnøytrale som mulig. Utvalgte fysiske kvaliteter ved utformingen av parker og andre

rekreasjonsarealer, gjengitt på neste side, viser at fokuset for å tilrettelegge for kvinner i stor grad handler om trygghet og fleksibilitet i aktiviteter.

Figur 36: Utvalgte anbefalinger for kjønnssensitiv planlegging av offentlig rom og parker (Vienna City Administration, 2013, s. 83).

Orientering	God oversiktighet og entydig organisering av gangstisystemet.
	Entydig utforming av gangstier og ikke forhindret visuelt – både innsyn og utsyn – av busker, nisjer eller annen vegetasjon.
	Gangstisystemet burde utformes sirkulært rundt parkens aktivitetssoner og kobles på lokale gjennomfartsårer.
Synlighet og sosial kontroll	Oppfordre til hyppig bruk av ganglinjene gjennom parken
	Siktlinjer til områder med menneskelig aktivitet, f. eks nærliggende gater med kafeer etc.
	Attraktive og tydelige innganger til rommet
	Sitteområder også for voksne, helst i nærheten av lekeapparater
Belysning	Effektiv belysning av ganglinjene, hovedinngangene til parker og de mest brukte sonene i rommet
Sanitærfasiliteter	Renslige og velholdte offentlige toaletter
Eldre mennesker	Beskyttede områder i skygge for solen med siktlinje til aktivitetssoner
Kjønn	Romlig programmering som generelt legger til rette for varierte aktiviteter som lek (rollespill, bevegelse, spill og utforskende lek), sport, kommunikasjon og møteplasser, avslapning, barnepass
	Soneinndeling som fremmer interaksjon mellom forskjellige grupper
	Offentlig rom som generelt tiltrekker seg flere jenter/kvinner.
Soneinndeling	Skjermede soner burde tilbys og plasseres i rolige deler av rommet.
	Eksponerte soner med god oversikt over hele rommet må også etableres.
Møblering	Varierte sittemuligheter for varierte befolkningsgrupper.
	Flyttbare sittemøbler.
	Sittemulighet under tak ved nedbør og som en egen sone.
Fremkommelighet	Bredde på fortau minimum 2 meter

Se for øvrig vedlegg 1 for utfyllende liste.

KAPITTEL 5 – DISKUSJON

I dette kapitlet tar jeg for meg funnene fra kapittel 4 og drøfter disse opp mot teorikapitlet.

I del en ser jeg på hvem som faktisk bruker offentlige rom i casene, og hvilke fysiske og strategiske tiltak som kan forme denne bruken.

I del to vil jeg diskutere hvilke eventuelle fysiske og strategiske tiltak som kan fremme muslimske kvinners bruk av det offentlige rommet i caseområdet.

Det er samtidig viktig å poengtere det faktum at å prøve å forklare menneskers bruk av offentlig rom er komplekst. Med tanke på caseområdets demografi og status som et multikulturelt område er det naturlig at kulturforskjeller og religion har stor innvirkning på hvordan særlig den muslimske befolkningen bruker offentlig rom generelt og casene spesielt. I tillegg er det meste av teorien om offentlig rom og hvilke faktorer som påvirker denne bruken skrevet fra et hvitt, vestlig middelklasseperspektiv med utgangspunkt i vestlige land. Generelt mangler det teori om muslimske kvinners bruk av offentlig rom i vestlig kontekst.

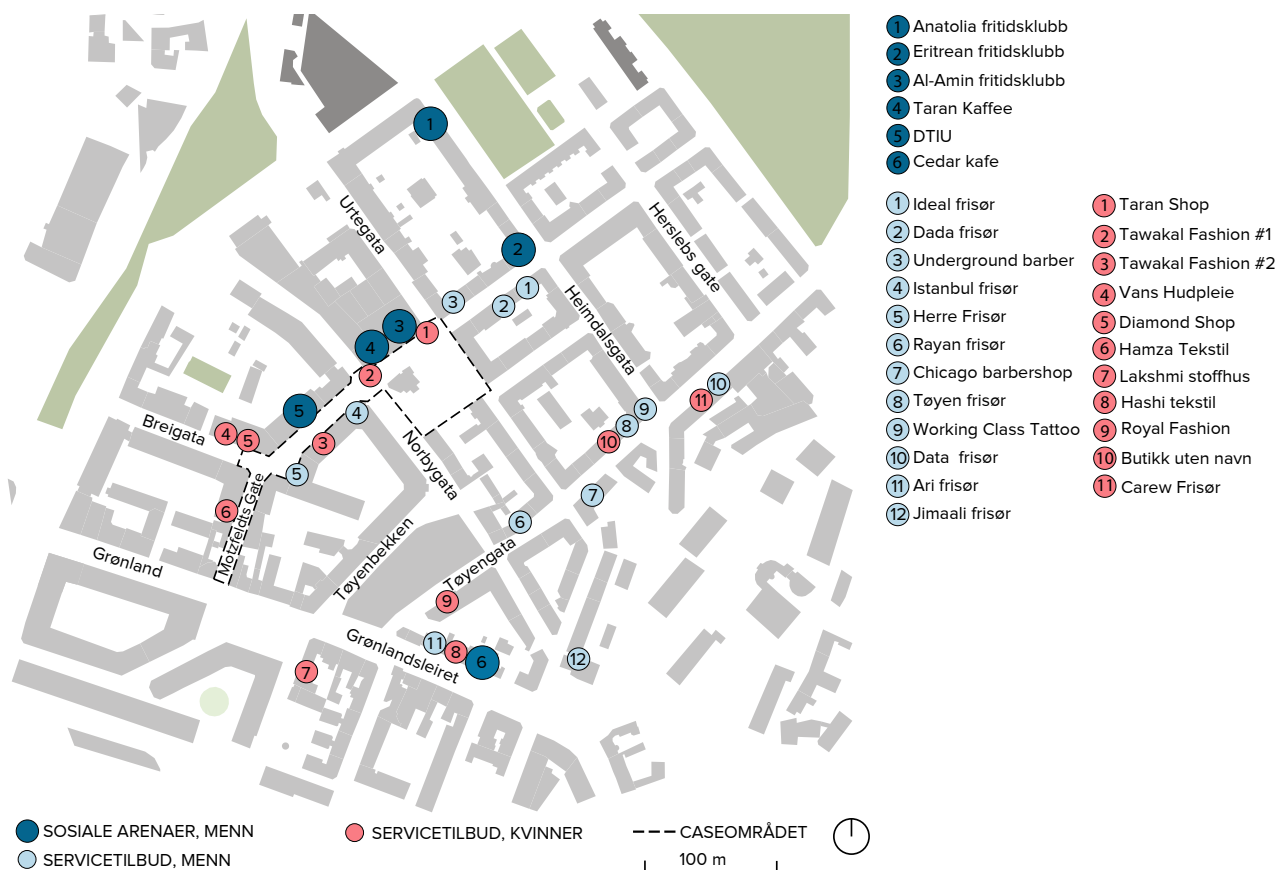
5.1 HVEM BRUKER OFFENTLIG ROM I CASENE?

Hyppigheten av sosiale, frivillige og stasjonære aktiviteter er i følge Gehl (2011, s. 11) en viktig faktor for om offentlig rom kan kategoriseres som vellykkede. Basert på denne faktoren er begge casene å anse som vellykkede rom, men som jeg viste i de kvantitative dataene fra observasjonen er denne hyppigheten en kjønnsavhengig aktivitet forbeholdt menn og særlig etniske minoritetsmenn.

Territorialitet i casene

Som et ledd i byrådets satsning for å forbedre levekår og boforhold på Grønland ble prosjektet Miljøbyen Gamle Oslo (MGO) i 1993 igangsatt av staten og Bydel Gamle Oslo (Bydel Gamle Oslo, 1993). En av satsningene var å "*Utvikle og støtte tiltak både for det lokale og det byomfattende kultur- og organisasjonslivet i bydelen. Det flerkulturelle innslaget skal være en naturlig del av bybildet*" (Unstad & Whist, 1997, s.

51). Det fremkommer dog verken av evalueringsrapporter eller årsberetninger hvilke organisasjoner som mottok økonomisk støtte, men konsentrasjonen- og de sosiale effektene av disse etniske servicetilbudene er interessante – særlig hvis plasseringen har røtter i et tidligere strategisk planleggingstiltak for å ivareta det flerkulturelle bybildet (Unstad & Whist, 1997, s. 51).

Figur 37: Kart over eksisterende servicetilbud som indirekte- eller direkte har en kjønnsbasert målgruppe (OpenStreetMap, 2017).

Caseområdet generelt har en symbolsk tilgjengelighet som henvender seg til etniske minoriteter. Av kommersielle servicetilbud i caseområdet er det kun dagligvarebutikken Joker som ikke faller inn under denne kategorien. Restauranter, frisører og samtlige andre butikker har utenlandske navn og skilt som hovedsakelig appellerer til et flerkulturelt publikum, og som kan være symbolske elementer som forteller hvem gaten henvender seg mot. Dette hindrer selvsagt ikke andre grupper å ta gaten i bruk, men sier noe om hva slags bydel vi befinner oss i.

I Motzfeldts Gate preges generelt gateløpet av en distinkt type mennesker og sosiale rutiner som gjennom en repetitiv bruk dominerer rommet. I lys av teoriene til Kärholm (2005, s. 99) kan dette leses som en romlig begrensende kontroll som i sum preger gateløpet med tydelige sosiale rutiner som setter sitt preg på gaten og påvirker hvem dens brukere er. Denne produksjonen av territorium skjer både bevisst og ubevisst og produseres i hovedsak av etniske minoritetsmenn.

Figur 38: Symbolske elementer i Motzfeldts Gate. Foto: forfatteren.

Det er flere klare samlingsplasser i form av avgrensede og tydelige territorium i gaten – altså på et mikronivå (Kärholm, 2005, s. 99) – og summen av disse små territorier fordelt utover gaten gjør at gateløpet får et generelt territorielt preg (figur 38). Kanskje det mest tydelige territoriet i gaten er rundt den tidligere nevnte adressen Motzfeldts Gate 6, hvor organisasjonen Den Tyrkiske Islamske Union (DTIU) holder til. Selve "mannsklubben" (Brattbakk et al., 2015, s. 111) er et stort forsamlingslokale med 40 meter gulv-til-tak glassvinduer ut mot gaten. Medlemmene, som i all hovedsak er etniske minoritetsmenn, sitter og henger på stoler i inngangspartiet eller på fortauet utenfor. På døren henger et skilt som sier "Kun for medlemmer", som må tolkes som en bevisst produksjon av territorium. Innsyn gjennom dør og vinduer gir klare hint om hvem den sosiale arenaer er for: menn. Samtidig kan hvem som helst teoretisk sett bli medlemmer. Det eneste kravet er at man ikke er medlem i Den Norske Kirke

(personlig kommunikasjon, 27. november 2018). Likevel ble det aldri observert kvinner verken i eller i tilknytning til klubblokalet.

Ansamlingen av menn utenfor kan gi forbigående visuelle hint om hvem gaten "tilhører". Et resultat av en slik repetitiv bruk fra disse mennene – som kan leses som en territoriell produksjon gjennom bruk (Kärrholm, 2005, s. 100) – er at de mennesker som ikke tilhører den gruppen mennesker som produserer territoriet automatisk assosierer det beslaglagte arealet med nettopp minoritetsgruppen og på den måten blir indirekte ekskludert fra rommet. Dette kan føre til at den symbolske tilgjengeligheten for andre grupper går ned (Carr et al., 1992, s. 149). Samtidig er det ingenting som fysisk hindrer andre i å ta arealet i bruk, og det er vanskelig å si om brukerne ville vært en annen gruppe dersom ansamlingen av menn utenfor disse stedene ikke hadde funnet sted.

Den samme type territorium kan ses utenfor de andre servicetilbudene som generelt henvender seg mot menn i caseområdet. Produksjonen er ikke like intens som utenfor DTIU, men skjer også utenfor "Herre Frisør" vis-a-vis DTIU, samt utenfor Tawakal Fashion som generelt har en kvinnelig kundegruppe. Frisørene i området brukes også av norske menn og menn fra andre vestlige land, men disse ble aldri observert å ta i bruk fortauet utenfor som en sosial arena på lik linje med etniske minoritetsmenn. Altså er hyppigheten av nødvendige aktiviteter like høy blant ikke-etniske minoritetsmenn som hos etniske minoritetsmenn i caseområdet, mens de sosiale og frivillige aktivitetene er høyere blant de etniske minoritetsmennene (Gehl, 2010, s. 11). En slik daglig bruk av fortauet av en så distinkt befolkningsgruppe kan gjøre deres faste bruk til en tilnærmet sosial norm i gaten, og gruppen territorialiserer rommet ubevisst gjennom sin bruk og tilstedeværelse – det Kärrholm kaller territoriell assosiasjon og appropriasjon.

Man kan se spor av de samme typene territorialisering også utenfor Central Jamaat-e Ahl-e Sunnat moskéen, og i Urtehagen. Utenfor selve moskéen og fortauet over gaten inntil Urtehagen er hovedsakelig dominert av menn, mens situasjonen i Urtehagen er litt mer kompleks ettersom det særlig er to grupper mennesker som produserer territorium, nemlig rusmisbrukere (mange av dem kvinner) og etniske minoritetsmenn.

Figur 39: Territorialitet illustrert visuelt hvor flere små territorium gir gaten et generelt territorielt preg. Illustrasjonen er basert på ansamlingene av menn fra observasjonen (Oslo Kommune, 2018c).

I Urtehagen er kvinneandelen litt høyere, noe som er interessant ettersom territoriet i Motzfeldts Gate hovedsakelig produseres kun av etniske minoritetsmenn, samtidig som samtlige av mine informanter oppga rusmisbrukers nærvær i Urtehagen som en av hovedgrunnene til de minimerte sin oppholdstid her. Det er altså et sprik i mine kvantitative data som viser en høyere andel kvinner i Urtehagen og de kvalitative dataene fra intervjuene som viser at kvinnene tydelig unngår rusmisbrukernes

nærvær. I så tilfelle kan Urtehagens fysiske utforming spille en enda større rolle i forklaringen på hvorfor kvinneandelen er høyere her enn i Motzfeldts Gate.

På tross av territorialiteten i Motzfeldts Gate er det tvilsomt at dette alene er grunnen til at kvinneandelen er så lav. Antall servicetilbud med et "kjønnsrettet fokus" er seks for kvinner (stoffbutikker og hudpleiesalonger) og seks for menn (frisører og "mannsklubber"). Hovedforskjellen ligger i at for menn er fire av disse klare sosiale arenaer: DTIU, Taran Kaffee, Al-Amin og Eritrean fritidsklubb er alle rom for stasjonære, sosiale aktiviteter. I tillegg er det altså også en klar tendens at mennene oppholder seg utenfor "sine" servicetilbud.

Men den kjønnete bruken må også ses i sammenheng med kultur- og religionsforskjeller for bruk av offentlig rom – som blant annet Mazumdar & Mazumdar (2001, s. 306) peker på: Etter muslimsk norm skal ikke kvinner oppholde seg i offentlig rom uten noe spesifikt ærend. Det romlige bruksmønsteret og generelt kjønnete bruken av casene er altså kompleks og skyldes mest sannsynlig ikke territorialitet alene.

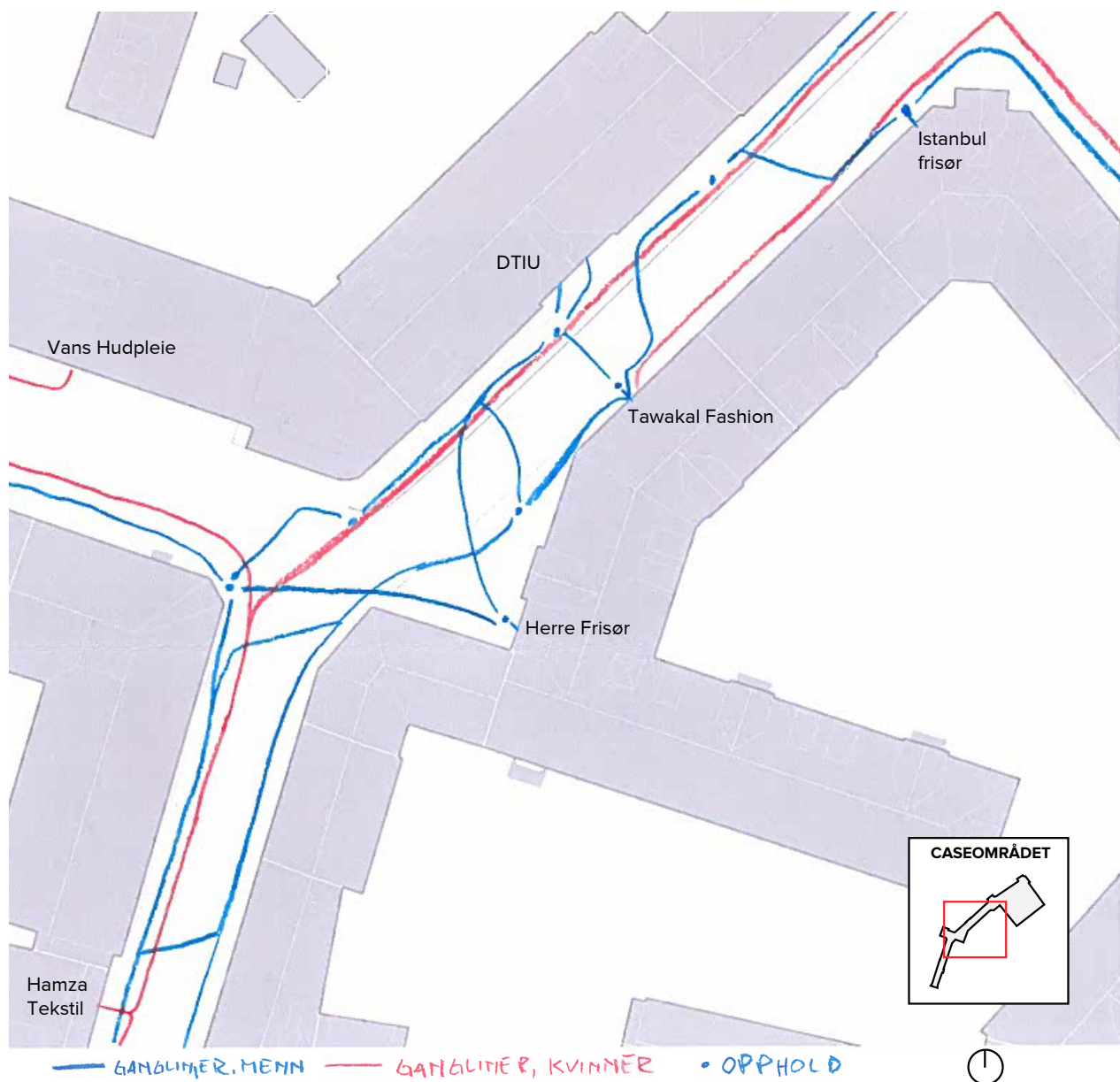
"If we assume that no difference exist, then we may create systems and spaces that reinforce the status-quo."

(Day, 2011, s. 150).

Hvordan bruker muslimske kvinner casene?

Som nevnt observerte jeg at muslimske kvinner i all hovedsak brukte caseområdet til gjennomfart, i det som så ut som hverdagslige ærend. Kvinnene gikk som regel med handleposer, trillevogn eller barnevogn, og aldri alene – enten i selskap med en mann eller to-tre andre kvinner. Når de kom ut av en butikk strenet de målbevisst videre ned til det som så ut som neste ærend, fremfor å oppholde seg utenfor butikken slik menn og spesielt etniske minoritetsmenn gjorde. Mennene traff altså oftere traff på tilfeldige bekjensheter i gateløpet og drev da spontane, sosiale, stasjonære aktiviteter. Dette gjorde at mennene beveget seg mer spontant på kryss og tvers av gateløpet, stoppet opp, snakket litt og gikk så videre. Dette bruksmønstrene av rommet observerte jeg

aldri blant muslimske kvinner, og jeg fikk inntrykk av at dette var relatert til en slags romlig komfort.

Figur 40: Illustrasjon av typiske ganglinjer og bruksmønstre observert i Motzfeldts Gate (Oslo Kommune, 2018c).

Strategiske tiltak som fremmer den kjønnede bruk av rommene

Som nevnt spiller servicetilbudene som retter seg mot menn antageligvis en rolle i den kjønnede bruken av caseområdet. Disse kan regnes som både strategiske og fysiske tiltak: Selve plasseringen og konsentrasjonen av servicetilbudene med en sosial karakter i caseområdet, er sammen en strategisk faktor som kan påvirke

andelen kvinner i gatene. Innenfor baseområdet er dette DTIU, Taran Kaffee, Al-Amin og Eritrean Fritidsklubb (se kart), som alle er sosiale klubber for etniske minoritetsmenn. Av lignende sosiale tilbud for kvinner i caseområdet eksisterer ett og det er Kafé Kvint som er en internasjonal kvinnekafé drevet av Kirkens Bymisjon (Kirkens Bymisjon, 2018). Denne har åpent hver mandag kl. 12:00-15:30 og regnes derfor ikke som et reelt sosialt alternativ på linje med arenaene for menn som har åpent hver dag. I tillegg gir Kirkens Bymisjon samme tilbudet til menn med minoritetsbakgrunn i form av Neven Kafé, men denne har åpent hver onsdag og torsdag fra 13:00-20:00. Like utenfor caseområdet finnes flere sosiale klubber for menn: Anatolia Fritidsklubb i Heimdalsgata samt Salahaddin Senter og Muhiban-E-Ahlin Senter i Grønlandsleiret, som alle er åpne hver dag i følge observasjonen min. I Kolstadgata 1 på Tøyen finnes sosiale tilbud for minoritetskvinner, men disse er ikke åpne hver dag (Aktivitetshuset K1, 2018).

En slik opphopning av tilbud for menn kan være med på å gi caseområdet et mer androsentrisk uttrykk fordi det indirekte ekskluderer de befolkningsgrupper som faller utenfor målgruppen, jfr. (Day, 2011, s. 150). Ved å for eksempel strategisk spre disse klubbene til forskjellige lokasjoner i bydelen ville andelen menn i gatene i caseområdet kanskje gå ned og gjort caseområdet mer kjønnsbalansert. Samtidig er det ikke slik at mennenes nærvær i seg selv automatisk ekskluderer muslimske kvinner. Hadde gatene vært folketomme ville den opplevde tryggheten antagelig gått ned, noe som er særlig viktig for kvinners bruk av offentlig rom (Aas et al., 2010, s. 108). Mennenes opphold i gaten kombinert med kulturelle og religiøse forskjeller kan likevel antas å ha en viss begrensende effekt som kommer gjennom flere former — blant annet sosial kontroll — som vanskelig lar seg endre gjennom planleggingstiltak. Dette anses likevel som mulig utslagsgivende for brukerne av caseområdet og omtales derfor til slutt i dette kapitlet under *5.3 Begrensninger*.

Relatert til strategiske planleggingstiltak er andelen kvinner som har vært med i planleggingsprosessene av Urtehagen (utbygd 1984) og spesielt Motzfeldts Gate (utbygd ca. 1860). Dette har sammenheng med den androsentriske byarven, men også et generelt manglende kvinnelig perspektiv på utforming som kan føre til at spesielt

minoritetskvinner blir ekskludert fra det urbane rom (Listerborn, 1999, s. 13). På en annen side er hvertfall Motzfeldts Gate forholdsvis godt uformet med tanke på kritikken mot modernismen i forhold til for eksempel aktive fasader og vertikal funksjonsdeling, slik at den lave andelen muslimske kvinner antagelig har røtter i kulturelle og religiøse forskjeller. Likevel kan den fysiske utformingen av rom være premissgivende for hvem brukerne er, og et manglende kvinnelig perspektiv i de tidligere planprosessene for caseområdet kan kanskje tilskrives noe av grunnen til kjønnsdelingen i caseområdet.

Fysiske faktorer som fremmer den kjønnet bruk av rommene

Av fysiske faktorer som påvirker tilgang til offentlige rom kan man fra de kvalitative funnene i observasjonen blant annet spore en noe høyere kvinneandel i Urtehagen versus Motzfeldts Gate. Oppholdsmønstrene i Urtehagen kan indikere en mulig kjønnsavhengig preferanse: I 5 av 6 tilfeller hvor kvinner ble registrert så oppholdt de seg på områder med god visuell oversikt og i nærheten av sittemuligheter. Samtidig foretrakk også menn å sitte, og benkene var som regel fylt opp av mennesker fremfor at de stod, slik at dette ikke er noen generell kjønnsavhengig preferanse. I Motzfeldts Gate er det lite sittemuligheter og andelen menn høyere, noe som kan tyde på at sittemuligheter likevel er en fysisk faktor som bidrar til en høyere andel kvinner. I tillegg er det utenfor de fleste servicetilbudene rettet mot menn, satt ut provisoriske stoler som ofte okkuperes av etniske minoritetsmenn. Dette kan tyde på en generell mangel på sittemuligheter for begge kjønn, og at stolene som er satt ut først og fremst brukes av menn fordi de tilhører servicetilbudene rettet mot menn.

Som nevnt kan også servicetilbudene rettet mot menn ses på som en fysisk faktor som bidrar til kjønns-ubalansen i caseområdet. Butikkenes fysiske plassering og tilstedeværelse i rommet trekker mennesker i målgruppen til seg og på den måten fysisk beslaglegger areal i det offentlige rommet. Dette må ses i sammenheng med konsentrasjonen av disse tilbudene som ble diskutert i forrige avsnitt (se figur 37). Lignende sosiale tilbud for kvinner er ikke-eksisterende i caseområdet. Samtidig observerte jeg ofte menn oppholde seg i stoffbutikkene, også etter stengt tid, og spesielt i butikken "Hamza Tekstil" nederst i Motzfeldts Gate. Ideelt sett antyder dette

at disse servicetilbudene brukes på tvers av kjønn, men jeg observerte imidlertid aldri at kvinner brukte de servicetilbudene som rettet seg mot menn. Denne kjønnsdelte bruken skyldes derfor antagelig andre faktorer enn servicetilbudene i seg selv.

Figur 41: Stoler utenfor herrefrisører kan leses som territorielle strategier (Kärrholm, 2015, s. 105). Foto: forfatteren.

Figur 42: Stoffbutikken Hamza Tekstil ble det ofte brukt som en sosial arena for menn etter stengetid. Foto: forfatteren.

I stedsanalysen "Hva nå Tøyen" kommer det frem at særlig somaliske kvinner savner en møteplass i bydelen kun for kvinner, og dette støttes av funnene til de Koning fra Kairo hvor muslimske kvinner i all hovedsak oppsøkte lukkede rom når de skulle være sosiale (de Koning, 2009, s. 544). Dette gjaldt spesielt unge kvinner, og dette kan igjen ha sammenheng med at behovet for å unngå sosial kontakt med menn går ned med faktorer som alder og inntekt (Al-Bishawi et al., 2015, s. 1569). Også i de andre funnene til Al-Bishawi et al. kommer det frem at lukkede rom og minimalt med eksponering mot menn er viktige fysiske faktorer for at muslimske kvinner skal/kan være sosiale Al-Bishawi et al. (2015, ss. 1567). Det kan altså tyde på et behov for et "privat/offentlig rom" utenfor hjemmet for muslimske kvinner. Samtidig kan noen av disse funnene oppfattes som direkte kvinneundertrykkende og som ikke-overførbare til vestlige land hvor likestilling mellom kjønn står sterkt. Det oppstår altså en interessant dikotomi ettersom åpenhet og inkludering, oversiktighet og visuell kontakt med publikumsområder er noen av grunnelementene i dagens planlegging av offentlig rom (Oslo Kommune, 2009, s. 32; Oslo Kommune, 2018, s. 20), og særlig

viktige prinsipper i feministisk byplanlegging (Vienna City Administration, 2013, s. 83). Slike lukkede rom er i seg selv ekskluderende for menn og andre som ikke rommet direkte retter seg mot, men kan kanskje være et steg i riktig retning mot økt bruk av "vanlige" offentlig rom. Likevel oppstår det altså en konflikt mellom muslimske kvinners "behov" for privatliv og lukkethet i offentlig rom (Al-Bishawi et al., 2015, s. 1567) og det vestlige planidealet om at offentlig rom skal være åpent og tilgjengelig for alle. Dersom man legger opp til at offentlige rom skal ha en viss grad av "lukkethet" kan rommet i verste fall miste mye av sin verdi og funksjon ettersom de som *har* adgang til rommet mister verdien av å bli eksponert for mennesker som *ikke har* tilgang og som er ulike dem selv. Det er samtidig viktig å påpeke at dette behovet for lukkethet og privatliv er subjektive oppfatninger som kan variere mellom kulturer, land, byer og religiøse miljøer.

Fra et feministisk perspektiv har Urtehagen bedre fysiske forutsetninger som en sosial arena enn Motzfeldts Gate på grunn av torgets fysiske utforming: Gangveier på kryss og tvers, tilbaketrekning fra støy og trengsel, menneskelig skala og mange sittemuligheter er fysiske faktorer som går igjen i både Wiens kjønnssensitive veileder for offentlig rom (se figur 3) og Pia Haukali (2018, s. 115) sin masteroppgave om hvordan man bedre tilrettelegger for flere kvinner i offentlige rom. I tillegg er Urtehagen i mye større grad en åpen og oversiktlig plass, noe som Al-Bishawi et al (2015, s. 1567) peker på som viktig for særlig muslimske kvinner. Samtlige av disse fysiske faktorene mangler i Motzfeldts Gate.

Hvordan påvirker territorialiteten muslimske kvinners bruk av casene?

Menneskes opphold i gatene på Grønland ble av min informant "Bilan" pekt på som begrensende element:

"(..) Og jeg er dame, jeg kan ikke gå der, fordi mange menn står og ser på meg. Noen ganger står de og ser på meg og (viser kom her-bevegelser med armene)".

Om dette har en direkte kobling til kjønnsroller og kjønn er heller uvisst, ettersom det å bli iaktatt og observert av en større gruppe mennesker vil oppleves ubehagelig for de fleste mennesker. En mann ville også antageligvis opplevd det samme ubehaget dersom en gruppe kvinner sto og se på han på samme måte som Bilan ble iaktatt. Det er likevel et interessant funn, spesielt i lys av Doreen Masseys (1994, s. 2) teorier om at rom og sted er produkter av klasse, kjønn, og maktrelasjoner, hvor maktrelasjonene i samfunnet kommer til uttrykk i rommet. Sitatet fra "Bilan" sammenfaller med teorien til Massey (1994, s. 234) om det hun kalte *flâneuren* i byrommet, og at denne aktiviteten i stor grad er forbeholdt menn. Å bli betraktet slik i det offentlige rom må antas å ha innvirkning, om ikke begrense, menneskers frie bruk av byrommet på Grønland, og i lys av funnene til Tverrå Johnsen om sosial kontroll som omtales i 5.3 Begrensninger, kanskje spesielt for minoritetskvinner.

5.2 PLANLEGGINGSTILTAK FOR Å FREMME MUSLIMSKE KVINNERS BRUK AV CASENE

Hvordan er casene androsentriske?

Den androsentriske byarven omtalt i kapittel 2.2.2 er beskyldt for å ekskludere kvinner fra offentlige rom ved å blant annet indirekte henvise dem til hjemmets private sfære. I Wiens (Vienna City Administration, 2013) veileder for å skape kjønnsensitive offentlig rom, er det listet opp en rekke fysiske kvaliteter som planleggere kan bruke for å fremme kvinners bruk av offentlig rom og på den måten unngå at rommet blir et androsentrisk miljø.

Motzfeldts Gate er en helt tradisjonell gate og skiller seg ikke særlig ut fra resten av gatene i Oslo eller andre europeiske byer. Det rette gateløpet er oversiktlig med tydelige avgrensninger i fasadene og klare siktlinjer, den er forholdsvis godt opplyst og de fleste bygningene har publikumsrettede første-etasjer og er dermed i bruk i mange av døgnetimer.

Av mangler i forhold til kjønnsensitiv planlegging har den få sitteplasser og de få som finnes er i all hovedsak private eller i tilknytning til private servicetilbud for menn. Den

romlige programmeringen av sosiale servicetilbud henvender seg mer mot menn enn kvinner og fortauene er på noen steder dårlig utformet, noe som fører til lavere fremkommelighet for enkelte brukergrupper. Oppholdssonene legger ikke opp til varierte aktiviteter, men dette er heller ikke noe man kan forvente av en tradisjonell gate: Gata er trang og har generelt liten elastisitet i forhold til å fysisk forandre den. Videre har den nederste delen av gata mot Grønlandsleiret - som er en sentral inngang til rommet - få eller ingen aktive fasader som bidrar til mennesker i gata. Dette kan øke terskelen for å gå inn i gata.

Ut ifra Wiens veileder for kjønns sensitiv planlegging er Urtehagen forholdsvis godt utformet (figur 36 og vedlegg 1). Nivåforskjellene deler torget inn i forskjellige soner og gjør oversikten god, særlig oppholdssonen under trærne, og siktlinjene er kun sperret i noen retninger. Organiseringen av gangstisystemet gjør at brukerne kan gå rundt parken og på tvers, stiene inngår i dagligdagse gjennomfartsårer og er godt opplyst i mørket. Det er flere soner i forskjellige størrelser for varig opphold, også i nærheten av lekeapparater for barn. Det romlig konseptet legger opp til variert bruk og er delt inn i flere soner og under-soner, og noen av oppholdssonene med sitteplasser er plassert i skyggen under trærne.

Det mangler flyttbare sittemuligheter og sittemuligheter under tak i le for nedbør. I tillegg mangler det oppholdssoner med siktlinjer til nærliggende områder med publikumsaktiviteter, og dette kan gå ut over opplevelsen av å bli sett og dermed tryggheten til brukerne, ref. *eyes on the street* (1961, s. 54).

Av casene er det i hovedsak kun Motzfeldts Gate som kan sies å være androsentrisk i sin fysiske utforming. Likevel har gata et androsentrisk preg i en strategisk forstand ettersom den har en viss overvekt av sosiale tilbud for menn og dermed tilrettelegger sosial aktivitet for menn, men også fordi en mannlig territorialitet forsterker dette kjønnsdominerte preget. Om territorialiteten er direkte koblet til disse sosiale arenaene for menn er uvisst, og hvor stor skyld den har i at gaten er så mannsdominert er dog uvisst.

Gata har en forholdsvis lav bygningsmessig elastisitet ettersom fysiske forandringer i gata forutsetter rivning av (privat) bygningsmasse. Derfor er tiltakslisten nedenfor noe

mindre enn for Urtehagen, som er lettere å forandre fysisk fordi arealet er har et lavere bygningsmessig fotavtrykk.

Tiltak

I det følgende vil det presenteres forslag til fysiske og strategiske tiltak som i teorien kan øke andelen muslimske kvinners bruk av casene. Forslagene er basert på designprinsippene fra kommuneplanen til Wien om kjønns sensitiv planlegging (Vienna City Administration, 2013) i vedlegg 1 og funnene til Al-Bishawi et al. (2015) i vedlegg 2.

Fysiske tiltak

Motzfeldts gate:

- ▶ Flere servicetilbud av sosial karakter som retter seg spesifikt mot kvinner og som gjør muslimske kvinners bruk av disse plassene til en legitim aktivitet (et eller flere av disse burde være lukket eller uten innsyn), ref. kaféer i Kairo (de Koning, 2009, s. 544).
- ▶ Flere flyttbare sitteplasser utenfor servicetilbudene for kvinner
- ▶ Flytte og spre mannsklubbene ut over større deler av bydelen for å minske territorialiteten i området (også et strategisk tiltak).

Urtehagen:

- ▶ Avskjermede soner på torget som øker graden av privatliv
- ▶ Beskjære tre kronene kan generelt øke innsynet til torget fra bebyggelsen rundt torget.
- ▶ Aktive fasader eller andre servicetilbud på gateplan rundt torget kan øke innsyn og utsyn til menneskelig aktivitet, og dermed potensielt sett øke opplevd trygghet og noe å se på.
- ▶ Flyttbare sittemøbler gjør stasjonært opphold mer fleksibelt og kan plasseres f. eks inn i hjørnet av torget for å unngå opplevd utrygghet bakfra
- ▶ Tak over oppholdssoner skjermer for nedbør
- ▶ Ytterligere belysning, spesielt under trærne kan øke graden av opplevd trygghet og gjøre terskelen for å gå inn på torget mindre

- ▶ Offentlig toalett kan øke oppholdstiden for alle, men spesielt for kvinner og brukere med barn.
- ▶ Flere sittemøbler med variert utforming øker brukervennligheten, også for eldre. Ikke for lav setehøyde.
- ▶ Fjerne det opphøyde arealet og dermed muren mot Norbygata for å øke innsyn til torget og for å fjerne en barriere.
- ▶ Tilrettelegge for at hele familier kan bruke parken til grilling og opphold på gress.
- ▶ Egne griller for halal-kjøtt.

Strategiske tiltak – caseområdet som helhet

Planprosesser: medvirkning og vurdering

Ved en eventuell endring av området, for eksempel gjennom Områdeløft Grønland, burde utsatte grupper som barn, jenter, kvinner og muslimske kvinner få ekstra fokus og inkluderes i planprosessene, noe som trekkes frem som særlig viktig av flere rapporter og veiledere (Ruud & Søholt, 2006, s. 58; Vienna City Administration, 2013, s. 57). En kjønns-sensitiv ekspert burde også overvære eventuelle medvirkningsmøter, samt en tolk for brukere med begrensede norskkunnskaper.

I tillegg burde det opprettes initiativ rettet spesielt mot etniske minoritetsgrupper, og spesielt muslimske kvinner, med veiledning og informasjon om hvordan medvirkningsprosesser foregår og hvordan de kan ytre sine behov. Det burde opprettes direktekontakt mellom planleggere i kommunen og organisasjoner for etniske minoritetskvinner for å øke forståelsen av offentlig rom i deres perspektiv. Planleggere, arkitekter og andre som bestemmer området fysiske utforming burde delta i disse dialogene og i medvirkningsprosessene.

Grønland skal gjennom store forandringer i nær fremtid, blant annet gjennom prosjektet i "Urtekvartalet" til Eiendomsspar AS i Urtegata 9, like inntil caseområdet (Oslo Kommune: Saksinnsyn, 2018). Transformasjonsprosjekter av denne størrelsen er gode anledninger til å rette ekstra fokus på muslimske kvinner i lokalområdet og deres sosiale behov. I det reviderte plangrepet fra A-Lab (2018, s. 24; Oslo Kommune: Planinnsyn, 2018) nevnes "urtekasser", som i følge Ruud & Søholt (2006, s. 29) anses

som et sosialt tiltak "(..) særlig relevant for kvinner med minoritetsbakgrunn" én plass i planforslaget.

Figur 43: Perspektiv fra prosjektet "Urtekvartalet". Caseområdet med Urtehagen oppe til høyre i bildet. Illustrasjon: A-Lab Arkitekter (Oslo Kommune: Planinnsyn, 2018).

Kjønns og etnisitetssensitive faktorer burde ilegges vekt ved selve vurderingen av planforslag, særlig i multietniske områder. Dette fordrer at kommunen via Plan- og Bygningsetaten vurderer innsendte planer ut fra slike faktorer, som igjen fordrer at denne kunnskapen finnes i etaten og hos arkitektene som tegner planene (Vienna City Administration, 2013, s. 57).

Tiltak rettet direkte mot utsatte grupper

Kjønns-sensitivt arbeid i rommet kan gjøres ved å arrangere aktiviteter eller annet som bidrar til at ekskluderte grupper blir kjent med rommet og på den måten produserer territorium bevisst. Ved at for eksempel muslimske kvinner har en legitim grunn til å være i rommet kan gjøre bruken mer sosialt akseptert, på samme måte som brukmarkedet i Olafiagangen før var en sosial møteplass (Brattbakk et al., 2017, s.

127). Et slikt tiltak ble igangsatt i 2013 av MAJOBØ, en lokal organisasjon med fokus på nabolag og medvirkning, gjennom et kommunalt finansiert prosjekt for å revitalisere Urtehagen. Flere pallekarmen med grønnsaker ble plassert på torget, og et av formålene var å aktivisere og integrere etniske minoritetskvinner (personlig kommunikasjon, 14. november 2018). Et slikt tiltak kan være med på å øke den symbolske tilgjengeligheten for muslimske kvinner, men kan også være et fysisk tiltak ettersom plasseringen er i Urtehagen, i tråd med rapporten *Møteplasser i multietniske utemiljøer* og dens omtale av parselhager som særlig viktige for etniske minoritetskvinner (Ruud & Søholt, 2006, s. 29).

Figur 44: Organisasjonen MAJOBØ bidro til kjønns sensitivt arbeid i Urtehagen, med fokus på etniske minoritetskvinner, gjennom pallekarmen og økologisk landbruk . Foto: MAJOBØ v/Monica Løvdahl.

Pallekarmene fra MAJOBØ-prosjektet

står der fortsatt, men det ble aldri observert noen etniske minoritetskvinner bruke dem under min observasjon.

5.3 BEGRENSNINGER

I forbindelse med research til oppgaven ble *sosial kontroll* identifisert som en annen potensiell begrensende faktor for kvinners bruk av offentlig rom på Grønland. En slik faktor beveger seg mer over i fagfeltet sosiologi, men antas likevel å ha en indirekte relevans til planleggingstiltak og inkluderes derfor i oppgaven.

I lys av teori om territorialitet (Kärrholm, 2004) og tilhørighet (de Certeau, 1984, s. 103; Beebeejaun, 2017, s. 5);

Relatert til plasseringen og konsentrasjonen av servicetilbud for menn, som bidrar til at etniske minoritetsmenn oppholder seg i gatene, gjorde Therese Tverrå Johnsen (2015) interessante funn i sin studie av Grønland som et sosialt kontrollert rom.

Gjennom intervjuer av somaliske unge kvinner på Grønland kommer det frem at det å

bli observert på Grønland forhindrer dem i å ta byrom i bruk (Johnsen, 2015, s. 45). Det foregår altså en sosial kontroll gjennom det å bli iaktatt, hvorpå en slik visuell kontroll kan leses som en territoriell taktikk (Kärrholm, 2005, s. 10) som bevisst eller ubevisst ekskluderer kvinner på Grønland. Hennes funn støtter altså teorien om at offentlig rom på Grønland blir kontrollert visuelt av menn og på denne måten forhindrer kvinner i å ta rommene i bruk fordi det å bli observert gatelangs uten noe spesielt formål kan skade familiens rykte og ære ved at kvinnene blir ansett som urene (Johnsen, 2015, s. 22; Miles & Johnson, 2016, s. 1896).

I likhet med de Konings (2009, s. 544) funn fra Kairo underbygger Johnsens funn påstanden om at det er et behov for separate, lukkede rom for kvinner i det etniske miljøet på Grønland: flere av informantene til Johnsen fortalte at de foretrekker sosiale arenaer i andre bydeler når de skal være sosiale. En av informantene omtaler Grønland som en "no-go-zone" for somaliske jenter:

"Grønland er ikke noe sted for somaliske jenter å henge, liksom. Det er jo ikke noe bra sted for oss, fordi de som er der kjenner foreldrene våre og da kommer det til å gå til familien dersom man blir sett der".
(Johnsen, 2015, s. 45).

Det kan tenkes at en slik kontroll antageligvis får en mer romlig begrensende effekt for unge kvinner i aldersgruppen Tverrå Johnsen intervjuet, fremfor eldre. Disse opplevelsene av det offentlige rommet på Grønland gjelder altså ikke for alle etniske minoritetskvinner, men er likevel interessante i lys av teoriene til de Certeau og Beebeejaun om tilhørighet: Å kunne gå og bevege seg fritt i offentlig rom er essensielt for å ta dem i bruk og føle en trygghet til omgivelsene (de Certeau, 1984, s. 103; Beebeejaun, 2017, s. 5). Dersom unge jenter opplever en slik negativ sosial kontroll i ung alder, kan det tenkes at de har lavere sannsynlighet for å bruke rommet i fremtiden. Denne mangelen på tilhørighet og dårlige assosiasjoner til Grønland som byrom ble bekreftet også av mine informanter, men disse hadde for ordens skyld ikke vokst opp på Grønland. Likevel ga de hint om at det offentlige rommet i deres hjemland led under samme regler og sosiale normer, som kan være noe av

bakgrunnen for deres negative forhold til offentlig rom generelt, uten at dette kan sies sikkert.

Å styre sosial kontroll er dog en kompleks problemstilling som må sies å gå utenfor planleggeres handlingsrom og som vanskelig kan påvirkes direkte gjennom fysiske eller strategiske tiltak. På en annen side er det liten tvil om at servicetilbudene i caseområdet genererer en viss aktivitet på gaten som igjen kan kobles mot betrakterrollen (Massey, 1994, s. 234). På en annen side er det uvisst om Motzfeldts Gate ville vært folketom om man flyttet på noen av servicetilbudene for menn samt om den sosiale kontrollen i det hele tatt har en sammenheng med de tilbud som finnes for menn. Likevel er det en interessant kobling, kanskje særlig i bydeler med minoritetsmiljøer hvor familiens rykte til en viss grad avhenger av hvordan kvinnene i familien bruker og oppholder seg i det offentlige rom (Miles & Johnson, 2016, s. 1896).

KAPITTEL 6 – KONKLUSJON

6.1 OPPSUMMERING

Problemstillingen for oppgaven var:

Finnes det fysiske eller strategiske planleggingstiltak som kan fremme muslimske kvinners bruk av offentlig rom på Grønland?

I tillegg formulerte jeg tre forskningsspørsmål som skulle hjelpe meg å aktualisere og forstå muslimske kvinners bruk av offentlig rom i vestlig kontekst.

Forskningsspørsmål 1: Hvem bruker de offentlige rommene i caseområdet?

De empiriske dataene fra observasjonen viser at muslimske kvinner er klart underrepresentert i å bruke caseområdet som en sosial arena. Kvinneandelen i hele caseområdet var 10 %, mens muslimske kvinner utgjorde 7 % av de registrerte. Andelen muslimske kvinner er lavest i Motzfeldts Gate.

Forskningsspørsmål 2: Hvilke bruksmønstre er det mulig å spore i caseområdet?

Muslimske kvinner brukte i all hovedsak caseområdet til nødvendige aktiviteter. Der mennene ofte oppholdt seg utenfor servicetilbudene i Motzfeldts Gate, gikk muslimske kvinner ut av butikken og videre til neste ærend. De gangene muslimske kvinner ble registrert, var de sjeldent alene og nesten alltid i selskap med en mann eller flere andre muslimske kvinner.

Når de brukte Urtehagen som en sosial arena oppholdt de seg som regel på det øverste platået hvor sittemulighetene var lokalisert og med god oversikt over resten av torget. Jeg observerte også at menns romlige bevegelser skilte seg fra muslimske kvinners: der ganglinjene til muslimske kvinner i all hovedsak var rette, beveget menn seg mer på kryss og tvers av gaten, stoppet opp, snakket litt og gikk videre.

Muslimske kvinner bevegde seg mer målrettet gjennom rommet, uten spontane og varige opphold.

Forsknings spørsmål 3: Er caseområdet androsentrisk?

Motzfeldts Gate og Urtehagen kan ikke sies å være spesielt androsentrisk i fysisk forstand. Av casene mangler Motzfeldts Gate flest fysiske faktorer som anses som viktige i kjønns sensitiv planlegging, mens Urtehagen er forholdsvis godt utformet i et kjønns sensitivt perspektiv. Likevel kan Motzfeldts Gate sies å være androsentrisk i en strategisk forstand fordi de sosiale klubbene for menn tilrettelegger for mannlig sosial aktivitet i gata, og som legger til rette for en viss territoriell produksjon.

Likevel kan ikke et androsentrisk miljø tilskrives for mye forklaring for den kjønnede bruken av caseområdet. Kunnskap og teori om muslimske kvinners bruk av offentlig rom i vestlig kontekst er liten. Forhåpentligvis har denne oppgaven bidratt til å øke denne kunnskapen, og aktualisere at en i dag marginalisert befolkningsgruppe går glipp av verdiene offentlig rom potensielt kan ha, og som i multietniske miljøer utgjør en viktig integreringsarena.

De foreslåtte planleggingstiltakene antas å kunne øke muslimske kvinners bruk av caseområdet til en viss grad. Likevel må den kjønnede bruken av caseområdet forstås i lys av et større og mer komplekst bilde enn fysiske og strategiske planleggingsfaktorer kan påvirke alene. Sosiale normer og forskjeller knyttet til religion og kultur antas å ha større betydning for hvordan de offentlige rommene på Grønland brukes, spesielt på tvers av kjønn. Da er det positivt at prinsipper for kjønns sensitiv planlegging stadig får større plass i planleggingspraksis, som igjen skal gjøre offentlig rom mer rettferdig og demokratisk. Likevel er det for meg klart at på samme måte som kjønn har blitt en del av planlegging, må kulturelle- og religiøse forskjeller knyttet til kjønn også prioriteres, spesielt i multietniske bymiljøer.

Samtidig bunner idealet om likestilling i offentlig rom i noen grunnleggende samfunnsmessige verdier som kanskje til en viss grad er uforenlige med for eksempel islams forhold til offentlig rom. Da kan man spørre seg om til hvilken grad vestlige verdier skal settes til side for å imøtekomme andre kulturer? Hvor lenge skal man vente på at kulturforskjellene viskes ut? Og hvilke verdier går offentlig rom og muslimske kvinner glipp av mens man neglisjerer problemet?

6.2 FORSLAG TIL VIDERE FORSKNING

Det hadde vært interessant å lese en komparativ studie av muslimske kvinners bruksmønstre i offentlig rom i forskjellige vestlige byer, og aller helst i en norsk kontekst. Dette ville trolig gitt et innblikk i om de bruksmønstre og fenomener som er beskrevet i denne oppgaven er stedsspesifikke for Grønland.

Generelt bør det forskes mer på innvandreres oppfattelse og bruk av offentlig rom og særlig på kjønn, samt hvilken rolle religion og sosiale normer har på alle menneskers bruk av byen.

6.3 REFLEKSJONER

Intervju

På forhånd var jeg oppmerksom på at min rolle som intervjuer og mann, både når jeg skulle rekruttere informanter og i intervjusituasjonen med etniske minoritetskvinner som også gjerne tilhørte religiøse trossamfunn, kunne bli utfordrende. Likevel var det kun i rekrutteringsfasen at jeg opplevde utfordringer knyttet til at jeg var mann.

Ettersom jeg tok kontakt med mange i miljøet rundt Områdeløft Tøyen og de sosiale bedriftene som holder til i Kolstadgata 1 på Tøyen, samt personer ansatt i Bydel Gamle Oslo, som alle er vant til å jobbe på tvers av kulturer. Flere av disse advarte meg om at det kunne bli vanskelig for meg som mann å utføre intervjuene alene fordi målgruppen min var etniske minoritetskvinner, ofte muslimer. Jeg ble fortalt at det kunne være en fordel å ha med en kvinne under selve intervjuet. Dette fikk samtlige informanter tilbud om, men alle takket nei. Når jeg først hadde skaffet meg informanter var de eneste kultur og religionsforskjellene jeg opplevde at informantene ikke ville håndhilse på meg, noe jeg var forberedt på, samt litt kommunikasjonsproblemer på grunn av språkutfordringer. Det var altså rekrutteringen av informanter som var krevende, og ikke selve intervjusituasjonen.

REFERANSER

- Aktivitetshuset K1. (2018). *Hvem finner du her*. Hentet fra <https://www.aktivitetshusetk1.no/>
- Al-Bishawi, M., Ghadban, S., & Jørgensen, K. (2015). Women's behaviour in public spaces and the influence of privacy as a cultural value: The case of Nablus, Palestine. *Urban Studies*, 1559-1577.
- Altwaijri, A. O. (2018). *Espahan, capital of Islamic Culture for the year 2006*. Hentet fra ISESCO: Islamic Educational, Scientific and Cultural Organization: <https://www.isesco.org.ma/blog/2015/06/11/espahan-capital-of-islamic-culture-for-the-year-2006/>
- Aas, G., Runhovde, R. S., Strype, J., & Bjørge, T. (2010). *Trygghet i det offentlige rom - i åtte norske kommuner og bydeler*. Oslo: Politihøgskolen.
- 1881.no. (2018). Kart. Oslo.
- Bangstad, S. (2018). *Kartlegging av tros og livssyns mangfold i Oslo kommune*. Oslo: Institutt for kirke-, religion- og livssynsforskning (KIFO).
- Børrud, E., & Røsnes, A. E. (2016). *Prosjektbasert byutvikling - mot en kvalitativ, prosjektrettet byplanlegging*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Beebejaun, Y. (2017). Gender, urban space, and the right to everyday life. *Journal of Urban Affairs*, 1-13.
- Belina, B. (2003). Belina, B. (2003). Evicting the undesirables. The idealism of Public Space and the Materialism of the Bourgeois State. *BELGEO*, 47-62.
- Blomdahl, U., Elofsson, S., & Åkesson, M. (2012). *Spontanidrott för vilka?* Stockholms Universitet. Stockholm: Stockholms Stad.
- Brattbakk, I., Andersen, B., Hagen, L. A., Ruud, E. M., Ander, E. H., Breistrand, H., .Dalseide, M. (2017). *På sporet av det nye Grønland*. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.
- Brattbakk, I., Hagen, A. L., Rosten, M. G., Sæter, O., Osuldsen, J., Andersen, B., . . . Bratseth, K. (2015). *Hva nå, Tøyen? Sosiokulturell stedsanalyse av Tøyen i Bydel Gamle Oslo*. Oslo: AFI.
- Bydel Gamle Oslo. (1993). *Nasjonalbiblioteket*. Hentet fra <https://www.nb.no/nbsok/nb/4acef5c62dd39e21176cb8f5c2694682?lang=no#56>
- Carmona, M., Tiesdell, S., Heath, T., & Oc, T. (2010). *Public Places - Urban Spaces: The Dimensions of Urban Design*. New York: Routledge.
- Carr, S., Francis, M., Rivlin, L. G., & Stone, A. M. (1992). *Public Space*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Central Jamaat Ahle Sunnat. (2018). *CJAS*. Hentet fra <http://www.cjas.no/AboutUs.aspx>

- Chhibber, P. (2002). Why are some women politically active? The household, public space and political participation in India. *International Journal of Comparative Sociology*, 409-429.
- Day, K. (2011). Feminist approaches to urban design. I T. Banerjee, & A. Loukaitou-Sideris, *Urban design: Roots, influences, and trends. Companion to urban design*,. New York: Routledge.
- de Certeau, M. (1984). *The Practice of Everyday Life*. (S. F. Rendall, Red.) Los Angeles: University of California Press.
- Fadnes, A. (2018). - Er ikke dette bare vanlig byutvikling? *Arkitektnytt*, 16-20.
- Fangen, K. (2010). *Deltagende observasjon* (Vol. 2). Oslo: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Fraser, N. (1990). Rethinking the Public Sphere. *Social Text*, 56-80.
- Gehl, J. (2010). *Byer for mennesker*. København: Bogværket.
- Gehl, J. (2011). *Life Between Buildings*. Copenhagen: Island Press.
- Gobster, P. H. (2002). Managing Urban Parks for a Racially and Ethnically Diverse Clientele. *Leisure Sciences*, 143-159.
- Google. (2018). Streetview.
- Habermas, J. (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere*. Cambridge: MIT Press.
- Hammersley, M. (1990). *Reading ethnographic research: A critical guide*. London: Longman.
- Haukali, P. O. (2018). *Likestilte byrom - en utforskning av hvordan en feministisk tilnærming kan bidra til utforming av offentlige byrom i indre Oslo*. Ås: NMBU.
- Høydahl, E. (2008). Vestlig og ikke-vestlig - ord som ble for store og gikk ut på dato. *Samfunnspeilet*.
- Hutchison, R. (1987). Ethnicity and Urban Recreation: Whites, Blacks, and Hispanics in Chicago's Public Parks. *Journal of Leisure Research*, 205-222.
- Ikdahl, I., & Natvig Aas, K. (2018). Feminisme. *Store Norske Leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/feminisme>
- Jacobs, J. (1961). *Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.
- Johnsen, T. T. (2015). *Byrommet Grønland som sosialt rom og somaliske jenters rykte*. Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Juridisk Fakultet. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Kartverket. (2018). Se Eiendom. Hentet fra <https://seeiendom.kartverket.no/>.
- Kärholm, M. (2004). *Arkitekturens territorialitet: til en diskussion om territoriell makt och gestaltning i stadens offentliga rum*. Lund: Lund Universitet.
- Kärholm, M. (2005). Territorial Complexity in Public Places – a Study of Territorial Production at Three Squares in Lund. *Nordisk förening för arkitekturforskning*, 18(1), 99-114.

- Kirkens Bymisjon. (2018). *PMV: flerkulturelt ressurscenter i Oslo*. Hentet fra <https://kirkensbymisjon.no/pmv-flerkulturelt-ressurscenter-i-oslo/>
- Klem, C. (2018). Vil ha feminisme i urbanisme. *Arkitektnytt*.
- Koning, A. d. (2009). Gender, Public Space and Social Segregation in Cairo: Of Taxi Drivers, Prostitutes and Professional Women. *Antipode*, 533-556.
- Larsen, A. K. (2007). *En enklere metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Listerborn, C. (1999). Kroppens plats i rummet - om den feministiska kunskapsteorins relevans för arkitektur- och stadsbyggnadsforskning. *Nordisk Arkitekturforskning*, 9-19.
- Lynch, K. (1981). *Urban theory since A Theory of Good City Form*. Cambridge: MIT Press.
- Madanipour, A. (2010). *Whose Public Space?* London: Routledge.
- MAJOBØ. (2013). *MAJOBØ Pilotprosjekt Urtehagen 2013 - Evalueringsrapport*. Hentet fra <https://docplayer.me/48847799-Evalueringsrapport-majobo-pilotprosjekt-urtehagen-2013-prosjektleder-helene-gallis-prosjekt-gjennomfort-med-stotte-fra.html>
- Malone, K. (2002). Street life: youth, culture and competing uses of public space. *Environment and Urbanization*, 157-168.
- Marcuse, P. (2005). The "threat of terrorism" and the right to the city. *Fordham Urban Law Journal*, 767-785.
- Massey, D. (1994). *Space, Place and Gender*. Cambridge: Polity Press.
- Massey, D. (2005). *For Space*. London: SAGE Publications.
- Maxwell, J. A. (2018). *Mixed Methods Research*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Mazumdar, S., & Mazumdar, S. (2001). Rethinking Public and Private Space: Religion and Women in Muslim Society. *Journal of Architectural and Planning Research*, 302-324.
- Miles, R., & Johnson, A. M. (2016). Toward more inclusive public spaces: Learning from the everyday experiences of Muslim Arab women in New York City. *Environment and Planning A*, 1892-1907.
- Mitchell, D. (2003). *The Right To The City*. New York: The Guilford Press.
- Molnes, G. (2017). *Jo, det har vært mer kriminalitet før*. Hentet fra <https://www.faktisk.no/faktasjekker/R8N/det-har-aldri-vaert-mer-kriminalitet>
- Moses, J. W., & Knutsen, T. L. (2012). *Ways of Knowing - Competing Methodologies in Social and Political Research*. (2nd, Red.) New York: Palgrave Macmillan.
- NIBIO. (2018). Kilden - Arealressurs. Hentet fra <https://kilden.nibio.no/>

- Njoh, A. J. (1999). Gender-Biased Transportation Planning in Sub-Saharan Africa with Special Reference to Cameroon. *Journal of Asian and African studies*, 216-234.
- OpenStreetMap. (2018). *Oslo*. Hentet fra <https://www.openstreetmap.org/>
- Oslo Kommune. (1984). *Plan, bygg og eiendom*. Hentet fra <http://innsyn.pbe.oslo.kommune.no/saksinnsyn/main.asp?text=urtehagen&S=1&sakstype=300>
- Oslo Kommune. (2009). *Kommunedelplan for torg og møteplasser*. Plan- og bygningsetaten, Avdeling for byutvikling. Oslo: Oslo Kommune.
- Oslo Kommune. (2015). *Oslo mot 2030 - Smart, trygg og grønn*. Oslo: Oslo Kommune.
- Oslo Kommune. (2017). *Statistiske publikasjoner*. Hentet fra <https://www.oslo.kommune.no/getfile.php/13201640/Innhold/Politikk%20og%20administrasjon/Statistikk/Faktaark%20bydelene%202017/01%20Bydel%20Gamle%20Oslo.pdf>
- Oslo Kommune. (2018a). Statistikkbanken. *Befolkningen etter landbakgrunn 2017-> (D)*. Oslo.
- Oslo Kommune. (2018b). *Vår by, vår framtid: kommuneplan 2018 (forslag)*. Hentet fra <https://www.oslo.kommune.no/getfile.php/13285980/Innhold/Politikk%20og%20administrasjon/Politikk/Kommuneplan/Forslag%20til%20ny%20Kommuneplan%202018/Forslag%20til%20kommuneplan%20juni%202018%20%28oppslag%29.pdf>
- Oslo Kommune. (2018c). Planinnsyn. Oslo.
- Oslo Kommune. (2018d). Saksinnsyn. Oslo.
- Oxford University Press. (2018). *Dictionary: Androcentric*. Oxford, England.
- PEW Forum. (2017). Interactive Data Table: World Muslim Population by Country. Washington, USA.
- Pojani, D., Johnson, L., Mateo-Babiano, I., & Minnery, J. (2018). The place of public space in the lives of Middle Eastern women migrants in Australia. *Journal of Urban Design*.
- Popper, K. (1959). *The Logic of Scientific Discovery by Sir Karl Popper*. London and New York: Routledge.
- Predelli, L. N. (2003). Kjønn, religion og deltakelse: En case-studie av muslimske kvinner i Oslo. *Sosiologisk tidsskrift*, 369-393.
- Project for Public Spaces. (2018). *What makes a successful place?* Hentet fra <https://www.pps.org/article/grplacefeat>
- Rishbeth, C. (2010). Ethnic Minority Groups and the Design of Public Open Space: An inclusive landscape? *Landscape Research*, 351-366.

- Ruud, M. E., & Søholt, S. (2006). *Byggforsk*. Oslo: Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Ruud, M. R. (1987). *Historien om en gate: Motzfeldtsgate på Grønland i Oslo*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Sager, T. (2011). Neo-liberal urban planning policies: A literature survey 1990–2010. *Progress in Planning*, 147-199.
- Sennett, R. (1974). *The Fall of Public Man*. New York: W.W. Norton & Company LTD.
- Silverman, D. (2013). *Doing Qualitative Research* (Fourth. utg.). London: SAGE.
- Smeby, K. W. (2017). *Likestilling i det tredje skiftet? Heltidsarbeidende småbarnsforeldres praktisering av familieansvar etter 10 uker med fedrekvote*. Trondheim: NTNU.
- SSB. (2012). *Regional framskrivning av antall innvandrere 2011-2040*. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.
- SSB. (2018a). Tabell 10826: Folkemengde, etter kjønn og ettårig alder. Oslo.
- SSB. (2018b). Tabell 05182: Personer, etter innvandringskategori og kjønn (F) 1970 - 2018. Oslo.
- Statens Vegvesen. (2018). Vegkart. Hentet fra <https://www.vegvesen.no/vegkart/vegkart/>
- Thompson, C. W. (2002). Urban open space in the 21st century. *Landscape and Urban Planning*, 59-72.
- Transportøkonomisk Institutt. (2014). *Reisevaneundersøkelsen*. Oslo: TØI.
- Trædal, T. J. (2018). *Politiforum*. Hentet fra <https://www.politiforum.no/artikler/politiets-innsats-i-brugata-har-fort-til-at-rusmiljoet-har-fjernet-seg-gardeierne-er-fornoyde-men-andre-frykter-konsekvensene/432733>
- Tvedt, K. A. (2000). *Oslo Byleksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Unstad, M., & Whist, E. (1997). *Miljøbyen Gamle Oslo - Evaluering av måloppnåelse og samarbeid*. Oslo: SINTEF Byggforsk. Hentet fra <https://brage.bibsys.no/xmlui/handle/11250/2415969>
- Urban, S. (2015). Vi trenger en mer feministisk byutvikling . *Aftenposten Debatt*.
- Varna, G., & Tiesdell, S. (2010). Assessing the Publicness of Public Space: The Star Model. *Urban Design*, 575-598.
- Vienna City Administration. (2013). *Stadtentwicklung*. Hentet fra <https://www.wien.gv.at/stadtentwicklung/studien/pdf/b008358.pdf>
- Watson, A., & Till, K. E. (2003). Ethnography and Participant Observation. *The Sage Handbook of Qualitative Research*, 121-137.

Whyte, W. H. (1980). *The Social Life of Small Urban Spaces* . Washington D.C.: The Conservation Foundation.

Yin, R. K. (2009). *Case Study Research - Design and Methods* (Vol. 5). California: SAGE Inc.

VEDLEGG

VEDLEGG 1 – WIEN: UTDRAG FRA KOMMUNEPLAN

Fysiske faktorer og tiltak	
Differensiert romlig konsept	Kombinasjon av små- og storskala undersoner Kombinasjon av funksjonelle- og åpne soner, og fleksible undersoner for varierte aktiviteter
Nettverk av åpne rom	Sammenhengende nettverk av romlig- og funksjonelle rom og populære møteplasser
Gangstisystem	Gangstisystemet struktureres sirkulært og på tvers av parken, og integreres i dagligdagse gjennomfartsårer
Orientering	God oversiktighet og entydig organisering av gangstisystemet.
	Entydig utforming av gangstier og ikke forhindret visuelt – både innsyn og utsyn – av busker, nisjer eller annen vegetasjon.
	Gangstisystemet burde utformes sirkulært rundt parkens aktivitetssoner og kobles på lokale gjennomfartsårer.
Synlighet og sosial kontroll	Oppfordre til hyppig bruk av ganglinjene gjennom parken
	Siktlinjer til områder med menneskelig aktivitet, f. eks nærliggende gater med kafeer etc.
	Attraktive og tydelige innganger til rommet
	Sitteområder også for voksne, helst i nærheten av lekeapparater
Belysning	Effektiv belysning av ganglinjene, hovedinngangene til parker og de mest brukte sonene i rommet
Sanitærfasiliteter	Renslige og velholdte offentlige toaletter
Eldre mennesker	Beskyttede områder i skygge for solen med siktlinje til aktivitetssoner
Kjønn	Romlig programmering som generelt legger til rette for varierte aktiviteter som lek (rollespill, bevegelse, spill og utforskende lek), sport, kommunikasjon og møteplasser, avslapning, barnepass
	Soneinndeling som fremmer interaksjon mellom forskjellige grupper
	Offentlig rom som generelt tiltrekker seg flere jenter/kvinner.
Soneinndeling	Skjermede soner burde tilbys og plasseres i rolige deler av rommet.
	Eksponerte soner med god oversikt over hele rommet må også etableres.
Møblering	Varierte sittemuligheter for varierte befolkningsgrupper.
	Flyttbare sittemøbler.
	Sittemulighet under tak ved nedbør og som en egen sone.
Fremkommelighet	Bredde på fortau minimum 2 meter

Strategiske faktorer og tiltak	
Medvirkning	Deltagelse fra barn, unge og andre som skal bruke parken daglig er meget viktig
	Kjønns-sensitiv ekspert burde overvåke medvirkningsprosessene
	Enhet som er ansvarlig for utforming av parken må delta i medvirkningsprosessene
Kjønns-sensitivt arbeid i feltet	Kurs og pedagogiske tilbud med en kjønns-sensitiv tilnærming burde tilbys i parken
Utsatte grupper	Ekstra fokus på behovene til grupper som er underrepresenterte i planleggingsprosesser, særlig på tvers av kjønn, sosial- og kulturell bakgrunn (s. 18).

(Vienna City Administration, 2013, s. 83)

Table 1. Impact of design components on women's privacy in public spaces in Nablus.

Design component	Contribution to women's privacy
Even distribution of public spaces	Easy access
Coherent fabric of the neighbourhood	Transition inside neighbourhoods
Connected roofs	Easy transition on roofs
Transitional spaces	Free use of the spaces
Defined layout and clear structure of public spaces	Clear sight of the space
Narrow streets	Women socialise from their houses
Even distribution of intersections	Variety of optional pedestrian routes
Perpendicular and one-leg intersections	Control strangers' access to residential districts
Small windows, screened and set high on the walls	Women can observe the public on the streets
Openings (doors, windows and balconies) that face streets and squares	Encourage inhabitants, including women, to keep an eye on these spaces
Opposing openings (doors, windows and balconies) situated along different lines of sight	Protection from the inhabitants on the other side of the street
Walls	Protect women inside their settings
Dwellings' thresholds	Women can make use of the streets from their homes
Level and pavement differences between women's and men's settings in public spaces	Control men's access to women's settings
Courtyards having bent (L-shaped) entrances	Convenient use of the courtyards
Irregular layouts of the streets, particularly inside residential neighbourhoods	Women do not walk in a straight line
Wide, open public spaces	Women behave comfortably in the space
Plants and trees of various heights inside gardens and parks	Increase women's privacy while using these spaces
Streets coverage	Contribute to women's protection from strangers on the upper floors
Movable seats	Choosing a corner of the space

(Al-Bishawi, Ghadban & Jørgensen, 2015, s. 1567)

VEDLEGG 3 – INTERVJUGUIDE

Fødeland:

Yrke:

Sivilstatus:

Bosted (bydel):

Religionstilhørighet:

Intro

- Hvor lenge har du bodd i Oslo? Bor du på Grønland?
- Hvordan ser en hverdag ut for deg (jobb, skole, fritidsaktiviteter osv.)?

Generelt

- Hvis du har bodd i et annet land: Bruker du nabolaget og nærområdet ditt annerledes i Norge enn der du bodde før?
- Hva slags aktiviteter er du med på utendørs i Oslo? F. eks møte venner, lekeplass for barna, gå tur, sport, etc.

Offentlige rom på Grønland

- Hva bruker du nærområdet på Grønland til? Parker, gater, møtesteder
Hvis ja: Hva er dine favorittsteder?
Hvis nei: Er det noen andre plasser i Oslo du pleier å bruke på fritiden?
- Er dette det nærmeste stedet fra der du bor?
- Hvorfor foretrekker du disse rommene?
- Når benytter du deg av nærområdet på Grønland? Hvor ofte? Spesielle anledninger?
- I nærområdet på Grønland: føler du en tilhørighet hit? For eksempel at noen spesielle steder er “dine steder”, at du har rett til å være der like mye som andre?
Hvis ja: Hvorfor det?
Er det noen fysiske ting som gjør at du føler det slik?
Hvis nei: Hvorfor ikke?

Urtehagen

- Hva er ditt forhold til Urtehaven? Kjenner du Urtehaven godt?
- I hvilken grad opplever du Urtehaven som en trygg og åpen plass?
- Bruker du Urtehaven på fritiden?
 - Hvis ja: Hva gjør du i Urtehaven? F.eks: møter venner, lekeplass for barna etc.
 - Hva er det du liker med Urtehaven?
 - Er det noen spesielle tidspunkt du foretrekker/unngår? Årstider, dager, timer?
 - Er det noe du savner i Urtehaven? F. eks flere sitteplasser, mer gatelys, mer renhold?
 - Hvis nei: Hvorfor ikke?
 - Hva måtte vært annerledes for at du skulle brukt Urtehaven på fritiden?
- Føler du deg velkommen i Urtehaven?
- Opplever du Urtehaven som en plass forbeholdt noen spesielle grupper mennesker? At det er “noen andre sin” plass mer enn din plas?
- Har de andre menneskene i Urtehaven noe å si for din bruk av denne parken? Føler du deg f. eks trygg/utrygg, iaktatt/være i fred, inkludert/ekskludert eller lignende når det er andre mennesker i Urtehaven?

Motzfeldts Gate

- Hva er ditt forhold til Motzfeldts Gate? Kjenner du gaten godt?
- I hvilken grad opplever du Motzfeldts Gate som en trygg og åpen gate?
- Bruker du Motzfeldts Gate til annet enn å gå gjennom?
 - Hvis ja: Hva bruker du gaten til? Eksempler: sosial møteplass, lekeplass etc.
 - Hva er det du liker ved denne gaten?
 - Er det noen spesielle tidspunkt du foretrekker? Årstider, dager, timer?

Er det noe du savner i Motzfeldts Gate? F. eks flere sitteplasser, mer gatelys, mer renhold?

Hvis nei: Hvorfor ikke?

Er det noen klokkeslett du unngår å bruke gaten på?

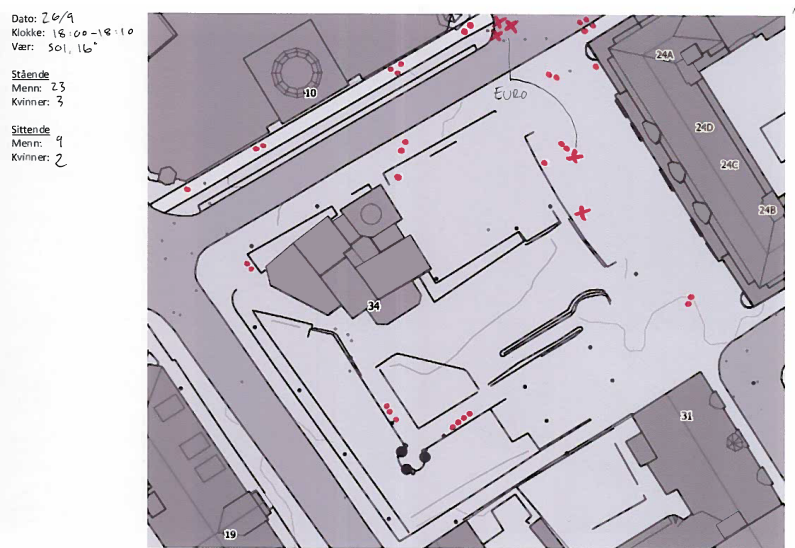
Hva måtte vært annerledes for at du skulle brukt Motzfeldts Gate på fritiden?

- Føler du deg generelt velkommen i Motzfeldts Gate?
- Opplever du Motzfeldts Gate som forbeholdt noen spesielle grupper mennesker?
- Har de andre menneskene i Motzfeldts Gate noe å si for hvordan du bruker gaten? Føler du deg f. eks trygg/utrygg, iaktatt/være i fred, inkludert/ekskludert eller lignende når det er andre mennesker i Motzfeldts Gate?

Til slutt

- Opplever du at noen steder på Grønland er forbeholdt menn, og noen forbeholdt kvinner? (dette trenger ikke være negativt, men at det bare er sånn)
Hvis ja: Synes du det er greit at det er sånn?
Tenker du noe over at det faktisk er sånn?
- Hvis det skulle lages en nytt samlingssted på Grønland og du kunne bestemme hvordan den skulle vært - hvordan ville du laget den? (LA INFORMANTENE SVARE)
- Skulle det f. eks vært en idrettspark, en grønn park med masse sitteplasser, en basketballbane, et møtested innendørs?

VEDLEGG 4 — PLANTEGNINGER OBSERVASJON

Originalformat: A4

(1881, 2018).

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Noregs miljø- og biovitenskapelige universitet
Norwegian University of Life Sciences

Postboks 5003
NO-1432 Ås
Norway